

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Akdeniz Akademisi
Yeniden Akdeniz Bülteni
Komünite Özel Sayısı
Eylül 2020

KOMÜNİTE
Parçalanmamış
Komünite, Kamusalılık ve
Müşterekler Siyaseti

BİRLİKTE YAŞAMAK
Merkezdeki Kenar,
Edebiyat Şehri ve
Filmlerle İzmir

ETKİLEŞİM
İZBAN, Kentte Spor,
Üretici Pazarları ve
Kadınlar

DAYANIŞMA
İzmir, Kooperatifçilik ve
Pandemi
GÖNÜLLÜLÜK
Yeni Katılımcılık ve Gıda
Toplulukları

YENİDEN AKDENİZ

KOMÜNİTE

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ
Mustafa Tunç SOYER

SORUMLU MÜDÜR
Ayşegül SABUKTAY

YAYIN YÖNETMENİ
Ertekin AKPINAR

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Ece AYTEKİN BÜKER

EDİTÖR
Umut KOCAGÖZ

GÖRSEL TASARIM VE UYGULAMA
Emre DUYGU

KAPAK FOTOĞRAFI
Serkan ÇOLAK

FOTOĞRAFLAR
İzmir Büyükşehir Belediyesi
Basın Yayın Şube Müdürlüğü Arşivi
ve İzmir Akdeniz Akademisi

BASKI ADEDİ
1000

BASIM YERİ
Dinç Ofset Matbaa-1145/4 Sokak No:11/C Yenışehir-İzmir
Tel / Faks: (0232) 459 49 61-63
Sertifika No: 45147

YÖNETİM YERİ
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ AKDENİZ AKADEMİSİ
Mehmet Ali Akman Mah. Mithatpaşa Cad. No:1087, 35290 Konak-İzmir
Tel: (0232) 293 46 13 Faks: (0232) 293 46 10
www.izmeda.org info@izmeda.org
Sertifika No: 44775

Yazılar, yazarların kişisel görüşünü yansıtır.

ISSN 2536-4839

Bu dergi, basın meslek ilkelerine uymayı taahhüt eder. İzmir Akdeniz Akademisi tarafından yayına hazırlanmış olup, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin ücretsiz kültür hizmetidir. İzmir Akdeniz Akademisi'nin, bedelsiz yayınıdır. Bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilmeden tanıtım için yayımlanacak yazılar dışında, İzmir Akdeniz Akademisi'nin yazılı izni alınmadan çoğaltılamaz. Satılamaz.

İçindekiler

KOMÜNİTE ÖZEL SAYISI EYLÜL 2020

2

Editörden

Umut Kocagöz

KOMÜNİTE

5

İlhan Tekeli-Röportaj
Parçalanmamış Kömünite
Oluşturmak

13

Fırat Genç
Kamusallığın Çözülüşü,
Karşıt İmkânlar ve
Müşterekler Politikası

BİRLİKTE YAŞAMAK

19

Engin Önen
Merkezdeki Kenar
Kadifekale'yi Yeniden
Düşünmek

23

Asuman Susam
Tahayyülden Gerçeğe Bir
Edebiyat Şehri Olmak,
Edebiyatta İzmirli Olmak

27

Lale Kabadayı
İzmir'de Geçen Üç Filmde
Özgeci Davranış ve Birey-
Sosyal Topluluk İlişkisi

ETKİLEŞİM

34

Ekrem Tükenmez
İZBAN: Hareket Halindeki
Sokak

38

Ahmet Talimciler
Kent Yaşamında Spor Niçin
Önem Verilmesi Gereken Bir
Alandır?

43

Neptün Soyer-Röportaj
İzmir'in Kırsalında Komünite
Oluşturmak

51

Duriye Kayserlioğlu
Üreticiler Örgütlenerek,
Birbirinden Öğrenerek
Güçleniyor

DAYANIŞMA

57

Aslıhan Aykaç
Dayanışmanın İzmir Hali

64

Tayfun Özkaya
İzmir'de Tarımsal
Kooperatifçilik ve Tüketim
Kooperatifçiliği: Nereden
Geldik, Nereye Gidebiliriz?

68

Alper Akbulut
Bir Kalkınma Modeli
ve Komünite Önerisi:
Kooperatiflerle Yerelde
Sürdürülebilir Kalkınma

74

Pandemi Döneminde
Dayanışma-Röportaj

GÖNÜLLÜLÜK

83

Mehmet Kuzu
Toplum 5.0 - Yeni Katılımcılık
Hareketi: İhtiyaçlar ve
Çözümler

89

Fatih Özden
İzmir'de Yeni Bir Kır-Kent
İlişkisi ve Komünite
Oluşturma Bağlamında Gıda
Toplulukları

Editörden...

Covid-19 pandemisi küresel ölçekte, beraberlik ve dayanışmanın önemini ortaya çıkardı. Dil, din, ırk, cinsiyet, ekonomik durum, sosyal statü, ideoloji ve akla gelebilecek her türlü farklılaşmanın Covid-19 karşısında eridiğini, insanların küresel bir müşterek deneyimde birbirlerine yakınlaşma imkanı bulduğuna şahit olduk.

Elbette ki, Covid-19 herkesi aynı şekilde etkilemedi. Dünyamızın büyük çoğunluğunu oluşturan yoksullar, çalışmak zorunda olanlar, sokakta yaşayanlar, ailesizler pandemi karşısında başka kesimlere göre daha ağır sonuçlar yaşadı. Hemen hemen her yerde işsizlik arttı, yoksulluk derinleşti. Yaşanılan müşterek deneyim ortak bir komünite olduğumuz hissini pekiştirirken, hayatın gerçekleri tüm sertliğiyle geçerliliğini koruyarak bu hissi parçalamaya devam etti.

Aslında bu durum, yurttaşlık düzleminde ele alındığında

parçalanmamış olarak tahayyül edilebilecek komünite olma hissimizin önündeki bariyerlere işaret ediyordu. Mahalle ölçeğinde başlayarak, dil, din, ırk, mezhep gibi aidiyetlere, sınıf ve cinsiyet gibi yapısalılıklara dayanan yaşantılarımız, ortak bir komünite deneyimi önündeki temel engelleri oluştuyordu. Covid-19 öncesinde bizleri hemşehri, yurttaş ve paylaştığımız gezegenin sakini yapan kamusal ve müşterek deneyimlerimiz, aramızdaki yapısal sınırları daha çok duyumsamamıza ve aynı zamanda birbirimize yakınlaşmamıza vesile oldu. Bu durum, Covid-19 deneyiminin bir paradoksu olarak ele alınabilir.

Gerek kent, gerekse gezegen ölçeğinde parçalanmamış komünite tahayyül etmek için yukarıda ifade ettiğimiz yapısal sınırları göz önüne alarak, komünite oluşum süreçleri üzerine etraflıca düşünmek gerekiyor. Sosyal ve siyasal yaşantımızda sıkça kullandığımız toplum, topluluk, halk, cemaat gibi kavramların yanında,

komünite kavramını kullanma tercihi ilk bakışta önyargı oluşturabilir. Oysa, toplumsal sorunlar karşısında yeni arayışların, günümüz ağısal toplumsal ilişkilerini hesaba katması, yeni türde eşitlik ve özgürlük imkanlarını değerli kılan herkes için bir arayışa dönüşmesi elzem. Toplumsal yapının büyük altüst oluşlarla çözüldüğü; katı, kapalı, homojen ve muhafazakar toplum birimlerinin, küçük toplulukların, veya bireyciliğin giderek popüler hale geldiği, çözülen toplumsal ilişkilere bir alternatif olarak sunulduğu günümüzde, komünite kavramıyla girilen arayışa kulak vermek daha bir anlam kazanmaktadır.

İzmir Akdeniz Akademisi yayınlarından biri olan *Yeniden Akdeniz* dergisinin Aralık 2019 tarihli 8. sayısında, 2020 yılı için yeni bir yayın formatına geçileceği ifade edilmişti. Akademinin birim çalışmalarını daha görünür hale getirmek, İzmir'de yaşanan tarih, kültür-sanat, tasarım, ekoloji ve

komünite süreçlerine dair entelektüel üretimi daha fazla pekiştirmek için alınan bu kararı, Akademi'nin yeni birimi olan Komünite'nin oluşumuna da katkı sunacak şekilde *Yeniden Akdeniz Komünite Özel Sayısı* ile hayata geçiriyoruz.

Komünite Özel Sayısı'nın ana amacı komünite kavramını tartışmaya açmak. Bu amacı hayata geçirmek için komünite kavramıyla beraber, bu kavramın içeriğini oluşturan farklı bileşenleri odağa alan, tarihten ve deneyimden beslenen tartışmalara ve aktarımlara yer verdik. *Komünite Özel Sayısı*, *komünite*, *birlikte yaşam*, *etkileşim*, *dayanışma* ve *gönüllülük* kavramlarıyla şekillenen beş tematik bölümden oluşmaktadır. Her bölüm öncesinde, bu bölümü işaretleyen kavramı komünite bağlamında açıklamak üzere üst başlığı 'komünite sözlüğü' olan bir sözlük çalışmasının örneklerini paylaştık. Böylece, komünite oluşum süreçlerinde komünitenin olmazsa olmaz diyebileceğimiz bir takım

özelliklerine odaklanmış, bu özellikleri İzmir özelinde yaşanan pratik deneyimler üzerinden serimlemiş olduk. Kavramsal tartışmalarda derinleşme amacı taşıdığı kadar, bu derinleşmeyi pratik deneyimlerle harmanlama ve pratik ve teori arasında bitmez yolculuğu tekrar tekrar kat etme imkanı bulduk. Okuyucunun, kent yaşantısı içerisindeki deneyimlerini bu tartışmalar ışığında yeniden ele alacağını, bir kent sakini olarak yaşamsal süreçlerde daha iyi bir yurttaş olma yolunda bu tartışmalardan besleneceğini umuyoruz.

İzmir kenti ölçeğinde parçalanmamış bir komünite oluşumu, elbette ki Türkiye'nin kendisine özgü bir takım sosyal, sınıfsal, siyasal ve iktisadi süreçlerinden bağımsız değildir ve aynı şekilde İzmir'de yaşanan komünite süreçleri de, Türkiye'nin farklı kentlerindeki süreçlerle benzerlikler gösterecektir. İzmir'in kendi özgün deneyiminin, Türkiye ve dünyaya söyleyeceği ve göstereceği pozitiflikler

olduğu gibi İzmir'in de, dünyada yaşanan deneyimlerden öğreneceği ve kendine katacağı çok sayıda pozitiflik bulunmaktadır. Covid-19'un ortaya çıkardığı imkan ve sınırlar içerisinde, kentte ortak yaşamı emeği ve inancıyla var eden, böylece hayata anlam ve mânâ katan tüm yurttaşlara, bu sayının oluşumunda katkı sunan tüm katılımcılara ve yurttaşların özgür ve demokratik bir yaşam sürebilmesi için komünite fikrine inanan herkese çok teşekkürler. *Komünite Özel Sayısı*'nın, bu anlam ve mânâyı pekiştirmesi, özgür ve demokratik yaşama olan inancı beslemesi ve güçlendirmesi dileğiyle...

Ekoloji biliminde, spesifik bir alanda etkileşim halinde yaşayan, türdeş veya farklı türleri bir arada bulunduran canlı popülasyonlarıdır. Sosyal bilimlerde, İngilizce *community*, Fransızca *communauté* kelimelerinin karşılığı olarak Türkçe’de kullanılan *topluluk* veya *cemaat* kelimelerine benzer. **Komünite** bu açıdan, ilk bakışta spesifik bir alanda ve etkileşim halinde yaşayan insan popülasyonlarını tarif eder. Ancak, topluluklar ve cemaatlerde günümüze kadar kullanılagelen ve spesifik olarak işaret ettiği bir takım nitelikler vardır. **Komünite** sözcüğüyse, insan popülasyonlarının bir araya gelişini mahalle ölçeğinden başlayarak küresel ölçekte mekânsallık ve yurttaşlık üzerinden tarif ederek spesifik dil, din, ırk, cinsiyet vb. aidiyetleri içeren ve aşan bir bir aradalık tahayyülü geliştirmektedir. Bu açıdan **komünite**, aidiyet biçimleri itibariyle mevcut topluluk ve cemaatleri, birimleri tarif etme itibariyle modern toplumlardan ayrılarak, yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Dünyanın geldiği yeni konjonktürde, küresel vatandaşlık döneminde, mekânla ve aidiyetlerle sınırlanmamış, ağsal ilişkileri anlamaya ve hesaba katmaya, bir aradalık süreçlerini politik ve iradi bir düzlem olarak tarif etmeye dayanan bir yaklaşım sunmaktadır.

Komünite

Parçalanmamış Kömünite Oluşturmak İlhan Tekeli Röportajı

RÖPORTAJ **Umut Kocagöz**

Yeni dönemde İzmir Akdeniz Akademisi bünyesinde çalışmalarına başlayan ‘Komünite Birimi’, Akdeniz Akademisi Kurucu Onursal Başkanı, Bilim Kurulu ve Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. İlhan Tekeli’nin, *İzmir Modeli* çalışmalarında ortaya koyduğu ‘komünite’ kavramından esinleniyor. Kentin yönetsel stratejisini belirlemek üzere işlevlenen ‘komünite’ kavramını, İlhan Tekeli ile konuştuk.

Kamuoyu şimdiye kadar daha çok toplum, topluluk, cemaat veya halk gibi kavramlarla düşünmeye-tartışmaya alıştı. Komünite kavramından ne anlamaltınız ve siz neden bu kavramı tercih ediyorsunuz?

İnsanlar tek başlarına var olmuyorlar, sosyal birer varlıklar. Varlıkları, bir toplum içinde anlam kazanıyor. İnsanların içinde yaşadıkları toplumları kastederek, sizin de belirttiğiniz üzere çok sayıda kavram

kullanılabiliyor. Her araştırmacı bunlar arasından kendisine en uygun olanı seçiyor. Ben de kentlerin planlaması/yönetimi konusunda stratejiler geliştirmek istediğim için buna uygun bulduğum ‘komünite’ kavramını tercih ettim.

Günümüzde komünite dediğimizde 20. yüzyılın başındaki sosyal bilimcilerin tanımlamalarındaki homojenliklerin, sadakatlerin, paternalistik, kapitalizmle ortadan kalkacağı ön görülen dünyasından söz etmiyoruz. Modern toplumun ve sonrasının toplumlarının, bir farklılıklar dünyasında oluşan, demokratik,

insanları dahil eden, değişme ve gelişme potansiyeli olan ilişkiler biçiminden söz ediyoruz.

Peki, komüniteyi nasıl algılamak gerekir?

Komünite’nin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, nesnel yöndür. Bir toprak üzerinde bulunan insanların, nesnelerin karşılıklı etkileşimle oluşturdukları, kentsel yaşam pratikleri/gündelik yaşam rutinlerinden oluşmaktadır. İkincisiyse bu yaşam deneyiminin anlamının, o komünitede tartışılarak oluşturulmuş bulunan komünite duygusu/hissidir. Tabii komünite olgusunun bu iki yüzü, birbirini pekiştirmektedir. Bu komüniteye, bir bağlılık duygusu oluşturmaktadır. Bu duygu, komünitenin üyelerini birbirine bağlamakta, bu yerde yaşayanlar bir şeyi kolektif olarak gerçekleştirdikçe, birlikte bir başarı ürettikçe komünite duyguları güçlenmektedir. Söz konusu duygusal bağ, olumlu etkileşme, paylaşılan çıkarlar ve tarih içinde oluşmaktadır.

Komünite fikrinden söz ederken, özellikle ‘parçalanmamış komünite’ nin altını çizdiğiniz ve önerdiğiniz bir

strateji olduğu görüyoruz. Dolayısıyla mevcutta bir takım parçalanmışlıklar olduğunu varsayabiliriz.

Bu parçalanmayı açık olarak anlatabilmek için, bir kentin temsili söz konusu olduğunda ortaya çıkan, üç kademeli komünite temsiline netlik kazandırmak gerekecektir. Bu temsilin ilk iki kademesi, mekan/morfoloji ağırlıklıdır. Bu komünitelerin ilk kademesinde yaşam birimi ya da mahalle diye adlandırabileceğimiz, küçük komüniteler bulunmaktadır. İkinci kademedeyse, tüm kenti kaplayan, kentin bütünlüğünü sağlayan bir komünite bulunmaktadır.

Bizde genellikle yapılan, bu ikinci kademeyi görmezden gelmek olmaktadır. Bu ihmal, Türkiye’de kentlerde yaşanan sorunların temel kaynağı olmaktadır. Yeni Osmanlıcıların yaptığı budur. Toplumsal dayanışmayı artıracağız diye, mahalle kavramını yani ilk kademe komünite oluşmasını abartarak teşvik etmekte, ikinci kademeden oluşumunu gündeme almamaktadırlar. Bu da kentin formunun etnik, sınıfsal ve dini inançlara göre farklılaşmasına,

parçalanmasına neden olmaktadır. Kenti, birinci kademe komünitelerin bir mozaïği haline getirmektedir. Kentin tümü düzeyinde bir ikinci kademe komüniteler oluşturulmadıkça, kentler mozaikler toplamı olmayı aşamamaktadır. Kentin performansının bu toplamı aşabilmesi için birinci kademe komünitelerle birlikte, ikinci kademedede de bir aidiyet duygusunun üretilmesi gerekecektir.

Kentin ikinci kademe komünite/aidiyet duygusunun üretilmesi için kentin gelişmiş bir kamu alanları altyapısının ve bunları değerlendiren birinci kademededen, büyük alanları içeren kentsel yaşam pratiklerinin gelişmiş olması gerekir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, günümüz dünyasında mekân temelli bu ilk iki kademe temsille de yetinemeyiz. Salt bu en alt iki düzeye hapsolan komünite arayışları, değişmeye kapalı kalacak ve geçmişi üretmenin ötesine geçemeyen bir varlık gösterecektir. Bu nedenle günümüzde bir kenti üçüncü kademedede, bir ağsal temsilin içine almak gerekmektedir. Neil Brenner’e¹ göre günümüzde bir komünitenin kentsel olarak nitelenebilmesi için

dünyada yerleşmeler/kentler arasında, tüm dünyayı saracak biçimde oluşmuş bulunan kentler ağıyla ilişkilendirilmiş olması gerekmektedir. Günümüz dünyasında bir kentin/komünitenin üç farklı ölçekte ilişkilendirilmiş bir temsili gerçekleştirildiğinde, bu yerleşmenin değişmeye açık olarak kimliğini ve bütünlüğünü sürekli olarak yeniden üretebileceği kabul edilmiş olmaktadır.

İzmir’de parçalanmamış komüniteyi inşa etmekte öngördüğünüz bir takım kolaylaştırıcı faktörler var. Bunları biraz açabilir misiniz?

İzmir için kentin tümü düzeyinde parçalanmamış bir komünite duygusu oluşturma hedefi konusunda bu kadar ısrarcı olunmasının nedeni, İzmir’in bu hedefi gerçekleştirmeye çok yakın olmasıdır. İzmir’in değişik özellikleri, bu hedefin gerçekleştirilmesi bakımından çok uygun bir çevre yaratmaktadır. Bunlardan birincisi; İzmir’in yerleşmesinin ‘İç Körfez’ etrafındaki yamaçları, bir anfitiyatr halinde sarmakta olmasıdır. Bu yerleşme biçimi İzmir’iye denizle çok yönlü olarak, özellikli bir ilişki kurmasına olanak

“İzmir için kentin tümü düzeyinde parçalanmamış bir komünite duygusu oluşturma hedefi konusunda bu kadar ısrarcı olunmasının nedeni, İzmir’in bu hedefi gerçekleştirmeye çok yakın olmasıdır.”

vermektedir. Uzaktan bakabilmekte, üzerinde gidebilmekte, hatta içine girebilmektedir. Kentte yaşayanlar için ‘İç Körfez’ adeta bir gösteri mekanı haline gelmiştir. Körfez’in kıyıları arasındaki 4-8 kilometre uzaklık, geceleri her iki taraftan her iki kıyının bir ışıklar çizgisi olarak algılanmasına olanak vermektedir. Nuri Bilgin çevre psikolojisinin bulgularından yararlanarak, bu yerleşmeyi değerlendirirken, “İzmir’in kenarları az çok algılanabilen bir körfezin etrafında uzanması, bir güvenlik hissi yaratıyor, kara, çöl veya step insanının eksikliğini duyduğu bir korunaklılık hissi, kolektif özgüveni artırıcı bu nedenle deneyiliğe eğilimi pekiştirici bir etkide bulunuyor. Moles’in topolojik bir ilke olarak belirttiği üzere bir biçimin gücü, dış hatların gücüne ve algısal alandaki merkeziliğine bağlıdır. İzmir Körfezi, etrafındaki sahil şeridinin bir rölyef halinde kabarması sayesinde, algısal belirginlik kazanıyor ve denizle sürekli temas izlemine doğuruyor. Bu genelde adalarda gözlenen bir olgudur. İzmir’li, denizi göremediğinde de biraz ilerisi deniz duygusunu taşıyor”, saptamasını yapıyor.² İzmir’in formu, zihnen kolay kavranabilir/okunabilir olması nedeniyle bir gestalt/bütünlük

olarak algılanmaya çok uygundur. Bu yerleşme özelliği, bütünlüğü olan bir komünite duygusunun gelişmesini kolaylaştırıyor.

Olumlu katkı yapan faktörlerden ikincisi, İzmir’de uygun bir kamu alanları sisteminin bulunması ve İzmir halkının evine kapanık olarak yaşamaması ve yaşamında kamu alanları sistemini boş zamanlarını, kendisine doyum sağlayacak biçimde, geçirmekte kullanmasıdır. İzmir’in bu bakımdan ayrıcalığı İzmir’deniz projesini katılımcı bir süreçle geliştirmiş bulunması ve iktidarın tüm engellemelerine karşın ısrarla uygulamaya çalışması sonucunda oluşmuş bulunan Mavişehirden İnciraltı’na uzanan 40 kilometrelik bulunan ve etkin olarak kullanılan görkemli bir kamu alanının varlığıdır. İzmir’in: Kordon, Kıbrıs Şehitleri, Anafartalar/Kemeraltı caddeleri, Karşıyaka sahil, Karşıyaka Çarşı caddeleri, Mustafa Kemal Sahil Bulvarı, Konak, Cumhuriyet ve Gündoğdu meydanlarının kullanılma biçimleri ikinci kademe komünite duygusunun gelişmesine katkı yapmaktadır. İzmir’in başta Kültürpark olmak üzere,

Kent Ormanı, Kuş Cenneti, Doğal Yaşam Parkı gibi büyük kamusal yeşil alanları, İzmir’de kent düzeyinde komünite duygusunun oluşmasına olumlu katkıda bulunmaktadır.

Olumlu etkenler bunlarla sınırlı değildir. Bunlara İZBAN projesini raylı toplu taşıma sistemleriyle, hızlanan ve yaygınlaşan raylı taşımacılığını eklemek gerekecektir. Bunlara, kentte halkın var olan gelenekler ya da yeniden keşfedilen gelenekler kapsamında oluşturduğu etkinlikler, örneğin bu bağlamda Hıdırellez Şenliklerini, son yıllarda hızla yaygınlaşan hasat şenlikleri ve benzerleri eklenebilir.

Komünite oluşturma duygusu, tek bir bireyin kendi algılarıyla elde edeceği bir duygu olmaktan çok komünite içinde insanların karşılıklı etkileşmesiyle oluşan bir duygudur. Bu nedenle bu komünite oluşturmadaki kolaylaştırıcı faktörler açısından kamusal alanlara öncelik verdim.

Parçalanmamış komüniteyi oluşturma noktasında, farklı aktörler nasıl bir yol izlemeli? İzmir Akdeniz Akademisi bünyesinde, ‘Komünite Birimi’ oluşturuldu. Akademi’nin

“Kişi, içinde yaşadığı toplumun bazı üyeleri hakkında olumsuz ön yargılara sahipse ve onları ötekileştiriyorsa, bütünleşmiş bir komünite duygusu geliştirmekte büyük güçlüklerle karşılaşılacaktır.”

parçalanmamış bir komünite oluşturmada, nasıl bir katkısı olacak?

Kanımcı parçalanmamış bir komünite duygusunun yaratılmasında, bir toplumdaki yerel yönetimler, Sivil Toplum Kuruluşları ve demokratik kitle örgütlerine düşen rol, temelde komünitenin bir üyesine düşen rolden farklı değildir. Bu tüzel kişiler de, komünitenin üyelerinden hiçbir kimseyi dışlamadan, toplumun yaşam kalitesinin geliştirilmesine katkı yapacak, etkinliklerin katılımcı ve karşılıklı etkileşmeye açık süreçler içinde gerçekleştirmesine çalışacaktır. Bu yolla, ortak komünite duygusunun gelişmesinin fırsatları artırılmış olmaktadır.

İzmir Akdeniz Akademisi faaliyet dallarına [Tarih, Tasarım, Ekoloji, Kültür ve Sanat] İzmir Büyükşehir Belediyesinin stratejilerine katkıda bulunmak için komünite oluşturmayı da ekleyerek, sorumluluğunu yerine getirmiştir. İyi de yapmıştır. Bu yüklendiği görevi, kendi anlayışı içinde bir düşünce kuruluşu ve demokratik platform oluşturarak, İzmir'in bu konudaki entelektüel birikimini harekete geçirerek, İzmirliilerin katılımına açık kalarak yerine getirmeye çalışmaktadır.

Gerekli çalışmaların yapılarak, “İzmir Bir Kamu Alanı Geliştirme

ve Kent Düzeyinde Parçalanmamış Komünite Oluşturma Stratejisinin” geliştirilmesinden sonra bu stratejinin nasıl uygulanacağı gündeme gelecektir. Bu konuda İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, icracı kurumları başta olmak üzere, İzmir Sivil Toplum Kuruluşları’nın aktif yurttaşlarının strateji doğrultusunda sorumluluklarını yerine getirmesi beklenmektedir. İzmirliilerden beklenenleri, yalnız strateji dokümanında yazılanları yerine getirmek olarak düşünmemek gerekir. Kentlilerden beklenen, İzmir’in kent düzeyinde bir komünite olduğu duygusuna sahip olarak davranmasıdır. Strateji’nin uygulamaya girmesinden sonra yapılması gereken izlemeyi gerçekleştirmekte de sorumluluk, Akademi’ye düşmektedir.

Parçalanmamış komünite oluşturma fikri, bahsi geçen aktörlerin ortak bir stratejide buluşması ve ortak amaçlara yönelmesine zemin olabilir mi?

Bu soruyu yanıtlamadan önce, bu sorunun sorulmasının gerisindeki varsayımları sorgulamamız gerekiyor. Bu soru, bir kentin planlanmasının/ yönetimin kapalı bir sistem anlayışı içinde ele alınması gerektiğini varsayıyor. Bu nedenle de toplumda, ilgili aktörlerin ortak/doğru bir

stratejiyi saptamayı başarmalarından sonra bunun gerçekleştirilebileceğini kabul ediyor. Bunun için de bana parçalanmamış bir komünite oluşturulmasının bu ortak iyinin/doğrunun saptanmasını kolaylaştırıp kolaylaştırmayacağını soruyor. Bu sorunun yanıtı kanımcı çok açık, eğer bir kentte ikinci kademe komünite duygusu yaratıldıysa izlenecek strateji üzerinde uzlaşma/ortaklaşma kolay olacaktır.

Ama bu saptama beni doyurmuyor. Bunun nedeni, bir kentin planlamasına/yönetimine artık bir kapalı sistem olarak yaklaşılmanın gerçekçi olmayışıdır. Kentler/komüniteler, aktörlerinin eylemleriyle, karşılıklı etkileşmesiyle sürekli oluşmakta olan açık sistemlerdir. Açık sistemlerde, parçalanmamış bir komünite duygusunun oluşması konusunda soruyu yeniden formüle edebiliriz. Açık sistemlerde kentsel düzeyde oluşmuş bir komünite duygusu bulunuyorsa, bu sistem içinde yer alan aktörlerin karşılıklı etkileşme içinde geliştirdikleri eylemlerin, bu komünite duygusunun güçlenmesine etkilerinin olumlu olup olmadığını sorgulayabiliriz. Kanımcı olumlu etki yapacak ve sistemin, ek katkısını artıracaktır. Açık sistemler, tepeden belirlenmiyor. Toplumun

yaratıcılığına sürekli açık kalıyor ve oluşuyor. Bu nedenle de ihtiyaçların karşılanması, bu dinamik içinde gerçekleşiyor. İhtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı, kapalı sistemler için geçerli bir kaygı.

Bahsi geçen aktörlerin kapsamında yer almayan yurttaşlar, komünite oluşum sürecine nasıl dahil olabilir?

Kentte yaşayan yurttaşların, kent düzeyinde bir komünite duygusu oluşturmalarının, hangi koşullarda gerçekleştirdiğini tartışmadan önce, bir ön koşulun varlığı üzerinde durmak gerekir. Eğer bir kişi, içinde yaşadığı toplumun bazı üyeleri hakkında olumsuz ön yargılara sahipse ve onları ötekileştiriyorsa, bütünleşmiş bir komünite duygusu geliştirmekte büyük güçlüklerle karşılaşılacaktır.

Böyle bir önyargının gelişmemiş olduğu ortamlarda, kent düzeyinde komünite duygusunun gelişmesinde, başlıca iki kanal olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, kentin kamu alanlarını kullanarak, ön yargıları olmadan karşılıklı etkileşime açık kalarak, bir komünite duygusunun gelişmesinin kapısını açık tutmakla olur. Bu, insanların içinde yaşamaktan mutlu olacağı bir yaşam kalitesi yaratacaktır. Ama unutmamalıdır ki, komünite duygusu yalnız kamu

alanında gelişmez. Bir kentli, kentte gerçekleşen etkinliklere katıldığında içine girdiği her ilişki, kendisinin aldığı ve kendisinin yarattığı her etki, elde ettiği her başarı ya da başarısızlık komünite duygusunun oluşumuna bir katkı yapacak ve kendisinin bu süreç içinde yer almasını sağlayacaktır.

Eğer bir toplumda var olan ön yargılar dolayısıyla parçalanmamış bir komünite duygusu gelişmesinde zorluklar yaşıyorsa, bu önyargıların nasıl aşılabileceğini sorgulamak gerekecektir. Bunun yolu da gündelik yaşam pratikleri içinde kalmak ve elde edilen sonuçların irdelenmesi süreçlerini harekete geçirmek olacaktır.

Önyargı/ötekileştirme, Türkiye’de çok güçlü. Siz bu önyargıları aşmak için, zaman zaman birbirine adeta düşman olan küçük komüniteleri ortak ve parçalanmamış bir komünitede buluşturmak için ne tür stratejiler izlemeyi önerirsiniz?

Bunu daha açık hale getirmek için, bir kentin merkezindeki bir tarihi meydanı ele alalım. Türkiye’de siyasetçiler arasında yaygın olan, “kentlerde meydan yok” söyleminin etkisi altında kalan belediye başkanları, meydanlar için kentsel tasarım yarışmaları açmakta, uzun zamanlar ve kaynaklar harcandıktan sonra, o meydan için total tasarımı

“Katılımcı, karşılıklı etkileşme açık, şeffaf, yaşam kalitesini artıran süreçlerin tümünün teşvik edilmesinden yanayım.”

içeren bir proje elde edilmekte ama uygulama olanağı elde edilmemekte, hazırlanan tasarım raflarda kalmaktadır. Bu bir tasarım örneğidir. Her şey birbiriyle tutarlı bir şekilde tasarlanmış, siyasi irade kabul etmiştir. İlk bakışta uygulanabilecekmiş gibi gelir ama pratikte uygulanamaz. Bu uygulanamayışın değişik nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tasarımcının müdahale yetkisi olandan fazlasını tasarlamasıdır. Kent merkezindeki bu meydanın çevresinde, tarihsel binalar bulunmaktadır. Mülkiyeti belediyede değildir, tarihi olarak önemli olduğu için bu alanlardaki müdahaleler, tarihi mirası koruyucu kurulların kararlarına bağlanmıştır. Toplumda, tarihi meydanlarda toplumun değişik tarafları arasında bir semboller savaşı yürütülmektedir. Ortaya çıkan bir total tasarım üzerinde, bir oydaşma yaratılamamaktadır. Bu durumda böyle bir meydanda uygulamada sonuç alabilmek için, meydan için katılımcı bir yönetim planı yapmak yoluna gitmek gerekir. Böylece yaşamın dinamiği içinde, pratiğin zorladığı küçük adımların atılmasının yolunu açılabilir. İşte bu yöntemle açık bir sisteme geçilmiş olmaktadır. Meydanın oluşumu tarihi bir süreç bırakılmış olmaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, BİZİZMİR platformunu hayata geçirdi. Bu tür platformların, parçalanmamış komünite inşa etmekte katkıları neler olabilir? Ne türden sınırlılıklarını düşünmemiz gerekir?

Kentlilerin, BİZİZMİR gibi bilgilenmelerini ve katılımları kolaylaştıracak platformlara sahip olması, komünite inşa süreçlerine olumlu katkılarda bulunacaktır. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin yeni uygulamaya koyduğu başka pratiklerin de, olumlu katkılarda bulunması beklenmektedir. Bunlar arasında BİSİM uygulanmasıyla başlayan, ‘paylaşım ekonomisi’ uygulamalarına belediyenin İZELMAN şirketinin, Garenta firmasıyla başladığı araç kiralama uygulamasının devam etmesi verilebilir.

Parçalanmamış komünite fikrine dair, dünyadan ne tür örnekler verirsiniz? Hangi deneyimler size ilham veriyor?

Kent sorunlarını ve bu konuda uygulanması gereken çözümleri, başka ülkelerin deneyimleri üzerinden düşünme eğiliminde değilim. Çok gezmem, yabancı ülkeleri ziyaret etmem. Bir ülkede uzun süreler kalmadıkça ve o ülkeyi derinden tanımadıkça, o ülkenin sorunlarının ve çözüm önerilerinin doğru olarak

değerlendirilemeyeceği kanısını taşıyorum. Bu nedenle İzmir’de, parçalanmamış bir komünite stratejisini İzmirliyle birlikte düşünmeye çalışmamın ilham kaynağı başka ülkelerdeki deneyimler değil, Türkiye’de yaşamakta olduğum deneyimler. Türkiye’de yaşayan bir planıcı olarak İstanbul’u düşünmeye başladığımda, İzmir’de parçalanmamış bir kentsel komünite oluşturmak bakımdan İzmir’in kaçırmaması gereken bir fırsat olduğunu daha kolay görüyorum. Bunun için de elimden geleni yapmaya çalışıyorum.

Eğer bana ulaşmayı istediğiniz hedefin gerçekleştirilmesi olanaklı mıdır, bunun olanaklılığını göstermek için bir örnek verebilir misiniz diye sorsaydınız, o zaman size bir isim vermem zorunlu hale gelirdi. O zaman da bilebildiğim kadar; Bologna, Barselona derdim.

Parçalanmamış komünite oluşumunda, kentlilik ve yurttaşlık bilinci inşa etmenin nasıl bir önemi var? İzmirli hemşehriler, “İzmirliyim” dediklerinde bu komünitenin ne ölçüde parçası oluyorlar? Bu hissiyatın, ortak hafıza ve hafıza mekanlarıyla ilişkisi nasıl tarif edilebilir?

Yurttaşlık bilincinin inşa edilmiş olmasının, olumlu bir etki yapacağını

söyleyebiliriz. Ama İzmir’de yaşayan bir kişinin bütünlüğü olan bir komünite duygusuna sahip olması için, bu bilincin varlığı bir ön koşul değildir. İzmir’de yaşayan bir kişinin, “İzmirliyim” demesi önemlidir. Ama bu, tek başına yeterli değildir. Kanımca eğer İzmir’de yaşayan bir kişi, “İzmirliyim” dediğinde, İzmir’de yaşayan belli başka kişilerin İzmirli olmadığını iddia ediyorsa, bu ifade, kendisinin bütünlüğü olan bir komünite duygusuna sahip olmadığını göstermektedir. Bütünlüğü olan komünite duygusu bir yeri referans olarak alırken, aynı zamanda o komünitede yaşayanların tümünü de hiç bir ayrıma tabi tutmamayı kabul etmiş olmaktadır. Parçalanmamış bir komünite duygusunun oluşmuş olması, yöneticilerin bu bütünlük duygusuyla uyuşmayan öneriler geliştirmesini ve uygulamasını zorlaştıracaktır. Kentin kimliğinin korunması bakımından, ciddi bir direnç [resilience] oluşturacaktır. Öncelik sıralaması eğilimi taşımıyorum. Katılımcı, karşılıklı etkileşme açık, şeffaf, yaşam kalitesini artıran süreçlerin tümünün teşvik edilmesinden yanayım.

Koronavirüs pandemisi gibi gezegenin ve insanlığın küresel ölçekte yaşadığı, insanların hislerini müşterekleştiren, kaderlerini yakınlaştıran böylesi

bir süreç, ortak bir komünite olma deneyimi açısından sizce ne ifade ediyor? İnsanlık sizce bu süreçte nasıl bir sınav verdi/veriyor?

Salgın hastalık doktorlarının koronavirüs salgını konusundaki temel çözüm önerisinin herkesin kendisini toplumdan izole etmesi olduğunu hatırladığımızda, bu önerinin bireyle içinde bulunduğu komüniteyle bağlarını koparmak olarak okunabileceğini hemen fark ederiz. Bu bir olağanüstü dönem önerisidir. Bu önerinin yapılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bu hastalık karşısında mücadele için yeterli bir bilgi birikimi yoktur. Bu bilgi eksikliği karşısında, doğabilecek ekonomik kayıpların toplum tarafından karşılanması karşısında geçici bir süre için izolasyon önerilmektedir.

Bunu anlamak kabildir. Ama ister insanlık deyiniz, ister dünya yönetim sistemi deyiniz sınıfta kalmıştır. Koronavirüs salgını örneğinde olduğu gibi, global dünya küresel nitelikteki sorunlar karşısında etkin eylem programları geliştirememekte, her ulus devleti yalnız başına bırakmaktadır. Bugünkü dünya yönetim sistemi, küresel sorunlar karşısında küresel olarak davranamamaktadır. Dünya en üst

yönetim kademesinde komünite olmayı başaramamıştır.

Komünite bu bağlamda daha bir önem kazanıyor demek mümkün mü?

Kentlerimizde parçalanmamış, dünya kentler ağıyla ilişkenmiş bir komünite oluşturulması ve komünite duygusunun geliştirilmesini, insanlara insan onuruna yakışan bir yaşamı, demokrasi açığı yaratmayan bir yönetimle sağlamak için istiyoruz. Bu arayışı, büyük resim içine yerleştirmek istersek, bunun temelde kaliteli bir demokrasi arayışı olduğunu akıldan çıkarmamamız gerekir. Bu arayışı, tabii ki bir aktif yurttaşlık etkinliği içinde değerlendirmek doğru olacaktır.

¹ Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde, Kent Sosyoloğu Profesörüdür. Kent ve kentleşmeyle ilgili her türlü çalışmada sosyolog, coğrafyacı ve kent kuramcısı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

² Nuri Bilgin, “İzmir’in İnsanları ya da İnsanların İzmir’i”, *İzmirli Olmak Sempozyumu*, 23-24 Ekim 2009, APİKAM, 2010, İzmir, s. 7-13

Kamusallığın Çözülüşü, Karşıt İmkânlar ve Müşterekler Politikası*

Fırat Genç

[Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü]

Bir topluluğun [*community*] ortaya çıkışı ve varlığını sürdürebilmesi, kaçınılmaz olarak mekânsal bir meseledir. Çünkü bir grup insanın, alelade bir kalabalık olmanın ötesine geçip kolektif eylemlilikleri yoluyla kendini kurabilmesi, tanım gereği bir yer-kurma [*place-making*] sürecini içerir.¹ Burada toplumsal olanla, mekân arasında iki yönlü bir bağ vardır: Mekân ilişkileri, insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen koşulları oluştururlar ancak devamında da bu ilişkilerin simgesi de olurlar. Bu anlamda ‘yer’in topluluğun pratik ve değerleriyle karakterize olması, topluluk oluşumunun mütemmim cüzüdür denebilir. Ancak meselenin ikinci bir boyutunun daha olduğunu da akılda tutmak gerekir. Topluluk fikri ancak ‘yabancı’nın aynasında tam anlamıyla kavranabilir, ki ‘yabancı’ da kökeninde, mekânsal bir kategoridir. Tam da o nedenle Georg Simmel bir toplumsal tip olarak yabancıyı tanımlarken, her insan ilişkisinin barındırdığı yakınlık-uzaklık gerilimine vurgu yapar:²

[Yabancı] belirli bir mekân dairesi içinde -ya da sınırları

mekânsal sınırlara benzeyen bir grup içinde- sabitlenmiştir, ama onun içindeki konumu temelde, en başta ona ait olmamasının ve ona baştan beri onun bir parçası olmayan, olamayacak nitelikler taşımasının etkisi altındadır.

“Topluluk meselesini ve onunla kaçınılmaz olarak bağlantılı olan yabancıyla -örneğin göçmenle, heteroseksüel cinsellik pratiklerinin dışında kalanlarla ya da Sünni-Türk aidiyetlere sahip olmayanlarla- bir arada yaşam sorunsalını mekânsal boyutlarıyla düşünmek mümkün ve de gereklidir”

O halde topluluk meselesini ve onunla kaçınılmaz olarak bağlantılı olan yabancıyla -örneğin göçmenle, heteroseksüel cinsellik pratiklerinin dışında kalanlarla ya da Sünni-Türk aidiyetlere sahip olmayanlarla- bir arada yaşam sorunsalını mekânsal

boyutlarıyla düşünmek mümkün ve de gereklidir denebilir. Bu kuşkusuz günümüzde kentsel ekolojiyi topyekun yeniden tanımlayan hakim politikalar düşünüldüğünde, teorik olmanın ötesinde politik bir gereklilik. O nedenle burada tartışmayı, iki temel soru üzerinden açmaya çalışacağım: Neoliberal şehircilik pratikleri bağlamında kamusalılık nosyonu, nasıl bir dönüşüm geçirdi? İkincisi ve belki daha önemlisi, kamusal mekâna dönük müdahalelere karşı ortaya çıkan direnişler ne türden anlamlar üretiyor, imkânlar açıyor? 2008 küresel finans krizinden bu yana dünyanın farklı köşelerinde ortaya çıkmış isyanların ve halk hareketlerinin -örneğin Gezi Direnişinin- kent mekânıyla kurdukları ilişkinin niteliği düşünüldüğünde böylesi bir tartışmanın çok daha elzem olduğu görülebilir. Keza çoğu kısa vadeli politik sonuçları itibarıyla başarısız olmuş tüm bu deneyler, mekânı kullanma biçimlerindeki ilham verici yenilikler yoluyla, kamusalılık nosyonunun altının boşaldığı bir zamanda metropolde bir arada yaşamının ihtimalini canlı tutuyorlar.

Neoliberal şehircilik dediğimizde, özetle 1970’lerdeki derin ekonomik

“Kamusal alanın mevcudiyetinin temel kıstası özneler arasındaki iletişimin açık olup olmamasıdır. Dolayısıyla bu türden bir açıklığa imkan sağlayan kıstaslar -her şeyden evvel görünürlük ve erişilebilirlik- sağlandığı sürece özneler arasında iletişimin etkin biçimde kurulacağı ve nihayetinde kamusal alanın tesis edileceği düşünülür.”

krizin ardından kentsel mekândaki metalaşma ve piyasalaşma dinamiklerinin derinleşmesine/ yayılmasına işaret ediyoruz. Bu dinamiklerin pek çok kentte mekânsal ayrışmayı katılaştırdığını, toplumsal sınıflar ve gruplar arasındaki mesafeyi arttırdığını gösteren geniş bir literatür var. Türkiye kentleri de 1980’lerden itibaren bu yönde bir hayli değişti; değişimin 2000’lerde AKP iktidarı altında aldığı biçimse çok daha dramatik oldu. Bu genel çerçeve içinde meydanlar, parklar, kıyı alanları ya da sokaklar gibi kamusal mekânların örgütlenme biçiminde ne türden değişimlerin olduğunu anlamak içinse, en az beş müdahale biçimini kısaca hatırlamakta fayda var:³ Birincisi, 2000’li yıllarda AKP hükümetlerinin giriştiği kapsamlı özelleştirme dalgasından açık alanlar da nasibini aldı; kamu mülkiyetindeki parklar ya da kıyı alanları özelleştirilirken, geniş kitlelerin bu tür alanları ücretsiz kullanım imkânı önemli ölçüde sınırlanmış oldu. İkincisi, en dikkat çekici biçimde kentlerin ana meydanlarında, ama nicelik ve yaygınlık itibariyle meydanları da aşacak ölçüde, kentsel mekânın yoğun biçimde militarize edildiğine, güvenlikleştirildiğine tanık olduk. Üçüncüsü, bir önceki noktayla da bağlantılı olarak, kamusal mekâna yer niteliği kazandıran toplumsal

hafızanın, sistematik olarak altının oyulduğunu gözlemledik. Kolektif kentsel muhayyilede, belirli toplumsal ve politik olaylarla özdeş hale gelmiş olan mekânlarda kasıtlı bir hafızasızlaştırma çabasının AKP hükümetleri tarafından sürdürüldüğüne tanık olduk. Dördüncü olarak, açık alanların kapsamlı bir formalizasyon baskısı altında olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle turizm yatırımlarının yoğunlaştığı kent içi alanlarda, ki buralar kayıt altına alınmamış ekonomik faaliyetler yoluyla yoksulların hayatta kalabilme stratejileri açısından çok önemli alanlar, enformel ticari pratiklerin, mesela sokak satıcılarının kamusal mekândan dışlandığına tanık olduk. Son olarak, AKP belediyeciliğinin önemli veçhelerinden bir diğerinin bilhassa güvenlik ve temizlik nosyonları üzerinden, kamusal mekânın ahlakileştirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu da tasarım araçları, güvenlik teknolojileri ya da peyzaj düzenlemeleri marifetiyle, kamusal mekânın belirli ahlaki öğeler üzerinden sınırlarının yeniden çizilmesi olarak anlaşılabilir.

Sosyal bilimler alanında kamusal mekâna dair standart eleştirel anlatı belirli bir romans içerir. Buna göre kamusal mekân özellikle Antik Yunan kentine referansla bir müzakere

sahası, bir açık iletişim alanı olarak düşünülür.⁴ Bir zamanlar var olmuş ama ardından yitip gitmiş kamusal mekânın, modern dönemde Avrupa kentlerinde yeniden doğması da bu iletişim alanının tekrardan açılması üzerinden okunur. Bu açıklama tarzının gerisinde, fiziki anlamda kamusal mekânla daha soyut anlamıyla, kamusal alan arasında bir özdeşlik varsayımı olduğu söylenebilir: Kamusal alanın mevcudiyetinin temel kıstası, özneler arasındaki iletişimin açık olup olmamasıdır. Dolayısıyla bu türden bir açıklığa imkan sağlayan kıstaslar -her şeyden evvel görünürlük ve erişilebilirlik- sağlandığı sürece özneler arasında iletişimin etkin biçimde kurulacağı ve nihayetinde kamusal alanın tesis edileceği düşünülür. Bu bakış açısından, neoliberal şehircilik bağlamında, kamusal mekânların özelleştirilmesi ya da kapatılması demokratik kamusal eylemin koşullarının ve mahallerinin ortadan kaldırılması olarak anlaşılır. Bir anlamda kamusal mekânın fiziken yitiyor olması kamusal alanın sonlanması/ölümü olarak düşünülür.⁵

Genel çerçeve itibariyle, bu türden bir kamusal mekân kavrayışının gerisinde bir ideal normatif kamu/kamusalılık ilkesi yatar. Oysa ki tam da bu normatif yaklaşım bugün neoliberal şehircilik koşulları altında, kamusal mekânın dönüşümünün çok boyutluluğunu

anlamaya imkan vermez. Bu açıdan Jacques Rancière’in formülasyonu, ilham vericidir. Ona göre politika her şeyden önce “duyularımız tarafından algılanabilir olanın bölümlenmesine ilişkin bir tartışmadır.”⁶ Bu tartışma bedenlerin mekânda nasıl var olacaklarına, dolayısıyla mekânda nasıl yer alacaklarına dair bir tartışma olduğu ölçüde, yerin hangi anlamlarla tanımlanacağına ilişkin mücadeleyi içerir. Bu mücadelenin başat veçhelerinden biriye ‘hareket/ sızlık’ ilişkindir. Her şeyden önce, kapitalist kent hareketin kesintisizliği ilkesi üzerine inşa olmuştur. Sıkı denetim altında tutulan, güvenlik teknolojileriyle kapatılan bir meydana, dolayısıyla hareketin kesintiye uğratıldığı bir yerde bile aslında insanların kesintisiz ve tek yönlü bir harekete yönlendirildiğini görürüz. Örneğin İstanbul’da Taksim Meydanı’nda fiziki mekânın inşa edilme, tasarlanma, denetlenme biçimi hareketin her şeyden önce tüketimin hareketi üzerinden örgütlendiğini anlatır. Ancak burada bir açmaz vardır. Çünkü hareketin artışı, aynı zamanda kişilerin daha fazla dış etkene ve dolayısıyla yabancı olanın varlığına daha yoğun biçimde maruz kalması demektir. Yani hareket tanım gereği, karşılaşmayı beraberinde getirir. Yabancıyla karşılaşma -anonimlik hali- modernlik tecrübesine içkin olduğu

ölçüde, siyasal iktidarlar açısından denetim altına tutulması gereken bir kaygı kaynağıdır. Bizatihi modern kent planlama disiplini, bu açmazın sonucu olarak, hareketin yarattığı anonimlik halinin denetim altına alınması kaygısı etrafında biçimlenmiştir.

“İstanbul’da Taksim Meydanı’nda fiziki mekânın inşa edilme, tasarlanma, denetlenme biçimi hareketin her şeyden evvel tüketimin hareketi üzerinden örgütlendiğini anlatır. Ancak burada bir açmaz vardır. Çünkü hareketin artışı aynı zamanda kişilerin daha fazla dış etkene ve dolayısıyla yabancı olanın varlığına daha yoğun biçimde maruz kalması demektir. Yani hareket tanım gereği karşılaşmayı beraberinde getirir.”

Bu pencereden baktığımızda, AKP döneminde yabancıyla karşılaşma anlarının denetim altına alınması kaygısıyla dış mekânın giderek iç mekânlaştırıldığını söylemek

mümkün. Metaforik anlamda evin içinin sokağa taşması/kazınması, paternal otoritenin kamusal mekânın düzenlenmesi yoluyla, şehir ölçeğinde yeniden tesis edilmesi olarak da okunabilir bu. Dolayısıyla AKP döneminde, kamusal mekâna yapılan müdahaleleri yalnızca mülkiyetin/kullanım hakkının kamudan özel sektöre aktarılması olarak değil, merkezkaç pratiklerin dışlanması yoluyla, kamusal mekânın ehlileştirilmesi olarak okumak daha isabetli olur. Burada çitleme sadece maddi varlıklara yönelmiş yıkıcı/eksiltici bir müdahale değil, aynı zamanda kentsel tecrübe gibi gayri-maddi varlıkları içeren, yeni normlar tarif etmesi bakımından da inşa edici bir süreçtir. Bir diğer deyişle, kamusal mekânın çitlenmesi sadece yabancılar arasındaki karşılaşmaların ortadan kalkması anlamına, yani müzakereci iletişim alanının kapanması anlamına gelmez, aynı zamanda karşılaşmaların içerdiği altüst edici potansiyellerin egemen olan nezdinde ürettiği endişenin idare edilmesi anlamına da gelir.

Bu teorik ayrımın, politik içerimleri de söz konusudur. Son yıllarda kamusal mekânın savunulmasına dönük direniş biçimlerinde, bu iki farklı okuma biçiminin izdüşümlerini görebiliriz. Örneğin İstanbul’da, Galataport gibi ses getirmiş büyük

“Söz konusu olan, tarihi yeniden canlandırmaktan ziyade, yaratıcı bir meydan okumanın gerçeğe dönüşmemiş ihtimallerinin peşinden koşmaktır. Gezi Direnişinde, İstanbul’da ve pek çok başka kentte tanık olduğumuz gibi, bu türden bir hatırlama faaliyeti şehri görme, okuma, hayal etme biçimlerimizi topyekun dönüştürme ihtimalini içerir.”

ölçekli dönüşüm projeleri karşısında ortaya konan mesleki ve politik tepki en özetle kamu yararı ilkesi üzerine inşa olmuştur. Çoğunlukla ilgili meslek gruplarından profesyonellerin [en başta mimar ve plancılar] inisiyatifıyla başlayan bu kampanyalar, meşruiyet çerçevelerini buradan inşa etmişlerdir. Kamunun hak ve çıkarlarına el konduğu hakikatini kamunun kendisine iletmeyi hedefleyen bu söylemsel strateji, meşruiyetini hukuk, tasarım, planlama gibi disiplinlerin yıllar içinde biriktirdiği değerlerden alır. Nitekim direnişin sınırları da, bu stratejinin kısıtları uyarınca belirlenmiştir denebilir. Çünkü AKP’nin söz konusu meslek gruplarının ulusal kalkınmacılık yıllarından bugüne devrolunmuş mesleki ideolojilerin altını oymaya dönük pervasız hamleleri, bu söylemi büyük ölçüde boşa düşürmüştür. Böylelikle söz konusu söylemsel strateji, iktidar çevrelerince rahatlıkla kentli orta sınıfların kaygılarına seslenen bir söylemden ibaretmiş gibi çerçevelenebilmiştir.

Buna karşılık, Emek Sineması etrafındaki mücadele gibi daha ilham verici örneklerle de başvurulabilir. Bu direnişin kısırttığı kamusal tartışma, bize, kentsel hafızanın ve mirasın verili ve sabit birer içerikten ziyade aktif, olumsal ve çatışmalı süreçler sonucunda biçimlenen müşterekler

olduğunu gösterir.⁷ Aslına bakılırsa Emek Sineması hareketi de, kamu mülkiyetinde bulunan bir taşınmazın özelleştirilmesine karşı kamunun haklarının savunulması kaygısıyla başlamış bir direniş pratiğidir. Ancak bu tepki içerisinde gözden kaçırılmaması gereken asıl nokta, kentsel tecrübenin yeknesaklaşması karşısında yükselen tepkinin aldığı seyrin bizatihi kentsel hafızayı yeniden tanımlamış olmasıdır. Hareket, taleplerini meşrulaştırmak adına sinemanın şehrin kültürel ve politik tarihi içerisindeki konumuna ilişkin anlatıları yaygınlaştırdıkça ve buna paralel olarak somut mekânı bu anlatılar uyarınca yeniden kullanmanın pratiklerini [örneğin; sinemanın bulunduğu sokakta düzenlenen film gösterimleri, forumlar, sokak partileri, konserler, 1 Mayıs kutlamaları] ortaya koydukça, Emek Sineması da bir kültürel miras ögesi olarak yeniden tanımlamış olur. Bu, bir hareket-halinde-hatırlama biçimidir. Hafıza bir kolektif edim süresince ve neticesinde [müşterekleştirme] inşa edilir. Böylelikle direniş etrafında harekete geçen toplumsal kesimler [ilk bakışta kentli orta sınıflar], bir bütün olarak kentsel mekânın dramatik dönüşümü neticesinde deneyimledikleri mekânsal adaletsizlik biçimlerine ve tahakküm formlarına karşı duydukları örtük

tepkii ifade edecekleri bir söylemsel dizge inşa etmiş olurlar.

Her iki direniş biçimi de, kuşkusuz bir tür nostaljik jest içerir. İkisinde de, geçmişe dönük bir hatırlama faaliyeti vardır. Fakat bu ikisi, birbirine özdeş değildir. Nostalji, Yunanca eve dönüş [*nostos*] ve özlem [*algia*] kelimelerinin birleştirilmesinden oluşur ve artık var olmayan veya hiçbir zaman var olmamış bir eve duyulan özlem anlamına gelir. Kültür tarihçisi Svetlana Boym, iki tür nostalji olduğunu öneri sürer: “Yeniden kurucu nostaljide vurgu, *nostos*’adır ve yitirilmiş evi yeniden inşa etmeyi ve hafızadaki açıkları kapatmayı vaat eder. Düşünsel nostalji ise *algia*’ya, özlem ve yitirmeye, hatırlamanın kusurlu sürecine yoğunlaşır.”⁸ Bu ayırımdan yola çıkarak söylersek, yeniden kurucu nostaljiyi harekete geçiren ilk direniş biçimi, seçilmiş semboller üzerinden geçmişi bugün yeniden inşa etmenin peşine düşer. Bunun en uç örneği Türkiye’nin politik bağlamında, cumhuriyetçi muhalefette görülebilir. Cumhuriyetçi jest yitip giden cumhuriyete, yani eve duyulan hasretle kamusal mekânı sembollerle donatma eğilimindedir. Buradaki kamu sabit, verili bir kamudur. Geçmişte cumhuriyet değerleriyle özdeşleştirilmiş olan kamunun, giderek saldırı altında olmasına duyulan tepkiden neşet eden

yeniden kurucu nostalji, kamusal mekânı sembollerle donatmayı yeğler. İkinci türden direniş pratikleriyse, sembollerden ziyade ayrıntılara yönelir. Söz konusu olan, tarihi yeniden canlandırmaktan ziyade, yaratıcı bir meydan okumanın gerçeğe dönüşmemiş ihtimallerinin peşinden koşmaktır. Kentin pası, yıkıntıları, çatlakları birinciler için can sıkıcı unsurlarken, ikinciler için tam da hatırlamanın mahalleridir. Gezi Direnişinde, İstanbul’da ve pek çok başka kentte tanık olduğumuz gibi, bu türden bir hatırlama faaliyeti şehri görme, okuma, hayal etme biçimlerimizi topyekun dönüştürme ihtimalini içerir. Şehrin başka türden yaşanabileceğine dair bir ihtimale işaret eder. Direniş mekânını aşınalaştırırken, buraları bir topluluğun yeri olarak inşa ederken, tam da o aşinalık üzerinden anonimliği mümkün kılar. Şehirde yabancıyla bir arada yaşamanın vaadini ortaya koyar.

**Bu metnin oluşumunda yazar, İzmir Akdeniz Akademisi tarafından 15-16 Kasım 2019 tarihinde düzenlenen, ‘Toplumsal Sorunlar İçin Yeni Arayışlar Sempozyumu’ kapsamında yaptığı sunumu gözden geçirerek düzenlemiştir.*

¹ Nicholas Blomley, “Çitleme, Ortak Kullanım Hakkı ve Yoksulun Mülkiyeti” *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde [Haz: Fikret Adaman, Bengi Akbulut ve Umut Kocagöz] Metis Yay., 2017, s. 209-233.

² Georg Simmel, “Yabancı”, *Bireysellik ve Kültür* içinde, Çev. Tuncay Birkan, Metis, [2009 [1908]], s. 149.

³ Bu müdahale tarzlarına ilişkin daha detaylı bir tartışma için bkz. Fırat Genç, “Çitlemeler ve Politikanın Yitimi: Türkiye’de Güncel Kentsel Rejim”, *Praksis* 49, 2019.

⁴ Örneğin; Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, 2013, Ayrıntı Yay., 480 s.; Marshall Berman [2017], *Modernism in the Streets: A Life and Times in Essays*, 2017, London: Verso, 400 p.

⁵ Bu eleştirel anlatının isabetli bir eleştirisi için bkz. David Madden, “Revisiting the End of Public Space: Assembling the Public in an Urban Park”, *Community & City* 9[2], 2010.

⁶ Jacques Rancière, *Aux bords du politique*, Paris: La fabrique, 1998, s. 177.

⁷ Begüm Özden Fırat, “‘Ve Madem ki Sokaklar Kimsenin Değil’: Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi* 36 [9], 2011.

⁸ Svetlana Boym, *Nostaljinin Geleceği*, Çev. Ferit Burak Aydar, 2009, Metis Yay., s. 76.

İnsan popölasyonları, paylaştıkları mekânlarda komünite oluştururlar. **Birlikte yaşamak**, komünite oluşumunun en temel özelliklerinden biridir. Her tekil insan biriciktir ve bu biriciklik kişiyi kişi yapan özellikleridir. **Birlikte yaşamak**, her farklı-biricik varlık olarak insanın spesifik bir mekânı paylaşmak ve bu mekânı paylaşmak suretiyle, bir grup oluşturması anlamına gelir. Ortak bir mekân, ortak bir yaşamın temelidir ve komünite oluşumu esasında ortak bir yaşam oluşturma deneyimidir. Bir kentte, farklı türden aidiyetlerle kimlikleşmiş toplulukların aynı zamanda farklı mekânsallıklara bağlı olarak yaşam deneyimi kurdukları söylenebilir. Dolayısıyla bir kenti ortak bir yaşam alanı olarak düşündüğümüzde, kentin farklı topluluklara göre parçalanmış olduğunu söylemek mümkündür. **Birlikte yaşamak**, bu farklı toplulukların aynı mekânsallığı paylaşması, etkileşmesi, farklılıklarıyla parçalanmamış bir komünite oluşturmalarının zeminidir. **Birlikte yaşamak**, bile-isteye, iradi bir tercih olarak birlikte yaşamaktır.

Birlikte Yaşamak

Merkezdeki Kenar Kadifekale’yi Yeniden Düşünmek

Engin Önen

İzmir’in ne tarihini ne de bugününü Kadifekalesiz anlamak mümkündür. Kadifekale’yi, İzmir için çok önemli sembolik bir yer haline dönüştüren üç önemli faktör bulunmaktadır. Birincisi, İzmir’in kuruluşunda çok önemli tarihi bir bölge olmasıdır. İkincisi, Körfez’in ve İzmir metropol alanının en iyi görüldüğü yerlerin başında gelmesidir. Başka hiçbir yer, Kale surları kadar geniş bir panoramik İzmir manzarası sunamaz. Kadifekale’nin üçüncü özelliğiye, gecekondu ve varoş denince ilk akla gelen yer olmasıdır.

İlginç olan nokta, son dönem kentleşme dinamikleri nedeniyle ilk iki özelliğinin, üçüncü özelliğinin gölgesinde kalmış olmasıdır. Çünkü uzunca bir süredir Kadifekale, ne İzmir’in kurulduğu yer olarak ne de eşsiz manzarasıyla anılmaktadır. İzmirililere, Kadifekale’yi sorsanız çok yaygın bir şekilde, “gidilmez, gidilmemesi gereken riskli bir yer” olduğu yanıtını alırsınız. Şoföründen gazetecisine, esnafından memuruna kadar çok geniş yelpazedeki İzmirililer için, Kadifekale şu çağrışımlarla yüklüdür; Mardinlilerin, Kürtlerin ve

midyecilerin merkezi, suç işleyenlerin etkin olduğu bir semt. Kadifekale’nin halk arasında, ‘kurtarılmış bölge’ ve ‘küçük Mardin’ gibi tanımlarına da sıkça rastlamak mümkündür.

“Kadifekale, bir yandan ülkemizde yaşanan hem gecekondulaşma ve hem de gecekondu varoşa dönüşme sürecinin tipik izlerini taşımaktadır.”

Bu yargıların doğru olanları da var, önyargılarla beslenen efsane olanları da. Örneğin Kadifekale, Mardin’den göç etmiş olan yurttaşlarımızın ağırlıkta olduğu bir semttir ama burada Erzurum ve Konya’dan gelenlerin de, küçümsenmeyecek bir varlığı söz konusudur. Kadifekale’yi, İzmir’in suç merkezi gibi görmek, belli ölçüde etnik gerilimlerden beslenen bir önyargıdır. Çünkü bunu doğrulayacak gerçek verilere sahip değiliz. Örneğin emniyet istatistiklerine göre, hırsızlık türü suçlara karışan zanlıların oturdukları semtlere göre dağılımında, başka bazı mahalleler Kadifekale’nin önüne geçebilmektedir. Dönemsel

olarak bazen yükselen güvenlik kaygısı, belli kesimlerde kentin belli bölgelerini kriminalize etmeye yol açmaktadır. Zaman zaman Kadifekale de bundan nasibini almıştır. Bu önyargıları besleyen, çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bunların başında, etnik temelli ayrışma gelmektedir. Ayrıca kentlerde artan güvenlik obsesyonunu da hesaba katmak gerekebilir.

Kadifekale, bir yandan ülkemizde yaşanan hem gecekondulaşma ve hem de gecekondu varoşa dönüşme sürecinin tipik izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla bu semt, geleneksel gecekondulaşma kavramına uyan ve uymayan bazı özellikleri bir arada barındırmaktadır. Bunlara değinmeden önce, kısa bir kavramsal açıklama yapmak yararlı olabilir.

Kentleşmeyle ilgili konularda, en yaygın olarak kullanılan kavramlar arasında; ‘gecekondu’, ‘kenar/çeper’, ‘varoş’ ve ‘getto’ ilk akla gelenler arasındadır. Birbiriyle farklı anlamlar içermelerine ragmen, çoğu zaman bu kavramlar birbirlerinin yerine de kullanılabilir. Bu aslında tek başına, önemli bir akademik tartışma ve kavram kargaşası sorunu.

“Kadifekale’nin mekansal ve diğer bazı sosyal özelliklerinin konumu, geleneksel gecekondu teorilerine pek uymamaktadır.”

Her bir kavram, belli bir sosyal teorinin parçasıdır ve o sosyal teori içinde anlamlıdır. Örneğin ‘gecekondu’ kavramı, daha çok evrimci ve modernleşmeci teorik yaklaşımların ürünü olarak, sosyal bilimlerin literatürüne girmiştir. Kentleşme sürecinde, belli bir evreyi ifade eder. Köyden ya da kırsal kesimden gelenlerin, kentte tutunmak için oluşturdukları ve kentin yerleşik kesimlerinden farklı bir yaşam alanını/ tarzını ifade etmek için kullanılır. Kente geldikleri halde henüz kente özgü iş, eğitim, konut ve yaşam tarzına sahip olmayan bu kesimin durumu, söz konusu teorik yaklaşımlarda geçici bir aşama olarak görülür. Gecekondu bir süre sonra kentin planlı ve yasal bölümüne dahil olacak, gecekondu da kente özgü iş ve yaşam tarzına ulaşarak kentlileşeceklerdir. Kır ve kent arasında ‘gecekondu’ bir ara kategori, geçiş dönemi ve sosyolog Mübcecel Kıray’ın adlandırmasıyla tampon kurumdur.

Öte yandan ‘gecekondu’ kavramının, kente uyum sağlama ve kente tutunma çabasının ortaya çıkardığı bir kurum olarak algılanması, belli ölçüde ellili ve altmışlı yıllardaki ‘yumuşak kentleşme’ olarak da anılan dönemin ürünüdür. Yoksulluk ve kitlelilik, bu dönemin gecekondulaşmasında en önemli meşruiyet kaynağıydı.

Merkez-çevre teorisi açısından gecekondu, ‘kenar’ olarak tanımlanması mümkündür. ‘Kenar’ veya ‘çeper’ kavramlarının kentleşme literatürüne girmesi daha çok, şehir merkezinin mekânsal olarak dış çeperinde kümelenen ve aynı zamanda yoksulluk, kamu hizmetlerinin yetersizliği gibi özellikleri bakımından da şehrin merkezine benzememeyi ifade etmek için kullanılır olmuştur. ‘Getto’ ve ‘varoş’ kavramlarıysa bazen kesişmekle birlikte, birbirlerinden farklı anlamlara gelmekte ve gecekonduya göre daha sert bir kentleşme modeline denk düşmektedirler. Son dönemlerde bu

kavramların, daha fazla tercih edilmesi tesadüf değildir. Çünkü kentleşme süreci, bir süredir daha sert bir evreye girmiş bulunmaktadır. ‘Gecekondu’, uyum ve bütünleşme süreçleriyle birlikte anılırken, ‘varoş’ ve ‘getto’ysa, daha çok ayrışma ve çatışma çağrışımlarına sahiptir. Gecekondu varoşa geçiş, aynı zamanda kentleşme serüvenimizin yeni bir evreye girdiğini göstermektedir.

Gecekondu daha çok kırsal kesimden gelen yoksul kitlelerin mekanıyken, ‘varoş’ ve ‘getto’ yoksulluğa ek olarak suç, illegalite ve etnik çatışma gibi temaları da içermektedir.

Gecekondu, bir sistem olarak kentin marjında, sınırında ama kente dahil olmaya meyilliyken, ‘varoş’ ise kentin dışında ve bütünleşmeden çok çatışma ve ayrışma ortamını ifade etmektedir.

Gecekondu, kısmen kapalı olmakla birlikte kentin diğer kesimleriyle iletişime açık olmasına ve temas etmesine rağmen, getto içe kapalılığı ve bütünden kopmayı içermektedir. Son dönemlerde kullanılmaya başlayan ‘elit gettoları’ kavramını da, bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bu kısa teorik açıklamalar ışığında Kadifekale’yi değerlendirmeye çalıştığımızda, bu semtimizin gecekondu özellikleri şu şekilde betimlenebilir: İlki kırsal kesimden gelen, niteliksiz işgücü özelliği taşıyan insanların, hemşehrilik ve akrabalık dayanışma örüntüleri içinde, iş ve konut edinme çabalarıyla, kente tutunma stratejilerinin burada tüm canlılığıyla sürmesidir. Hemşehrilik dayanışmasına dayanan enformel

iş olarak, midyecilikle uğraşanların ağırlıkta olması da, bildiğimiz gecekondu şemasına uyan bir durum. Diğer bir özellik olarak, birbirine bitişik ve sağlıklı bir yapılaşma dikkat çekmektedir. Bu durum yoksulluğun göstergelerinden biri olmakla birlikte, bölgenin tarihi ve coğrafi [sit ve heyelan bölgesi] konumuyla da bağlantılıdır.

Ama öte yandan, Kadifekale’nin mekansal ve diğer bazı sosyal özelliklerinin konumu, geleneksel gecekondu teorilerine pek uymamaktadır. Çünkü yoğun göçe bağlı olarak yaşanan kentleşme serüvenimizde, gecekondu genellikle kentin kenarlarında yer almaktadır. Bundan dolayı bu bölgeler, bazen ‘kenar’ veya ‘çeper’ olarak da adlandırılmıştır. Oysa Kadifekale, mekânsal olarak kentin merkezinde yer almaktadır. Bu, basit bir fark değildir. Bundan dolayı, ‘Merkezdeki Kenar’ tanımını kullandık. Bir gecekondu bölgesi olarak merkezde yer alması, Kadifekale’nin diğer gecekondu bölgelerinden farklı mekansal ve sosyal özelliklere sahip olmasına da neden olmaktadır.

Surları ve manzarasıyla, İzmir’in en güzel yerlerinden biri. Merkeze yakın konum, sanayi ve ticaret bölgelerine kolay ulaşım, bölgenin stratejik önemini artırıyor. Sit alanı ve heyelan bölgesi olması, bölgenin gelişmesini engelliyor ama stratejik önemini azaltmıyor. Sit ve heyelan bölgesi olması nedeniyle, bölgenin gelişmesinin engellenmesi iki anlama geliyor. Birincisi, mevcut konutların restorasyon ve tamirine

izin verilmemesidir. Oysa diğer birçok gecekondu bölgesi, İmar Planları veya Kentsel Yenileme Projeleri yoluyla çok katlılaşıyor ve konut sahiplerine yeni rantlar sağlıyor. Bölgenin gelişimini engelleyen diğer bir konu da, aynı gerekçelerle, bölgeye kamu hizmeti getirilememesidir. Heyelan bölgesi ve SİT kuralları gereği, bu semtin büyük bölümünde yol, okul, sağlık ocağı gibi pek çok alt yapı ve kamu hizmetinin gerçekleştirilmesini olanaksızlaştırmıştır. Yasal sınırlamalar ve mekânsal yapısı nedeniyle bu bölgede hem yerel yönetimler hem de diğer kamu kuruluşları bazı hizmetleri özel şartlarda verebilmektedir. Ambulans, itfaiye ve çöp araçlarının giremeyeceği çok sayıda sokak bulunmaktadır.

Merkeze yakınlık, çok güzel bir manzara ve gettolaşmış bir sosyal hayat, belli bir yaşam biçimine alışmış bu yoksul aileler için büyük avantajlar sunuyor. Onun için son birkaç yıldır gündemde olan Kentsel Dönüşüm

“Metropolün kenar semtinde gettolaşmış bir yaşam, o kentte daha az hissedilebilir ama merkezde olduğu için Kadifekale, kentin diğer kesimleri tarafından daha fazla hissedilen bir bölge.”

Projesi kapsamında hazırlanan, Uzundere’de yapılmış olan çok katlı

TOKİ konutlarına taşınmamakta oldukça zorlandılar. Burada yaşayan insanların ekonomik ve kültürel özellikleri dikkate alındığında, bölgeyi niçin terk etmek istemedikleri daha iyi anlaşılır. Semte alışmanın yanı sıra, bu bölgede yaşamayı tercih eden insanlar, zaten fakir oldukları için bu tercihi yapıyorlar. Buradaki yaşam maliyeti, diğer birçok semttekinden bir hayli düşüktür. Ayrıca, taşınma kaygısı yaratan bir diğer faktör, gidecekleri yerlerde karşılaşacakları kültürel farklar.

Karşılıklı önyargı ve kent içinde yeniden ördüğümüz zihinsel surlar yüzünden diyalog kurulamıyor, çözüm üretmekte zorlanıyoruz. Bu güvensizlik ortamında, “Kadifekale kurtarılmış bölge ve gidilmesi en riskli yerlerden biri” efsanesi de destek buluyor, “burası boşaltılıp, sonra zenginlere peşkeş çekilecek” propagandası da. Yoksulluğu, kente tutunma biçimi, mekan organizasyonu, yaşam biçimleri ve bölgede yaşayanların etnik özellikleriyle Kadifekale, İzmir’in mekansal olarak merkezi ama sosyal olarak kenarıdır. Kadifekale’deki insanlarla konuştuğunuzda ‘kenar’ kavramını da daha iyi anlarsınız. Merkezdekilerin buraya bakarken sahip olduğu zihinsel bazı bariyerlerin simetriği, buradaki insanlarda da çok güçlüdür. “Bizi dışlıyorlar” ve “Kürt nüfus ağırlıkta olduğu için bu bölgeyi dağıtmak istiyorlar” inancı o kadar güçlü ki, bu onların içe kapanmasında en önemli tema olarak karşımıza çıkıyor.

Bu durum, ciddi bir kentsel bütünleşme ve yurttaşlık bağı üzerinden

birlikte olma sorunu. Özellikle metropollerimizde daha gergin bir kentleşme sürecine girdiğimizin sembolik bir örneği olan Kadifekale bize, kentsel bütünleşme boyutunda yeni bir yurttaşlık krizinin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır. Söylenmesi kadar kolay olmamakla birlikte daha özel, kapsamlı ve karşılıklı iletişim mekanizmalarının işletilmesini gerektiriyor.

Kadifekale’de gerçekleştirilecek bazı mekânsal düzenlemeler ve buradaki kamu arazilerine kazandırılacak yeni fonksiyonlar, mevcut ayrışma ve önyargıların makul düzeye gerilemesine katkı yapabilir. Yakın zaman önce hayata geçen Pagos Üretici Pazarı da, belki bu amaca hizmet edecek bir proje olarak düşünülebilir. Ancak üretici pazarları pek çok bölgede açıldığı için yeterince farklı kesimi Kadifekale’ye ne kadar çekiyor, buna ilişkin bir gözleme sahip değilim.

Bunun yanı sıra, Kadifekale’ye yönelik gitme isteği uyandıracak projeleri çeşitlendirmekte yarar bulunmaktadır. Koruma kuralları dikkate alınarak, Kale içinde ve çevresinde İzmirliilerin kullanacağı ve bölgeyi daha fazla ziyaret etmelerine neden olacak kafeler, sergi alanları düşünülebilir. Ayrıca belediyeler başta olmak üzere, Milli Eğitim gibi bazı kurumlarla işbirliği yapılarak Kadifekale turları düzenlenebilir.

Kadifekale sakinleriyle, diğer semtlerde yaşayan İzmirliiler

İZMİR’İN KURULUŞU ve KADİFEKALE/PAGOS TEPEŞİ

Büyük İskender günün birinde Pagos Tepesinde avlanırken, bir çınar ağacının altında uyuyakalır. Rüyasında iki su perisi [nemesis] görür. Periler O’na Smyrna kentini bu tepenin [Pagos Tepesi] eteklerinde yeniden kurmasını ve halkı buraya yerleştirmesini söylerler. Gördüğü rüyayı yorumlayan kahin, İskender’e kurulacak yeni kent sayesinde İzmirliilerin daha mutlu olacaklarını anlatır. Bunun üzerine İskender, Pagos Tepesinde bir kale kurulması için emir verir. Komutanlarından General Lycimachos, M.Ö. 4. yüzyılda kaleyi inşa eder.

arasındaki mesafelilik ve soğukluğu azaltmaya yönelik, başka bazı sembolik sanatsal eserler de düşünülebilir. Yine koruma kurallarının izin verdiği ölçüde burada inşa edilecek bir İzmir Anıtı [şehrin kuruluş öyküsüne atfen], daha çok İzmirlinin ziyaretine yol açabilir. Böylece ayrışmayı besleyen mekanlar, pekala diyalog ve karşılaşma alanları da olabilir.

Tahayyülden Gerçeğe Bir Edebiyat Şehri Olmak, Edebiyatta İzmirli Olmak

Asuman Susam

[Şair-Yazar]

“Şehir bir bütüncül topoğrafya olarak düşünülecek ve akış, bu bütünün geçişleri, geçirgenlikleri içinde yeniden ve yeni bir şehircilikle inşa edilecekse Karacaoğlan’ın dediği hatırlanmalı: *Sual eylen bizden evvel gelene / Kim var imiş biz burada yoğ iken.*”

Şehre Bakmak

Şehir ve edebiyat ilişkisini düşünmek, insanın tarihsel bir süreklilik içindeki dönüşümlerine, değişim ve kırılma noktalarına da bakmayı gerektirir. Kimlik ve aidiyetler işin içine girer; kaçınılmaz olarak da bellek. Hepimiz dünyada bir yer tutuyoruz. Burada oluşumuzla zamanın akışına uyarak etkileşim içinde olduğumuz her şeyle işgal ettiğimiz yerleri mekânlara dönüştürüyoruz. Mekânlara bıraktığımız izlerden, hatıralarla bir ortak bellek oluşturuyoruz. Böylelikle bir yeri yaşamak için seçmişken, bir

“kader” olarak orada bulunuyorken şehrin tüm bileşenleriyle kolektif bir yaşantı ürettiğimiz yerde orali olmayı başarıyoruz. Bir yerde yaşamaktan bir yerli olmaya geçmenin farkındalığı, ortak duyuş, yaşayış, gelecek tahayyülüne dayalı. Ortaklaşma, katılım üzerinden yaşadığımız yerle aramızdaki aidiyet ilişkisini oluşturuyoruz. Bu ilişkinin şehrin tüm bileşenleriyle güçlü biçimde kurgulandığı, yönetildiği ve yaşandığı yerlerde tekiliklerden çokluklara şehir kendi rengini, kimliğini edinmiş oluyor. Mahallelerin bazen katı bazen muğlak sınırları, çember içinde kendi üzerine kapanmış grup/ cemaat ilişkileri, şehriniz bütüncül bir kimliğe sahipse, ortak yaşamın refaha yüzü dönük şehirli üretim ilişkilerini yaratıcı bir biçimde kurmuşsa aşınmaya, silinmeye başlar. Bunun sonucu geçişler ve geçirgenlikler, serbest dolaşım ve akış içinde birbirini tanıyan, önyargısız kabullerle birbirleriyle etkileşen dinamik bir topluma dönüşürsünüz. Elbette böyle bir toplumda da her şey güllük gülistanlık değildir ama tahayyülün gerçeğe dönüşmesine dair bir gayret söz konusudur. Yüzü yaşama ve canlılığa, üretime ve yaratıcılığa dönüktür böyle kimlikli bir şehrin.

İzmir, belli tarihsel dönemlerde yaşadığı doğal felaketler sonucunda yeniden kurulmak zorunda kalmış merkezlerden. Coğrafi konumu nedeniyle bir geçiş kapısı olma özelliği de taşıyan dünyanın eşsiz liman şehirlerinden. Yıldızı sonradan parlamış değil, parlatılmaya ihtiyaç duyulmuş değil. Büyük bir yaşam merkezi olarak kozmopolitliği İstanbul’unki kadar eski. Eğlence, kültür, sanat ve edebiyat alanına dair dinamizmi 19. yüzyıla değin Avrupa kentleriyle yarışacak kadar güçlü. Cumhuriyetin modernleşme anlatısında da kurucu ruhu temsil etme konusunda hevesi, çabası ve başarısı büyük. Ancak akış içinde özellikle ülkenin neoliberal politikalara bütünüyle teslim olduğu dönemlerden sonra ne olmuştur da şehir kendi biricikliğinin özelliklerini unutarak sıradan bir liman şehrine, emekli cennetine dönüşmüştür? Ne olmuştur da sosyal medyada dahi sıkça ironik-sarkastik bir biçimde dolaşımda olan, neredeyse özcü, dışarıdan gelene kapalı, aşağılık kompleksyle-kibir arasında baş dönmeleriyle gidip gelen bir İzmirli sterotipi yaratılmıştır? Victor Hugo’nun, “Prensesim” diye şiirler yazdığı, Yeniçağ seyyahlarının

uğramadan geçmediği, dünyalı yazarlara, şairlere ev sahipliği yapmış bu şehir, uzun zaman Avrupa'nın oryantalist bir algıyla belki, kendinden saydığı İzmir, sonrasında ekonomisinden, sosyal yaşantısına, eğitimden kültür- sanatına bir iç-oryantalizmi içselleştirip bir türlü ondan kurtulamamıştır. İlhan Tekeli'nin şehri yöneticileriyle birlikte sorumluluk olarak düşünmeye çağırdığı, bir dönüştürme olanağının çekirdeği olarak komünite⁴ kavramını önermesi nedendir, şehrin şimdisini düşünürken ve bu, az sayıda soruyu pek çok açıdan çoğaltmak mümkünken bunu dikkatle düşünmeli.

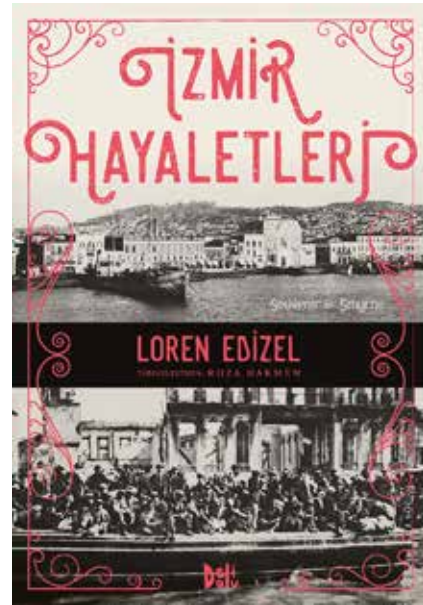
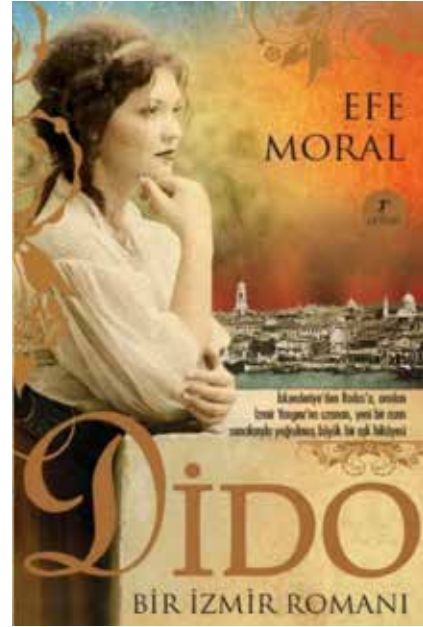
İzmir çokkültürlü bir şehirdi hep. Bir zamanlar azınlık olanı, kurucu olan/ kendini öyle gören çoğunluklar bir renk, hoşluk, kültürel bir çeşitlilik olarak kabul ederken, gerçek anlamda bir kaynaşmayı, bireysel hikâyeler dışında toplumsallaştıramadılar. Komünite kavramıyla murad edilen bütünlük, azınlıklar, göçmenler ve şehir arasında bir türlü istenilen biçimde kurulamadı. Doğal bir kaynaşma, kendiliğindenliği olan bir akış yaratılamadı. Şimdiyse şehir farklı nedenlerle ve dönemlerde başka çoklukların da evi haline geldi. Dışarıya nitelikli göçün de evsahibi olan şehrin göç alma özelliği değişmese de göçmenleri değişti. Bugün Mübadiller, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, Balkan Göçmenleri ve Levantlar'dan başka Kürtler, Romanlar, Araplar, dünyanın dört bir yanından, uzak ülkelerden şehre sığınanlar var. Şehir bir bütüncül topoğrafya olarak düşünenecek ve akış, bu bütünün geçişleri, geçirgenlikleri

içinde yeniden ve yeni bir şehircilikle inşa edilecekse Karacaoğlan'ın dediği hatırlanmalı: *Sual eylen bizden evvel gelene/ Kim var imiş biz burada yağ iken.*

Şehre Edebiyatla Bakmak

Çağımızın önemli kuramcılarından biri olan Franco Moretti², edebiyat tarihini sosyolojinin merceğiyle okurken, izini sürdüğü metinler ile tarihin kırılma zamanlarına, bireyin dönüşüm geçirdiği anlara sosyal, politik, ekonomik saiklerle bakmayı önerir. Edebiyatın tarihi, toplumu, ekonomik ilişkileri, yönetim sistemlerini anlamada ne denli önemli olduğunu bize gösterir bu çalışmalarıyla. Çalışmalarının dinamikleri çift yönlüdür. Tarihsel dönemlerin radikal değişimlerin bireye nasıl yansıdığının, toplumu ve bireyi nasıl değiştirdiğinin ipuçlarını bu metinlerden anlamaya çalışmak işin bir yönüdür. Diğer yönüyse bu dışarıdan gelen etki gücünün yazara ve edebiyata biçim, içerik ve söylem olarak ne yaptığına bakmakla ilgilidir. Böyle bir bakış ve yöntemi şehrin varolan edebi birikimine uygulamak Tekeli'nin komünite kavramını hayata geçirmek için kültürel, ekonomik, politik ve sosyal dinamiklerin olmazları, elverişlilik alanları ve toplumu dönüştürme yolları açısından önemli bir kapı aralığı olacaktır.

İzmir söz konusu olduğunda şehrin topografik özellikleriyle bir yapıtta karakter olarak yer aldığı metinler çok azdır. İzmir'in sahne kılındığı metinlerin kimilerindeyse şehir akışa bir fon oluşturmaklığıyla kalmıştır. Kimi yazarlarca tarihsel önemini mübadele ve savaş travmasından

alan şehre dair hafıza metinleri bolca yazılmıştır. Bu metinlerin büyük ölçüde nostalji, melankoli ve kuruluş anlatısının sınırlarından çıkamama halleri, onları komünite kavramı ile birlikte yeniden ve çok yönlü düşünmek için bir olanaktır. Handan Gökçek'in Selanik'ten İzmir ve Antakya'ya uğrayan kahramanlarıyla bir mübadele romanı olan *Ah Mana Mu*; Roza Hakmen'in çevirisiyle İzmirli bir yayınevi Delidolu yayınlarından çıkan Levanten yazar Loren Edizel'in *İzmir'in Hayaletleri* romanı, Efe Moral'dan yine eski bir İzmirli yayınevi Şenocak'tan çıkan *Dido: Bir İzmir Romanı*, Ferda

“Komünite kavramının tüm yurttaşlarca benimsendiği bir aitiklik ilişkisinin dinamiklerini, değişim dönemlerini de kapsayan farklı özellikleriyle kavrayabilmek için edebiyatla yakınlaşmak kaçınılmaz ve önemli.”

Bozoklar Ardalı'nın *Eleni'nin Kızı Halime*, Giles Milton'un *Kayıp Cennet Symirna 1922 Hoşgörü Kentinin Yıkılışı*, Yavuz Özmakas'ın *İyonya'da Son Akşam-Yüksek Komiser Stergiadis'in İzmir Günleri...* 1922 ve sonrasına ilişkin kent tarihi, kültürel miras, çokkültürlülük ve komşuluk kavramlarına dair düşünmeye açık metinlerdir. Yine modern edebiyatın kurucu romancılarından İzmirli Halit Ziya Uşaklıgil'in *İzmir Hikâyeleri*, Osmanlı'dan Cumhuriyete kritik geçiş döneminin sosyal tanıklığı açısından önemlidir. Kültürel dokuyu yansıttığı gibi bu öyküler Naldöken civarında bugün kaybolmuş mekânlara da şahitlik eder.

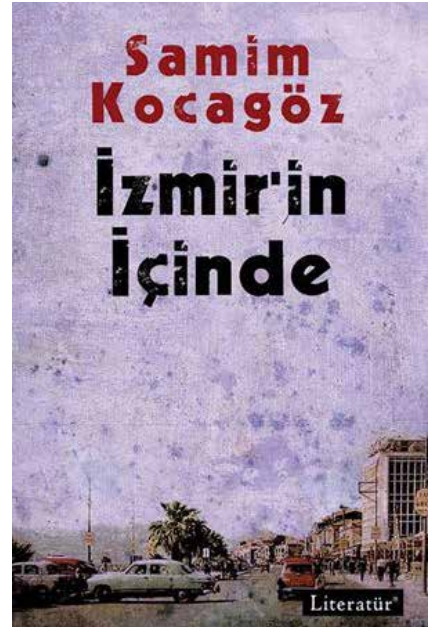
İmbatla Dol Kalbim... Yazarı Tarık Dursun K'nın roman ve öykülerinde de İzmir gerçek mekânlarıyla yer bulur. Özellikle *Rıza Bey Aile Evi* sadece edebi niteliğiyle değil İzmir'deki hoyratça işleyen kültürel deformasyonun ve yoksullaşmanın izlerine dair tanıklığıyla da önemlidir. Aile Evi ya da Kortejolar şehre göç etmiş Sefarat Yahudileri'nin mimari anlayışlarıyla şekillenmiş yaşam alanlarıydı. Yoksul Yahudilerin ortak bir yaşam da ürettikleri bu mekânlar, onların çeşitli zorlayıcı nedenlerle İsrail'e göçlerinden sonra el değiştirmiş, 1950'lerden sonra başka yoksulların sığınağı olmuştur. *Rıza Bey Aile Evi*, Karataş'taki böyle bir evde geçer.

Türünün başarılı yazarlarından Sadık Yemni'nin yapıtlarında İzmir, gotik ve fantastiğin başkalığı içinde yansıtılmıştır. Yazarın önemli romanlarından *Muska*, 1922 işgal İzmir'inde başlar. Olay akışı içinde 1960'lı yıllardan geçilir, 2000'lerin

Göztepe'sine gelinir. Fantastik bir romanda İzmir reel mekânlarıyla yer almıştır. Bugün kötü kentleşmenin acımasızca yuttuğu Yalı ve evleri, Göztepe, Güzelyalı, Susuz Dede Parkı, Kadifekale, bir zamanlarının hemen her mahallede bulunan Açık hava sinemaları bu romanda geçer. *Öte Yer* romanıysa, yine radikal değişim geçiren yerlerden, artık yokmekânlardan biri olan İnciraltı Plajları'na yer verir. Bir casusuluk hikâyesinin örgüsü içinde; Mezarlıkbaşı, Kemeraltı, Kadifekale, Havra Sokağı da olayların gerçek mekânları olarak yer alır.

Yine öykü ve romanın önemli isimlerinden Hasan Özkılıç'ın, sinemaya da uyarlanan *Vicdan* romanı İzmir'de geçer. Mekânsal özellikleriyle roman, şehri ve bir şehir üzerinden toplumsal-politik-ekonomik katmanları anlamak açısından son derece önemlidir. Toplumcu bir yazar olan Özkılıç öykülerinde de İzmir, özellikle yoksulların İzmir'i, sıkça yer alır. *Rüzgârlı Sokak* öyküsündeki gibi işçilerin yoğunlukta olduğu Gültepe, Tilkilik, Kunduracılar Çarşısı ile işçi mekânlarını, şehrin başka yüzünü görür ve tanırız. Samim Kocagöz'ün *İzmir'in İçinde* romanı da özellikle Demokrat Parti Türkiye'sinde, İzmir'i ve toplumsal değişimini anlamak açısından önemlidir.

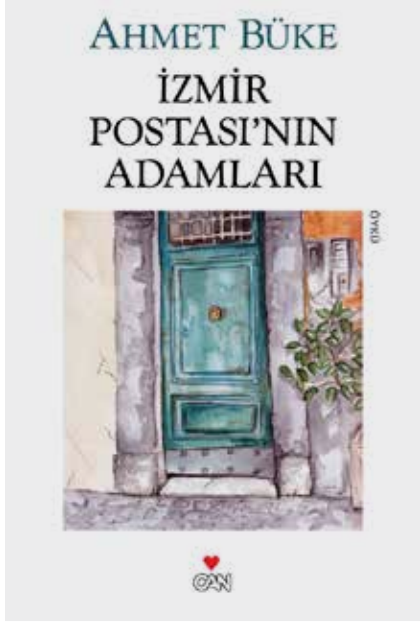
Son dönemin önemli öykücülerinden Ahmet Büke'nin roman ve öykülerinde de İzmir katmanlı ve en canlı, yaşayan, gerçek şehir haliyle yansıtılır. Bir gençlik romanı olan *Mevzu Derin* baştan sona Varyant'tan, Kemeraltı'na şehrin en dinamik mekanlarında geçer. Kürtler, Ermeniler, Romanlar, göçmenler, kenti kent yapan tüm

gruplar, bu romanda mekânlar içinde yatay bir ilişki ağı içinde gösterilirler. *İzmir Postasının Adamları*, *Çiğdem Küllâhı* kitaplarındaki kimi öykülerin odağı da İzmir'dir. Akla ilk gelen bu örnekler dışında çeşitli antolojiler, sözlü tarih ve yerel tarih çalışmaları, şehir monografileri de bir İzmir edebiyatından söz açılacaksa, bu külliyyatın içine girer.

Şehirleşmenin Vazgeçilmez Bileşeni Olarak Edebiyatçı

Şehri tarihsel ve toplumsal dönüşümleriyle, bir ilişkiler ağı içinde tanımak, anlamak için edebi metinler yerel yönetimlere ilişkin çalışmalara da esin kaynağı olabilirler. Yapılabilirse, metin odaklı incelemeler, şimdiye kadarki şehir ve şehircilik anlayışını, yaşantılar içinde görmek açısından zengin olanaklar sunacaktır. Metne dahil edilenler, onların temsil biçimleri, dışarıda bırakılanlar, sesleriyle doğrudan metinde varlık

bulanlar, dolaylı olarak bir tanrısal sesin aracılığıyla yer bulanlar... Böyle bir çalışma, edebiyat sosyolojisinin yanı sıra şehir sosyolojisine dair de çok şey söyleyecektir.

İzmir, yazarların ve şairlerin niceliksel olarak çokluğuyla bilinir. Edebiyat başkenti yarışında kendine özgü bir iddiayı barındıran İzmir'in kurumsallaşamayan, belediyelerce sekte vurulan ya da desteklenmekten vazgeçilen önemli etkinlikleri, ülke edebiyatının yakın dönem tarihine çoktan geçmiştir. On yılı aşkın süreyle yapılan Uluslararası Dünya Şiir Günü ve Dünya Öykü Günü etkinlikleri, şehrin belleğine de edebiyatına da bir tarihsel parıltı olarak yerini almıştır. Bu başarılı etkinlikler, şehrin farklı gruplarının, yapılarının kaynaşmasını, etkileşimini sağlamış, sosyal ve kültürel dönüşüme bunların önemli, olumlu etkileri olmuştur. Tam da 'komünite' kavramının kültürel amaç olarak söylediklerinin pratikteki yansımaları ve dönüşüme ait verileri, aslında yaşanırken somutlanmıştır.

Kuşak farkları, edebiyattaki etkinlik

alanlarını da biçimlerini de elbette dönüştürmüştür bu şehirde de. Fanzinler, yeraltı edebiyatı, fantastik ve bilimkurgu şehre aktif katılımlı gençlerin yeni dilini taşır. Bu alandaki üretimlere bakmak, onları üretenlerle yaklaşmak da bütünlüğün çoklu sesini koruyarak kurulması açısından önem taşımaktadır.

İzmir, Suriye savaşından önce de göçmenlerin, haymatlosların, mültecilerin sığınağı bir şehirdi. Özellikle Basmene ve Oteller Bölgesi, İkiçeşmelik, Agora, Kadifekale şehrin ritminin başka attığı, nefesinin ağır sorunlarla tıkanıdığı bölgeler. Buralarda da başka bir demografik, sosyal ve kültürel özelliklerle yeni hayatlar filizleniyor. Bu çokluğun içinde artık İzmir'de yaşayan, yaşamaya devam edecek ama henüz İzmirli olamamış yazarlar, şairler ve hatta onların yazar örgütleri var. İzmir'in, Cumhuriyet sonrası çabuk unuttuğu çok dilli dergiler çıkarmak, şiirler, metinler üretmek ve yüzlerini yaşamdan yana tutarlarken, hem bulundukları yerle bir aidiyet ilişkisi kurmak için oranın dilini öğrenmek ve o dile yaklaşmak, hem kaybettikleri hayatlarından getirdikleri anadillerini unutmamak derdinde olanlar var. Artık İzmir'de yaşayan Suriyeli, Yemenli, Afgan göçmen yazarlar kendi gayretleriyle seslerini zor koşullarda da olsa, şehrin yönetimlerinden seslerinin duyulmasını da bekleyerek, kendi yayınlarını yapmaya çalışmaktalar. Travmaların iyileşme yeri olarak edebiyat... İzmirliliğin çekirdek fikri 'komünite' kavramına buradan da bakmak önemli.

Moretti ilhamına yeniden dönelim. İzmir kültürel belleği, tarihsel derinliğiyle yüzyıllardır edebiyatla ilişkisini kuvvetli tutmuş bir şehirdir. 'Komünite' kavramının tüm

yurttaşlarca benimsendiği bir aitlik ilişkisinin dinamiklerini, değişim dönemlerini de kapsayan farklı özellikleriyle kavrayabilmek için edebiyatla yaklaşmak kaçınılmaz ve önemli. İster popüler kültür içinden, ister niteliği yüksek edebiyatlar olarak karşımıza çıksınlar metinler bizimle bir yer, mekân, topoğrafya üzerinden konuşurlar. Konuşmanın deşifresi o yerin ve yerliliğin kodlarını bize verecektir. Olanları, olmayanları, zayıflıkları ve güçlü yanlarıyla. Lefebvre³ de 'Bifo' Berardi⁴ de şairleri özellikle, ama tüm edebiyatçıları da diyebiliriz şehrin nabzını tutan, ritmi ve nefesi en iyi duyan ve hisseden özneler olarak görürler. Ana arterlerden kılcallara geniş nefes, tık nefes, tıkanmış nefes, kesik, ferah nefeslerle şehri merkezden çepere ve tersi biçimde duymak. Bu duyulan nefes ve ritim hayattır, akıştır, oluştur. Bu fark edişlerle, edebiyatçının verimleriyle ve edebiyatçıyla yaklaşmak... Bu fark ediş, bize şehri ve oradaki yaşantıları gösterdiği gibi şehrin edebiyatçısının mekânla ve yazarlığıyla ilişkisini de -kim bilir- değiştirebilecektir.

¹ Bkz. İlhan Tekeli, *Sorularla İzmir Modeli*, İzmir Akdeniz Akademisi, 116 s.

² F. Moretti, 2005, "Modern Epik" / Goethe'den Garcia Marquez'e Dünya Sistemi" "Giriş", Çev. Nurçin İleri, Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul.

³ Henry Lefebvre, *Ritimanaliz*, Çev. Ayşe Lucie Batur, Sel Yay., 2017.

⁴ Franco 'Bifo' Berardi, *Nefes: Kaos ve Şiir*, Çev. Nalan Kurunç, Yort Yay., 2020.

İzmir'de Geçen Üç Filmde Özgeci Davranış ve Birey-Sosyal Topluluk İlişkisi

Lale Kabadayı

[Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-TV ve Sinema Bölümü]

Toplumsal yapıda bireyler, olumlu ve olumsuz davranışlarla ilişkide bulunur. Bu davranışların bir kısmı zarar verici-yıkıcı iken, bir kısmı empati kurma, işbirliği yapma ve yardımlaşma gibi olumlu içeriğe sahiptir. Bireylerin ilişkisinde önemli yer tutan özgeci davranışlar da olumlu kategoride değerlendirilir. Özgeci davranış, kısaca, "başkalarına yardım etme amacıyla eylemde bulunmak" şeklinde tanımlanmaktadır. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde özgeci, diğerkâm; özgecilik, diğerkâmlık kelimeleriyle ifade edilmiştir. Sözlük'e göre özgeci, "kişisel fayda gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan kimse"dir.¹

"Diğeri merkezine alan özgecilik, sosyal yaşamın temelinde bulunan ve onun devamını sağlayan önemli kavramlardan biri olma özelliğini bugün de sürdürmektedir."

Özgecilik, sosyolojik bir kavramdır. Sosyoloji kelimesini 1830 yılında ilk kullanan Fransız felsefeci Auguste Comte'un, özgecilik yani *alturism* terimini de ilk dile getiren olduğu savunulmaktadır. Bu savunu kesin olmasa da, kavram üzerine düşündüğü bilinen Comte'a göre özgecilik, "başkaları için yaşamak" şeklinde tanımlanmalıdır.² *Diğeri* merkezine alan özgecilik, sosyal yaşamın temelinde bulunan ve onun devamını sağlayan önemli kavramlardan biri olma özelliğini bugün de sürdürmektedir.

Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın dile getirdiği gibi, bireyci ve toplulukçu kültürler çerçevesinde incelenebilecek olan özgeci davranış olgusu, sosyal grup amaçlarının ön plana çıktığı toplulukçu kültürlerde daha belirgindir.³ Bu kültürlerde özgeci davranış biçimlerinin geliştiği yerler, özellikle sosyal desteğin güçlü olduğu iç grup yapılarıdır. İki ve daha fazla kişinin bir araya geldiği gruplar, bunların birleşmesiyle oluşan daha büyük topluluklar ve toplumlar, özgeci davranışlara sahip bireyi aidiyete bağlı olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, Talcott Parsons'a göre,

özgecilikte birey, grubun altında yer almaktadır.⁴ Bireyin bulunduğu kültürel çevre toplum ilişkilerinin yapısını belirlemekte, eyleyen olarak birey; eylemin *amacı*, eylemi tamamlamaya yarayan *araçlar*, içinde yer alınan *koşullar*, *normlar* ve ortaya konulan *çaba* ile kendini tanımlayarak toplumsal yaşamın içinde varlığını sürdürmektedir. Kültürel yapı ve *diğeri* ile kurulan ilişki, sosyal topluluklar içinde özgeci davranışların nedenlerini çeşitlendirebilir.

Eylemde bulunmak için yakın grup ilişkileri önemli olsa da, bireyin özgeci davranmasını sağlayan düşünce *diğeri* tanımasını zorunlu kılmamaktadır. Birey, tanımadığı birinin yararını sağlama yönünde de, kendiliğinden eylemde bulunabilir. Bu durum, sosyoloji ve felsefe tarihi içinde genellikle ahlak kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin D'Holbach, çoğunluğun yararına olan özgeciliği, ahlakın temeli saymıştır.⁵ Özgecilik, doğrudan ya da dolaylı olarak kendi yararını gütmeyecek şekilde karşındakine iyilik yapmak ve onu kötülüklerden korumakla başlayan, ardından, ona zaman ayırmaya, ilgi göstermeye, emek vermeye uzanan

“Karakter, Batı taşrasının sosyal topluluğuna yönelmekte ve geleneksel bir özgeci davranışla benden diğere doğru fedakârlığı gerçekleştirmektedir.”

küçük-büyük birçok davranışı işaret etmekte ve başkası için fedakârlık yapmayı kapsamaktadır. Yani özgeci davranış, karşılık beklemeden, çıkara dayalı bir niyete sahip olmadan yapılmaktadır. Özgeci davranış, bir *ben* ve bir *diğer* olmak üzere en az iki tarafa ihtiyaç duyar. *Diğer* olmak, *ötekideki* zıtlık gibi karşıdakine önyargı içinde yaklaşmayı ve onu dışlamayı içermez. Bununla birlikte *ben* de, her zaman birey olma becerisiyle ortaya konmaz, topluluk yapısının beklentilerine yanıt verme ihtiyacıyla gelişerek bireyi oldukça geri plana itebilir. Bu yapılanma çerçevesinde sosyal topluluklar, özgeci davranışların gözlem alanını oluşturmaktadır.

Sosyolojik yapıyla ilişki içinde bulunan sinema sanatı, filmlerin üretildiği dönemler, bireyler ve topluluklar hakkında genel değerlendirmelerin gerçekleştirilebileceği olanakları barındırmaktadır. Film üreticilerinin, yaşadığı toplum üzerine bilinçli ya da bilinçdışı algısını, bu ürünlerin çözümlenmesiyle ortaya çıkarmak mümkündür. Sosyal topluluk ve kent üzerine değerlendirmeler, özellikle 2000 sonrasında İzmir’de çekilen yapımlardaki özgeci davranışlar kapsamında gerçekleştirilebilir. Söz konusu çerçevede bu yazı, İzmir’de geçen üç filmde yer alan özgeci davranışların birey ve sosyal toplulukları tanımlayıp anlamlandırması üzerine düşünce geliştirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Ele alınan yapımlardan ilki, Çağan Irmak’ın yönettiği *Babam ve Oğlum* [2005] filmidir. *Babam ve Oğlum*, babanın yasasına karşı çıkarak İstanbul’a giden Sadık’ın, hastalığı nedeniyle, oğlu Deniz’i emanet etmek için yıllar sonra evine dönmesi üzerine kuruludur. Büyük kısmı Seferihisar’da çekilen filmde, babası ile yolları keskin şekilde ayrılmış olmasına rağmen Sadık’ın ‘hayat karşısında yenilerek geri dönüşü’, kan bağı olmadan yer aldığı topluluklardan uzaklaşarak, dışlansa da atılmadığı aile bağına güvenini gösterir. Film, büyük kentin topluluk anlayışını sorunlu tanımlamaktadır. Karakter, Batı taşrasının sosyal topluluğuna yönelmekte ve geleneksel bir özgeci davranışla benden diğere doğru

fedakârlığı gerçekleştirmektedir. Sadık, babasının iktidar alanına dönmek istemese de, oğlu Deniz’e bir oda, bir ev sağlayabilmek için eylemde bulunmaktadır. Sadık, ‘gururunu bir kenara bırakır’ ve kişisel yararı çerçevesinde davranmaktan vazgeçer. Hayatının son dönemini başkası için yaşayarak geçirme kararı alan Sadık’ın özgeci davranışı, *fedakâr baba* tanımlaması içinde toplumsal kabul zeminine oturmaktadır. Baba olmaya dayandırılan özgeci davranış, iç grubun çıkarları için hareket etmeyi doğallaştırır. Benzer bir durum, yıllardır dargın olan Sadık ve babası Hüseyin arasında da gerçekleşir. Sosyal topluluk yapısı nedeniyle taşranın tercih edilmesini anlamlı kılan anlatı, başkasının yararı konusunda aile topluluğunun devamını sağlamaya yönelik geleneksel tutumunu, özellikle Yeşilçam filmleriyle, seyircinin bilinçdışına yerleştirilmiş dram-melodram kalıplarına dayandırmaktadır. Böyle bir yapıda Sadık’ın *ben* olarak tanımlanması grubun ardında kalmakta ve sosyal topluluğun ideolojisi haklı gösterilerek, bireyin bu ideoloji altında erimesi olumlanmaktadır. Sadık’ın, oğlunun bir yuvası olması amacını taşıyan eylemi çerçevesinde babasıyla karşılaşmayı göze alması, eski kurallara uyma gerekliliğinin tekrar önüne getirilmesine uyumlanması, bu arada ona kendiliğinden yardımcı olan anne ve ailenin diğer bireylerinin

tutumu ve Sadık’ın bunlara, kalan yaşamı süresince sevinçle destek vermesi özgeci davranış örnekleridir.

Filmdeki başka bir özgeci davranışsa, iç grup olgusuna dayanmadan gerçekleşmektedir. Sadık’ın eski sevgilisi Birgül, hastalığını öğrendiği Sadık’a karşı, kendisini bırakıp gitmiş olmasına rağmen özgeci davranışta bulunur. Birgül’ün kısa sohbet boyunca söylediği her söz, yaşamın merkezine *ben* olgusunu koymadığını göstermektedir. Sadık’ın büyükşehre gitmesinin ardından başka biriyle evlenen Birgül, Sadık’ı hastanede ziyaret ettiğinde, “Affettin değil mi beni?” sorusuna “Affettim tabii ya Sadık, affetmez mi insan?” yanıtını verir. Birgül’ün sözleri, birey olarak isteklerini bastıran kişinin kendini gerçekleştiremeye de topluluk içinde var olarak, zaruri bir doğrallıkla yaşamında anlam bulabileceğine dair savunusunu ortaya koyar. “Hiç değişmemişsin Birgül” sözüne, “Değiştik be Sadık, insan değişmez mi?” ve “Mehmet’le evlenmişsin ha?” sorusuna “Öyle oldu. Evlencez tabii ya! Evlenmez mi insan?” yanıtı, Birgül’ün yaşamın anlamı üzerine düşünmesine karşı verilen yalın ancak kanıksanmış cevaplarını işaret eder. Birgül’ün, toplumsal cinsiyet yargısı barındıran ifadeleri, kendisinin çektiği acılara rağmen, hasta olan birinin rahatlatılması üzerine bir fedakârlık olarak da değerlendirilmelidir. Bu anlamda

Birgül, çektiği acıları düşünmeden, üzüldüğü eski sevgilisine yardımcı olarak ahlaki davranış sergilemekte, onu manevi huzura kavuşturarak ve ona zaman ayırıp ilgi göstererek özgeci davranışta bulunmaktadır. Filmin özgeci davranışları, sosyal grubun devamlılığına yöneliktir. Bununla birlikte, birey olabilme ve bunu sürdürme becerisini olanaksız göstermesi nedeniyle özgeci davranış, birey aleyhine, gelenek lehine konumlanır. Sadık’ın babası Hüseyin’in, kollarını açarak, oğlunu yıllar önce durdurmuş olma isteğini dile getirdiği o ünlü sahnede ise, Hüseyin’in zamanında kendinden vazgeçerek oğlunu kurtaramamış olmasına dair pişmanlığı görülür. Ancak özgeci davranış eksikliğine dair geçmişe yönelik bu sitem, kolayca çözümlenir. Teyzesi, Sadık’ın kardeşi Salim’in Hüseyin’e çarparak onu devirmesini ister ve bu gerçekleştiğinde gitmek isteyen önünde dağların bile duramayacağını söyleyerek, sorunun kaynağının toplumsal yapıdan uzaklaşmak isteyen bireyde olduğuna seyirciyi ikna eder.

Tire’de geçen *Yumurta* [Yönetmen Semih Kaplanoğlu, 2007] filminde ise, yine geleneksel olana dönüş bulunmaktadır. Bununla birlikte film, *Babam ve Oğlum*’dan daha keskin şekilde *benin* toplumsalın içinde erimesiyle ilgilidir. Üçlemenin anlatı sırasına göre son filmi olan ancak vizyona ilk giren *Yumurta*’nın

başkahramanı Yusuf, amatör bir şairdir ve büyükşehirde de taşrada da kendini kanıtlayamamış kayıp bir kişi olarak resmedilmektedir. Annesinin ölümünün ardından Tire’ye giden Yusuf, defin işlemlerini kısa sürede tamamlayıp eski kitapçı dükkânına sığınacağı İstanbul’a geri dönmek istemektedir. Ancak, evde bulunan uzak akrabası Ayla, annesinin Birgi’de dilediği adağın yerine getirilmesi gerektiğini Yusuf’a bildirir. Adak kurban için kalma süresinin uzaması ve bu arada gelişen diğer olaylar, Yusuf’un Tire’den asla ayrılamamasına yol açar.

Filmdeki özgeci tutum, Yusuf ve çok az görünen annesi üzerinden çözümlenebilir. Yusuf, ayağına uygun bir terliğin dahi bulunmadığına

“Yusuf’un özgeci davranışları, Ayla’nın özgür düşünmesini sağlamaya yönelik geliştirici bir ifade içermez, onu kendi yapısı içinde kabul etmeyi ve bu şekilde ‘değer’lendirmeyi kapsar. Bu kapsam, Ayla’nın kendi için karar alabilme gücünün başkasına terk edilmesini, Yusuf gibi Ayla’nın da kadere boyun eğmesini içermektedir.”

dair gösterge ile çok önce çıktığı vurgulanan evine döndüğünde, orada bulduğu Ayla’nın aktardığı adakla ilgili olarak ilk fedakârlığını gerçekleştirir. Ancak bu fedakârlık, sanatçı ruhuyla gözlem yapma isteğine dayanır gibidir. Ayla’yı seven delikanlının kıskanç tavırlarından haz alan Yusuf, onu Ayla’dan uzak tutar. Bununla birlikte zihninde üçgen arzu modeline yerleştirdiği Ayla’yı bakışının nesnesi haline getirir. Ayla’nın ilgisiyle kendini önemli hissetmeye başlaması da, sık sık kriz geçirmesine yol açan hastalık durumu üzerinde iyileştirici etkide bulunur.

Filmin anlatısı içinde, Yusuf’un Ayla’ya yönelik gerçekleştirdiği iyilik yapma, zarar vermekten kaçınma, onu olası tehlikelere karşı koruma gibi özgeci olarak tanımlanabilecek davranışlar, dönüştürücü bir etkide bulunmaktan çok, toplumsal cinsiyet yapılanmasında var olanın sürekliliğine hizmet edicidir. Yusuf’un özgeci davranışları, Ayla’nın özgür düşünmesini sağlamaya yönelik geliştirici bir ifade içermez, onu kendi yapısı içinde kabul etmeyi ve bu şekilde ‘değer’lendirmeyi kapsar. Bu kapsam, Ayla’nın kendi için karar alabilme gücünün başkasına terk edilmesini, Yusuf gibi Ayla’nın da kadere boyun eğmesini içermektedir.

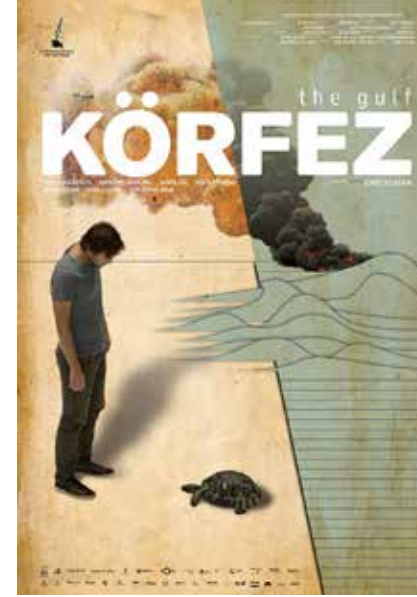
Yusuf’a karşın daha güçlü bir özgeci tutum, filmin başında ilk ve son kez görülen, ardından bir daha anlatı içinde hiç yer almayan anneye

aittir. Yaşarken yolları ayrılan anne-oğul’un durumunda, anne ölümünün ardından uyulması gereken kuralları vasiyet ederek, aslında oğlunun evine tamamen dönmesini sağlamaktadır. Anne, toplumsal kurallara uygun taleplerde bulunmasının ve buna uyulmasının ahlaki karşılığının farkında olarak, geleneklerin yerine getirilmesini talep eder gibi davranmakta ve varlığının ortadan kalkmasıyla oğlunun iyiliği için hazırladığı tuzakla onu evine döndürmeyi başarmaktadır. Bu anlamda annenin, gerçekleştirilmesi için vasiyette bulunduğu talepler, özgecidir. Anne, hem oğlunu evine döndürür hem de yaşarken bir araya getiremediği Yusuf’la Ayla’yı, birlikte zaman geçirmelerini sağlayacak ortam hazırlayarak, birleştirir. Bu doğrultuda annenin özgeci davranışının hedefi, Yusuf kadar Ayla’dır.

Anne, taşranın zaman algısına göre yaşamın akış hızını iyi bilen biri olarak, oğlunun işlerini kolayca halledip oradan ayrılamayacağını tahmin etmiştir. Aslında bu durum filmin başında uzun uzun yürüdüğü ve geriye yani geçmişine doğru endişeyle baktığı yerde izleyiciye hissettirilir. Varlığıyla değil ama ölümüyle anne, oğlu Yusuf’a hazır bir yuva ve eş sunar. Daha önce follukta bulunamayan yumurta bulunur. Yusuf, belki de en başından beri farkında olduğu bu oyunlara, birkaç gitme denemesinden sonra akışa katılarak teslim olur. Gitme denemelerinden en önemlisi, Yusuf’un

bir çoban köpeği tarafından esir alındığı sahnede görülür. ‘Koyun’lar için tehdit oluşturacak biri olarak ‘tek başına’ otlakta dolaşan Yusuf, çoban köpeğinin üzerine atlamasıyla yere kapaklanır ve köpeğin başından ayrılmaması nedeniyle uzun süre yerden kalkamaz. Köpeğin dikkatinin dağılmasıyla, oturur hale geçtiği sırada köpek geri döner ve Yusuf onunla yüz yüze gelir. Yusuf, içinde bulunduğu durumun çıkışsızlığının farkına vararak ağlamaya başlar ve gecenin sonunda id’ine daha fazla direnmemesi gerektiğini anlayarak, kaderini kabullenir. Burada kişisel tercih ya da birey kavramındaki bilinçlilikten çok, kaderci bir zorunluluk durumu görülür. Kurban kesmek için ertesi günü beklemesinin gerekmesi, arkadaşıyla görüşmek için yola çıkmayı ertelemesi ya da Ayla’ya yönelen kıskançlığın unuttuğu geleneksel yapıyla ona tanıdık gelip hoşuna gitmesi gibi sebepler, köpeğin esaretiyle birleşince, annenin, aslında geleneğin isteğine boyun eğerek, kendisi için planlanan geleceğin hazır alıcısına dönüşür. Filmin son sahnesinde Ayla, avucunda tuttuğu yumurtayla eve gelir. Ayla ve Yusuf, karşılıklı oturup çok az konuşarak ve bazen de gülümseyerek kahvaltı etmeye başlar. Yusuf’un duyduğu gök gürültüsünün ardından yukarıya doğru baktığı anla biten sahne, dönüşümün tamamlandığının göstergesini oluşturur.

Özgeci davranışların birey ve sosyal topluluklar üzerine etkisi konusunda

ele alınacak son film *Körfez* [Yönetmen; Emre Yeksan, 2017] ise, birey olmadan yani önce kendini bulmadan sosyal topluluğa aidiyet geliştirilemeyeceğine dair, kentin sokaklarında geçen bir yol hikâyesi olarak değerlendirilmelidir. İzmir’e, ailesinin yanına dönen Selim, Körfez’de yanan bir tankerin yaydığı kokuyla distopik bir yer haline gelen kenti terk etmez ve geride kalan az sayıda kişiden biri olur. Selim, İstanbul’dan İzmir’e döndüğünde başlangıçta her iki kente de ait değil görünür. Zaman içinde *bakışın* sahibi olarak bir flâneur haline gelir ve sokaklarında gezindiği kentte, İzmir’in asıl sahiplerinden birine dönüşerek, onun parçası olur.

Selim’in özgeci davranışları, birey oluşuyla doğrudan ilişkilidir. Filmin

en başında, henüz otobüsle İzmir’e seyahat ederken verilen molada, Selim el falı baktırması için yaş almış bir kadına yardım eder. Bu ilk özgeci davranış, kişisel yarar gözetmeksizin yardım ettiği kadının, filmin sonunda oluşan etkin kalabalık içinde yer almasıyla olumlanmakta, aynı zamanda kurulacak eşitlikçi sosyal topluluğun yaş ve cinsiyet gibi yargıları dışarıda bırakacağına dair ilk fikri zihne yerleştirmektedir.

“Selim, başkalarının düşünceleri için değil, başkalarıyla birlikte özgürce yaşamak isteyen bir karakterdir.”

Selim, arkadaşlarıyla bir araya geldiği yemek sahnesinde onların konuşmalarında, toplumsal beklentilere dair kalıplara uymadığı için birey olarak tanımlanamaz. Ancak Selim, başkalarının düşünceleri için değil, başkalarıyla birlikte özgürce yaşamak isteyen bir karakterdir. Bu nedenle, kimsenin dikkat etmediği bir garson onu tanır, evin çalışanı ona özel yemek hazırlar, mevsimlik işçi ailesinin oğlu onun farkına varır ve bir türlü hatırlayamasa da, askerlik arkadaşı Cihan onu kalabalıklar arasında fark edip Selim’i birey olarak işaretler. Aslında Selim bu kişilerin değil, bu kişiler, sıradışı ve kendileri gibi olan Selim’in ayırdına

varmaktadır. Bir süre sonra evinin, birkaç aile tarafından paylaşılmaya başlanması gibi, Selim’in yaşamı *diğer*leriyle sürekli etkileşim içindedir.

Körfez filminin toplulukçu kültürü, iç grup yapısını genişletilmiş anlamda ele almaktadır. Özellikle Selim’in, Cihan aracılığıyla girdiği arkadaş ve kan bağı gerektirmeyen aile toplulukları, ‘normal’ tanımlamalara ve sınırlara ihtiyaç duyulmadığını gösterir. Cihan, Selim’i ailesine kabul ederken, Selim de geçmişindeki varlığını hatırlama isteğini geride bıraktığı Cihan’a, eşyasını satması için izin verir. Selim, zaten bir süre sonra geri kalanları kendisi yakarak, yüklerinden kurtulacaktır. Filmde *diğer*, önyargıyla kurulmamıştır. Selim’in en başından beri *diğer*leriyle ilişkisi, filmin sonunda herkesin bir arada yaşayabileceği sosyal topluluğun varlığına dair film boyunca zihinsel hazırlık olarak değerlendirilebilir.

Selim’in kendini bulmasını sağlayan yolculuğu, sosyal topluluk anlamında yeni bir kent inşasının tanıklığına doğru ilerler. Selim, flâneur’lük yaptığı sokaklarda, çok sayıda insanın arasına karışarak bir yokuşu tırmanmaya başlar. Bu sırada içinde ne olduğunu asla bilmeyeceği bir sandığın taşınması için, başkalarına yardım eder. Buradaki özgeci davranış, *diğer*iyle birlikte özgürce eylemde bulunmayı işaret etmektedir. Selim’i sandığı taşımaya iten güç, gidenlerden farklı olarak kentte kalanların, kentin

“Dayanışma içinde ortak iyiliğe hizmet etmek Selim’i taşıdığı sandıkla birlikte sosyal topluluğun parçası haline getirir. Herhangi bir adlandırmaya ya da sınırlandırmaya ihtiyaç duyulmadan hep beraber daha iyi bir gelecek için ‘yolculuğa çıkan’ bireylerden oluşan bu sosyal topluluk, kentte kalıcı olacaktır.”

gerçek sahipleri olmasıyla ilişkilidir. Dayanışma içinde ortak iyiliğe hizmet etmek, Selim’i taşıdığı sandıkla birlikte sosyal topluluğun parçası haline getirir. Herhangi bir adlandırmaya ya da sınırlandırmaya ihtiyaç duyulmadan hep beraber daha iyi bir gelecek için ‘yolculuğa çıkan’ bireylerden oluşan bu sosyal topluluk, kentte kalıcı olacaktır. Tepeye varıldığında, kendiliğinden gruplar oluşur ve neşeli bir sohbet başlar. Bununla birlikte, kişilerin aralarında ne konuştukları anlaşılmaz. Çünkü söylenenlerden çok, şeylerin nasıl söylendiği önem taşımaktadır. Onlar, kentin yeni sesleri olarak, İlhan Tekeli’nin makalesinde vurguladığı gibi, “fiziksel değil zihinsel yakınlık” kurmakta ve anlamı kentle birlikte yeniden oluşturmaktadır.⁶ Filmde, Selim’in ve onun gibi olan diğerlerinin sessiz gözlemleri sosyal topluluğun sesine dönüşür, kent ve onun yerlileriyle sese, gülüşe, ifadeye kavuşur. Yeniden kurulmaya başlanan kentin huzurlu sesleri, mutluluk dolu, uyumlu ve keyifli bir toplum oluşturulmasının mümkün olduğunu duyumsatır. Filmin sonunda tepeden İzmir’e bakan bir çocuğun gözüyle kenti seyreden bizler, Büyük İskender’in rüyası mitini hatırlayarak, yeni düzeniyle tekrar kurulacak İzmir’in sakinlerinin, eskisinden çok daha mutlu yaşayacağını anlarız.

Sonuç olarak, İzmir’de geçen üç filmde de birey ve sosyal topluluk üzerine düşünülmesini sağlayan özgeci davranışların bulunduğu görülmektedir. Ancak bu davranışların bazılarının bireyi topluluk içinde

kısmen ya da tamamen erittiğine, bazılarının ise, birey olmadan toplulukla başarılı bir ilişki kurulamayacağına dair anlam yarattığına dikkat çekilmelidir. Bu doğrultuda üç filmde de yer alan özgeci davranışlar birbirinden farklı yapılanmakta ve ele aldığı fedakârlık, egemen olanın devamına ya da yeniden yapılanmasına işaret etmektedir. *Babam ve Oğlum* filminde özgeci davranışlar, bireyin yaşamdaki kayıplarının ardından gerçekleşir. *Yumurta*’daysa tamamen kendinden vazgeçme ve kaderci teslimiyetle sonuçlanır. Bu iki filmde de karakterler, öz iradeleriyle karar alamaz. *Körfez* filmindeyse, güç/otorite kaynağının kendiliğinden ortadan kalkmasıyla sosyal dayanışma ve paylaşımın, yeni bir toplumsal yapılanma sağlayacağı fikri ve kültürün yeniden inşasında kişinin birey olarak özgeci davranışı seçeceği öngörüsü bulunmaktadır. Selim, daha iyi işleyecek bir sosyal bütünün parçası olmayı başarısızlığından ya da kayıplarından dolayı değil, birey olduğu için tercih eder. Böyle bir düzende kişiler, tek tek önem taşımaktadır. *Körfez*’e göre başkasının refahını sağlamak, birey olarak toplum içinde görünürlüğünü kazanmak ve dayanışma, işbirliği ve paylaşma gibi olumlu davranışları çoğaltmakla mümkün olabilir. Buna göre kolektif birlikteliğin sağlanması için özgeci davranışların, ikili zıtlıklar üzerine kurulu olması değil, *ben* ve *diğer*ine eşit önemin verilmesiyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

¹ TDK, *Özgeci*, <https://sozluk.gov.tr/>, [Erişim Tarihi: 20.06.2020].

² Bkz. Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, Remiz Kitabevi, 2010, s. 287-290.

³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yay., 2004, s. 359.

⁴ Aktaran: Whitney Pope, “Classic on Classic: Parsons’ Interpretation of Durkheim”, *Talcott Parsons: Critical Assessments*, [ed.] Peter Hamilton, London and New York, Routledge, 1999, pp. 106-127, 110.

⁵ Aktaran: Frederick Charles Copleston, *A History of Philosophy, Vol. IV- Descartes to Leibniz*, USA, 1958, s. 39.

⁶ İlhan Tekeli, “Kent Düzeyinde Parçalanmamış Komünite Oluşturmak”, yayıma hazırlanmaktadır. Metne, https://www.academia.edu/41784586/Kent_D%C3%BCzeyinde_Par%C3%A7alanmam%C4%B1%C5%9F_Kom%C3%BCnite_Olu%C5%9F-turmak_linkinden_ulaşabilirsiniz. [Erişim Tarihi: 21.08.2020]

Birlikte yaşayan yurttaşlar farklı türde aidiyet duydukları topluluk ve cemaatlere, içinde yaşadıkları toplumsal gerçekliklere ve maddi üretime katılma süreçlerine bağlı olarak sosyal sınıf ve kesimlere bölünmüşlerdir. Bu farklılıkların birlikte yaşam pratiği ancak etkileşimle mümkündür. **Etkileşim**, biricik insanın diğer insanla ilişkisi anlamına gelir. Topluluk düzeyinde, bir topluluğun diğer toplulukla kurduğu iletişim ve ilişki pozitif veya negatif olarak etkileşimi mümkün kılar. Birlikte yaşamamanın temelinde, bu **etkileşim** yatmaktadır. Dolayısıyla, komünite oluşumunun temel özelliklerinden biri, farklı insanların, insan topluluklarının, toplumsal kesimlerin bir araya gelmesi, iletişim ve ilişki kurması, etkileşmesidir. Kent ölçeğinde komünite olgusu, pozitif ve negatif etkileşimlerin yol açtığı bir arada yaşama pratiklerinin yarattığı ortaklık duygusu ve bütünlüğüyle mümkün olabilir. **Etkileşim**, kent ölçeğinden gezegensel ölçeğe, sokakta ve ağlarda, yaygınlaşarak sürdürülür.

Etkileşim

İZBAN: Hareket Halindeki Sokak

Ekrem Tükenmez

“Kentsel komünitenin oluşumunda, kentteki gündelik yaşam pratiğini belirleyen faaliyetlere zemin oluşturan kurumsal ve kentsel altyapı ile onları kullanarak üretilen kentsel hizmetlerin etkisi belirleyicidir. İzmir Banliyö Sistemi [İZBAN], tarihi, kapsamı, işlevi ve kullanımı açısından kentsel komünite oluşumunda önemli bir kentsel altyapıdır.”

Kısa Hikâyesi

İzmir kenti, kent merkeziyle kırsal alana uzanan yapısıyla büyük bir kenttir. Böylesi büyük bir kentte, parçalı komüniteler arasında ilişki kurmak ve kent düzeyinde parçalanmamış bir komünite oluşturulması çalışmalarında farklı araçlar kullanılabilir. Bu araçlardan bir tanesi de, kentin güney ve kuzey akslarını birbirine bağlayan, farklı komünitelerden insanları bir araya

getirip etkileşime sokan İzmir Banliyö Sistemi-İZBAN’dır.

İZBAN hattı, yaklaşık 155 yıllık bir tarihe sahip, Gediz ile Küçük ve Büyük Menderes havzalarına uzanan eski demiryolu aksına oturmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen demiryolunun, TCDD ile Büyükşehir Belediyesi ortaklığında elektrifikasyon, sinyalizasyon ve diğer modern sistemlerle rehabilite edilerek, 2010 yılında faaliyete geçirilen kent içi raylı toplu taşıma sistemidir.

İZBAN’ın altyapısını kullandığı şehrin banliyö hattı da belirli bir dönemde şehrin gelişiminde ve sosyal yapısında etkili olmuştur. 1857 yılında inşasına başlanan, 1860 yılında ilk bölümü [Torbalı] açılan ve 1866 yılında tamamlanan İzmir [Alsancak/Punta]-Aydın Demiryolu hattıyla, 1864 yılında yapım çalışmalarına başlanan ve Ekim 1865 tarihinde açılan İzmir [Basmane]-Kasaba [Turgutlu] Demiryolu hattı İzmir ve çevresinin kentsel gelişim seyrini de belirlemiştir. Bu hat sadece İzmir Limanı’na yoğun ürün akışını sağlayan bir yol olmamış, hat boyunca yeni banliyölerin oluşumuna da kaynaklık etmiştir. Kuruluşundan 2000’li yıllara kadar yük taşımacılığı

önceliğinde faaliyet gösteren bu hat, az da olsa yapılan yolcu taşımacılığıyla kentin çevre yerleşimlerle ilişkisinde belirleyici düzeyde etkin olmuştur. Tarımsal ürünlerin trene ulaştırılması için yapılan istasyonlar etrafında yeni yerleşim yerleri oluşumuna vesile olmuş, erişim kolaylığı nedeniyle zamanın kasaba ve köyleri, bugünün kent merkezleri olarak şekillenmiştir.

Başta da söylediğimiz gibi tarihi demiryolu hattı Gediz ile Küçük ve Büyük Menderes havzalarından Avrupa’nın yeni gelişen sanayi nüfusu ve şehirlerince talep edilen tarımsal ürünlerin ticareti için inşa edilmişti. 1996 yılında Menemen-Aliağa hattının devreye alınmasıyla, yeni sanayi alanlarını ve Bakırçay Havzasını da bu ağla birleştirecek bir sisteme dönüştü. Bugün İZBAN hattı olarak adlandırılan güzergâh, İzmir’in Kuzey ve Güney aksındaki ilçeleri ve ilçeler arasında kalan kırsal ve kenar [gecekondu] mahalleleri, hem birbiriyle hem de kent merkezine birleştirmektedir. İZBAN, TCDD ile İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından %50 oranında eşit paylı ortaklıkta kurulan şirket tarafından işletilmektedir. Hem proje adı, hem de şirket adı aynı olması nedeniyle İZBAN olarak anılmaktadır. İzmir’i

güney-kuzey aksında birleştiren, ilk olarak 2010 yılında Aliağa-Cumaovası arasında 79 kilometrelik mesafede işletmeye açılan, şu an Aliağa-Selçuk arasında 136 kilometrelik bir mesafede çalışan ve kuzeyde Bergama’ya kadar ulaştırılması planlanan hat, tamamlandığında toplu taşıma hizmetini güney-kuzey aksında 185 kilometrelik bir mesafeye ulaştıracaktır.

“136 kilometrelik İZBAN hattını, kır-kent, modern-mütedeyyin, genç-yaşlı, kadın-erkek, göçmen-yerli veya farklı sınıf-inanç-etnik-kültür ya da farklı yaşam tarzlarına sahip insanların bulunduğu bir sokak olarak da tanımlamak mümkündür.”

İZBAN’da Karşılaşmalar

Tarihsel olarak, Gediz, Büyük ve Küçük Menderes havzalarında üretilen tarım ürünlerini İzmir Limanı’na taşımayı amaçlayan bu hat, İZBAN işletmesi

sayesinde yeni sosyal, kültürel ve ekonomik işlevler kazanmıştır.

Bir başka deyişle 136 kilometrelik İZBAN hattını, kır-kent, modern-mütedeyyin, genç-yaşlı, kadın-erkek, göçmen-yerli veya farklı sınıf-inanç-etnik-kültür ya da farklı yaşam tarzlarına sahip insanların bulunduğu bir sokak olarak da tanımlamak mümkündür. İZBAN sokağı, İzmir’deki insanların erişim, karşılaşma, ilişkilene ve etkileşim aracına dönüşmüştür.

Örneğin, verimli havzalarda yaşayan küçük üreticilerle kent merkezindeki tüketiciler, bu sokak sayesinde Menderes ve Menemen pazaryerinde karşılaşp alışveriş yapabilmektedir. On binlerce öğrenci yine bu sokağı kullanarak, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Tınaztepe kampüsüne, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Çiğli Kampüsü’ne, İzmir Bakırçay Üniversitesi’nin Menemen/Seyrek Kampüsü’ne, Yaşar ve Ege üniversitelerinin Bornova kampüslerine ulaşabilmektedir. İzmir’de çalışan çoğu emekçi; Aliağa, Menemen, Çiğli, Karabağlar, Gazimur, Menderes, Torbalı aksında bulunan sanayi bölgelerine ve hizmet

sektörünün yoğun olduğu kent merkezine ulaşmada İZBAN sokağını kullanmaktadır.

Kuzey’de, Yeni Foça, Eski Foça, Çandarlı ve Dikili, Güney’deyse; Kuşadası, Gümüldür, Ürkmez ve Özdere gibi deniz kenarı bölgelerde yazlıkları olan ya da gününbirlik tatile gidenlerin önemli bir çoğunluğu, İZBAN’ı tercih etmektedir. Kuzey-Güney aksındaki kırsal mahallelerde [köy] ve ilçe merkezlerinde yaşayan İzmirlilerin, kent merkezine ulaşımında birinci tercihleri yine İZBAN olmaktadır.

Karşıyaka, Kemeraltı gibi kentle bir bütün olan çarşılar yanında AVM’lerin birçoğuna da İZBAN kullanılarak ulaşabilmektedir. Havaalanı ile Alsancak ve Aliağa limanlarında da ulaşım kolaylığı sağlayan İZBAN hattı boyunca oluşturulan 19 noktadaki otobüs, metro, tramvay hatlarına entegre aktarma/transfer istasyonlarıyla kırsal yerleşimlere, kent merkezine, yoksul ve varlıklı semtlere erişim, hat üzerinden kolay hale gelmektedir.

Komünite Mekânı

İzmir’de kent bütününe kapsayan komünite [topluluk] oluşturma

“Bu sokak, insanların birbirleri hakkında yargı oluşturmaya vesile olduğu gibi farklılıklarını tanımasına imkân tanıyor, onları adeta bir eşitleme hissine de kavuşturuyor.”

oluyor. Bu ulaşım ağlarının komünite oluşturmadaki katkıları, daha çok parçalanmış komünitede [mahalle] etkili olmaktadır. Metro hattı da; 18 kilometrelik uzun bir mesafede hizmet vermesine karşın hızlı olması ve yaklaşık 13 kilometrelik mesafeyi yeraltından gitmesi, kentin algılanması konusunda sınırlar oluşturuyor. Bu ulaşım araçlarını farklı kesimlerden kişiler kullanmakta olsa bile, buradaki etkileşimin İZBAN'a göre hızlı ve sınırlı olduğu söylenebilir.

Bir kamusal olgu olan komünite için, kamusal alan ve kamusal alan kullanımı pratiği önemli bir zemindir. Bu açıdan İlhan Tekeli'nin belirttiği, “İzmir, oldukça yaygın ve çeşitlik içeren bir kamusal alan altyapısına sahiptir. İzmirli bu kamusal alanlardaki, oluşmuş bulunan yaşam örüntüsü içinde ortak yargılar geliştirme kapasitesine sahip olabilmektedirler” ifadesinin içine İZBAN dahil edilebilir. İZBAN, sabit bir yer olmamasına rağmen bir arada yaşam kültürüne, insanların diğerleriyle etkileşimine katkı koyan, statü farklarının önemsizleştiği farklı bir kamusal alandır. Farklı kamusal mekânsallığı, sabit bir yere bağlı olmayan hareket halindeki bir araç olması nedeniyle.

Bu gerekçeler ve kentlilerin kamusal alanları kullanım düzeyine bakıldığında İZBAN'ın, İzmir'de

çalışmalarında, kente ilişkin aidiyetleri birleştirme ve bir arada yaşama kültürüne zenginlik kazandırma boyutuyla İZBAN, bir imkân olarak ele alınabilir. Bu imkânları kentin merkeziyle çeperlerine erişim kolaylığı sağlaması, kentin büyük çoğunluğuna hizmet vermesi, uzun mesafesi, hızının düşük olması ve yer üstünden gitmesi nedeniyle kentin algılanmasına uygun olması, iç tasarımı ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenen kentin tarihsel gelişimindeki güzergâhta konumlanmış olması sayılabilir. Elbette kentsel komüniteler, bireylerinin birlikte oluşturmak istedikleri ortak eylem ve programlara da dayanmaktadır. Bir toplu taşıma sistemi olarak İZBAN'ın, bu ihtiyaçlara

tek başına yanıt verdiği söylenemez. Ancak, kente ilişkin aidiyetleri birleştirme ve bir arada yaşama kültürüne zenginlik kazandırma boyutlarıyla, İZBAN'ın komünite oluşum süreçlerinde önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Kentsel komünite oluşturma yönünde, diğer toplu taşıma araçlarının da katkı koyması muhtemeldir. Ancak bütünlüklü bir komünite oluşturmada İZBAN, diğer toplu taşıma araçlarına kıyasla ciddi imkânlar barındırmaktadır. Örneğin, vapur ve tramvay hatları körfez çevresinde kıyıya yakın sınırlı bir alanda faaliyet gösteriyor. Yine otobüs/ dolmuşla yapılan toplu ulaşım, bir ya da sınırlı sayıda semte yönelik

bütünlüklü bir komünite duygusu oluşturma hedefinin gerçekleşmesine kolaylaştırıcı bir etki yaptığı söylenebilir. Komünite, dışarıdan verilen bir şey olmayıp kent pratiği içinde insanların sosyalliği içinden oluşan bir olguysa, İZBAN kentin tarihsel hafızasında, kentin şekillenmesinde, kentin ulaşımında ve sosyal hayatında güçlü bir yer kaplamaktadır. İZBAN sokağı, İzmir'in referans noktalarından birisi olduğu gibi kentin dokusunu, tarihini, anısını, belleğini ve kültürünü hissettiren bir parçadır.

Tüm bu bağlam göz önüne alındığında, İZBAN'ı kamusal alanlar içinde kentin birçok noktasından erişim kolaylığı olan hem fiziksel hem de insan ve çevre ilişkisini sağlayan vagonlarıyla hareket halindeki bir sokak olarak değerlendirmek mümkündür. Özel alanlardan çıkıp, kente ve kentliye karışılan insan ve çevre arasındaki geçişi, ilişkiyi sağlayan bu kamusal mekân, karşılaşma alanı olması nedeniyle insanları etkileşime sokarak, gördükleri hakkında yargı oluşturmaya aracılık ediyor. Tekrar eden davranışlara iten, hatıralar ve anlamlar üreten, deneyimler ve aidiyetler geliştiren sokak pratiğini gösteriyor.

Bu sokak, insanların birbirleri hakkında yargı oluşturmaya vesile olduğu gibi farklılıklarını tanımasına

imkân tanıyor, onları adeta bir eşitleme hissine de kavuşturuyor. Tanımayla ön yargıları azaltırken farklılıklara dair bilinçaltındaki ön yargıları törpülüyor, hatta farklılıkları olağan karşılamasına alıştırıyor. Kent ortak yaşamında, bir arada yaşama kültürüne aracılık ediyor.

İZBAN'ı sokak haline getiren özelliklerinden bir tanesi de, trenlerin iç tasarımıdır. Hem ayakta hem de otururken dışarıya [çevre] rahatça izlenebildiği gibi koltukların insanların birbirinin yüzüne bakacak şekilde konumlandırılmış olması, etkileşim imkânını daha da çoğaltıyor. Bu tasarım, duyularla verimli şekilde etkileşime imkân verdiği için de zihinde kalıcı bir sokak olmayı başarıyor. İç mekânın dışında, güzergâhtaki boşluklar, bina cepheleri vb. bölümler, duyularla etkileşime fırsat sunan bilgi, sanat ve tasarım düzenlemeleriyle de kente ilişkin aidiyetleri birleştirme ve bir arada yaşama kültürüne zenginlik kazandırma boyutunda dikkate alınabilir. Buralar duvar resimlerinden grafitilere, farklı figürlerin ve motiflerin yerleştirilmesi gibi çoğulcu bir performans anlayışının sunulduğu aktivite alanları olabilir.

Tarihsel olarak kentin ürün akışını sağlamaya yönelik kurulmuş bir demiryolu hattının, bugün kentin

kuzeyinden güneyine büyük bölümünü birbirine bağlayan, bu farklı mekânlarda yaşayan insanları etkileşime sokan, birbiriyle temas ettiren ve bir arada yaşama kültürünü geliştiren bir işlev kazandığını söyleyebiliriz. İZBAN, bu haliyle günümüzde İzmir için parçalanmamış bir komünite oluşumunda önemli bir değer olarak ele alınabilir.

Son on yıllarda kültürel ve siyasi varoluşu öteki/ötekileştirme üzerinden inşa eden siyasi, kültürel ve kolektif tutumlar nedeniyle öfkeli, iletişimsiz topluluklar oluşmaya başladığını; yaratılan güven eksikliğinin sorun çözme kapasitesini her geçen gün düşürdüğünü göz önüne aldığımızda, İZBAN'ın İzmir için bir komünite oluşturmadaki katkısı dikkate değer ve geliştirilmeye açık bir olanaktır.

Kent Yaşamında Spor Niçin Önem Verilmesi Gereken Bir Alandır?

Ahmet Talimciler

[Prof. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü]

Spor, içinde yapıldığı toplumdan beslenen ve ortaya çıkarttığı değerler aracılığıyla, toplumsal hayatı besleyen bir etkinlik türüdür. Dünyanın en eski kurumlarından birisi olarak, insanoğlunun yaratmış olduğu kültürden etkilenmekte ve aynı zamanda kültürü etkilemektedir. Her toplumun sporu ve spor kültürü, kendi kültürünün bir yansımasıdır. Bu açıdan spor ve spor kültürüne bakmak, toplumsal hayatın minik bir minyatürünü inceleme anlamına gelmektedir. Sporun yaratmış olduğu büyümlü etkinin seviyesine ulaşabilen, başka bir etkinlik türü bulunmamaktadır. O halde spor; sadece dinlenmek, eğlenmek ya da yarışma içeren bir aktivite türü olmaktan çok daha öte bir değer ve anlama sahip bulunmaktadır. Sportif etkinliklerde yer alan bireyler, sadece kendi kimliklerinin oluşumuna katkıda bulunmazlar aynı zamanda rakiplerinin/ötekilerin kimliklerinin de oluşumuna ve karşılıklı iletişimde bulunulmasına da katkıda bulunurlar. Spor, insanoğlunun yarattığı

kültürün bir ürünüdür ve yalnızca bir eğlence, vakit geçirme, rahatlama, zinde kalma demek değildir. Spor, içerisinde barındırdığı göstergelerle bir dilin yaratılmasına ve bu dilin, bu etkinlikler içerisinde yer alan tüm bireyler tarafından anlaşılabilir kılınmasına da olanak sağlamaktadır.

İçinde yaşadığımız toplumsal ve kültürel dünyanın bir parçası olarak spor, sadece fiziksel performansın üst düzeyde sergilenmesi ve ulaşılan rekorlardan, derecelerden ve başarılarından oluşmamaktadır. Aynı zamanda sadece eğlenmek ya da gelir elde etmek amacıyla, gönüllü olarak katıldığımız fiziksel etkinlikler de değildir. Katılmayı ve izlemeyi tercih ettiğimiz sporlar, sadece bizim bireysel tercihlerimiz değildir. Bu tercihlerimiz içinde, yaşadığımız toplumsal ve kültürel ortamın etkisiyle biçimlenmektedir. Dolayısıyla spor, aynı kültürün içinde ve farklı kültürlerde çeşitli anlamlarda kullanılmakta ve spor toplum içerisinde yapılaş amaçlarına göre yarışma [verim] sporu, elit spor [yüksek verim sporu], profesyonel [medyatik, gösteri, şov] spor, okul sporu, sağlık sporu, eğlence sporları,

aile sporları, kadın sporları, mücadele sporları, engelliler için spor, yaşlılar için spor, fitness, boş zaman sporu, kitle sporu, herkes için spor, rekreasyonel sporlar, macera sporları, doğa sporları vb. gibi değişik içerik ve özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Yerel yöneticilerin kentlerin geleceği üzerine yapacakları her türlü açılımda, özellikle halkın boş vakitlerine yatırımı ön plana almaları zorunludur. Çünkü modernleşme insanın nasıl çalıştığıyla değil, boş vaktini nasıl geçirdiğiyle ilişkilidir.”

Her toplumda satın alınamayacak olan konforlar vardır ve ücretsiz olarak, o coğrafyanın hizmetlerinden yararlanılır. Sonradan yapılmış doğal olmayan bir coğrafya olarak kentin bünyesinde yeşilliklere, oyun alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kentlerde yaşayan nüfus miktarı arttıkça, ihtiyaçlar da çeşitlenmekte

ve bu doğrultuda yerel yönetimlerin yerine getirmesi gereken hizmetler de artmaktadır. Yerel yöneticilerin, kentlerin geleceği üzerine yapacakları her türlü açılımda özellikle halkın boş vakitlerine yatırımı, ön plana almaları zorunludur. Çünkü modernleşme insanın nasıl çalıştığıyla değil, boş vaktini nasıl geçirdiğiyle ilişkilidir. İnsanların evlerine kapandığı bir kentin sağlıklı bir kimliğe sahip olmasını beklemek, hayalcilikten başka bir şey değildir. Bunun aşılabilesinin yolu, kentin her yerinde vatandaşların spor yapabilecekleri alanların yaratılmasından geçecektir. Asıl yapılması gereken, kent içindeki tüm bireylere sağlıklı spor yaptırabilecek yaşam alanlarının genişletilmesi olacaktır.

Gelişmiş toplumların belediyeleri, herkesin en az 10 dakika yürüyerek ulaşabilecekleri, beceri ve isteği doğrultusunda ve uzman desteğinde düzenli egzersiz yapabilecekleri, her cinsiyetten, her yaştan, her kültürden ve her ekonomik sınıftan insanların spor olanaklarından eşit olarak yararlanabileceği, en az 6 dönümlük açık hava tesisleri kuruyorlar. Bu

tesislerin kullanımını için, teşvik edici programlar hazırlıyorlar: Daha sosyal, çok daha sağlıklı, özgüvenli, stresi ve şiddeti azalmış, üretken ve dayanışma içinde bir toplum yaratıyorlar. Koruyucu sağlık hizmetlerini ön plana çıkartan bütün ülkelerde, sağlık sisteminin en büyük yardımcısı spor uygulamalarıdır.

Yukarıda, sağlıklı yaşam ve egzersize ayrılan zamana ilişkin Eurostat tarafından hazırlanan bir tablo yer alıyor. Buna göre spora en çok zaman ayıran İskandinav ülkeleri, en az zaman ayıran ülke %4 oranıyla Türkiye. Spor yapmayla, yaş ve eğitim düzeyi arasında doğrudan bir ilişki söz konusu. Yaş ve eğitim arttıkça, fiziksel aktiviteler de artıyor. Fiziksel aktivitesi olan grupta erkeklerin, kadınlara oranla daha fazla spor yaptıkları

görülmüyor. Dünya Sağlık Örgütü'nün [WHO] tavsiyelerine göre; orta seviyede enerjide yapılan 2,5 saatlik spor, 18 yaş ve üstü için minimum egzersiz zamanı olarak belirtiliyor.

Avrupa Birliği [AB] üyesi 28 ülkede yapılan *Eurobarometer* araştırmasına göre, üye ülke vatandaşları arasında spor ve fiziksel faaliyete katılma oranı oldukça yüksektir. Araştırmaya katılanların %65'i haftada en az bir kez fiziksel faaliyette bulunduklarını belirtirken, %40'ı düzenli olarak spor yaptığını belirtmektedir. Erkekler, kadınlara göre daha fazla spor faaliyetlerine katılmaktadırlar. Spor yapma oranı yaşla birlikte azalma eğilimi gösterse de, 70 yaşın üstündeki AB vatandaşlarının, %22'si spor yaptıklarını belirtmişlerdir. Spor yapma oranı, AB ülkeleri arasında farklılık göstermektedir. Kuzey ülkelerinde bu oran yüksekken [İsveç'te %72], güney ülkelerinde [İtalya ve Yunanistan'da %3] düşmektedir.

Beyaz Kitap'a göre, sağlıklı geliştirici fiziksel aktivite için bir araç olarak spor hareketi, diğer sosyal hareketlerden daha büyük bir etkiye sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü [WHO] yetişkinleri için,

“Kent içerisinde oluşturulan rekreasyon alanlarında düzenli olarak spor yapmak demek, aynı zamanda farklı bireylerle etkileşim içerisinde bulunmak anlamına da gelmektedir.”

günde en az 30 dakika ılımlı fiziksel aktivite [sporla sınırlı olmaksızın] ve çocuklar için 60 dakika önerir. Spor katılımcılığı teşvik ederek, ayrımcılığa uğrama olasılığı yüksek sosyal grupların [kadınlar, yaşlılar, göçmenler, engelliler vb.] toplumun diğer üyeleriyle etkileşime geçmesini, sosyal bağların kurulmasını kolaylaştırır.

Özellikle “gönüllülük ve aktif vatandaşlığın spor yoluyla desteklenmesi” ile “sosyal içerme, entegrasyon ve eşit fırsatlar için spor potansiyelinin kullanılması” noktaları; sporun kent içinde komüniteler oluşturulmasında niçin önem arz ettiğini ortaya koyması açısından dikkatle üzerinde durulmayı gerektiren hususları oluşturmaktadır. Çünkü sporun birleştirici etkisini göz önünde bulundurduğunuzda, spor aracılığıyla bu iki noktayı kent içerisinde harekete geçirmek demek, aynı zamanda kentin kendisine ait kimlik oluşumunda, bireylerin birbirleriyle olan bağlantısının güçlendirilmesi anlamına da

gelecektir. Bu yüzden sporun gerek bireysel düzeyde, gerekse de kent içerisindeki takımlar düzeyinde ifa edilmesi aynı zamanda kent kimliğinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. 21. yüzyılın insan profilinde diğerlerine katkıda bulunma anlamında gönüllülük olgusunun, spor aracılığıyla hayata geçirilmesi çok daha kolay bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Kent içerisinde oluşturulan rekreasyon alanlarında düzenli olarak spor yapmak demek, aynı zamanda farklı bireylerle etkileşim içerisinde bulunmak anlamına da gelmektedir. Yerel yönetimlerin sporu, kentin bir araya gelmesinin sağlanmasında aracılık rolünü üstlenmesi ve hemşehrilerinin düzenli olarak spor yapmak suretiyle, daha sağlıklı bireyler olarak toplumsal hayata katılmalarına aracılık etmelerine yardımcı olmaları önemli bir aşamadır. Çünkü bu nokta sayesinde toplumsal hayatın farklı aşamalarındaki bireyler, bir araya gelebilmekte ve kent içerisinde yaşanan gelişmelere

doğrudan tanıklık edebilme olanağını yakalayabilmektedirler.

Yerel yönetimler, kent içerisine farklı nedenlerle gelen yeni nüfusun entegrasyonunda sporu ve spor yapmayı ön plana almak suretiyle, kent sakinlerinin birliktelik kazanmasında sportif gelişmelerden yararlanmalıdır. Tüm kurumların temel toplumsal işlevi, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak olduğundan dolayı da çağımızın en önemli ve beş büyük toplumsal kurumundan biri olan spor, uluslararası alanda bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, Olimpik şartın 4. maddesinde, “*Spor yapmak bir insan hakkıdır. Her bireyin ihtiyaçlarıyla doğru orantıda spor yapma olanağına sahip olması gerekir*” biçiminde belirtilirken; ‘Çocuk Hakları Sözleşmesi’, ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ ve ‘Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ gibi Birleşmiş Milletler [BM] belgelerinde; spor yapma ve spora katılma hakkı, tüm hükümetlerin halklarına sağlaması gereken bir hak olarak kabul edilmektedir. 1992 yılında kabul edilmiş olan Avrupa Konseyi Avrupa Şartı’nda, “*Hükümetler, insanın gelişmesinde önemli bir etmen olan sporu desteklemek için, her bireyin spor yapmasına olanak sağlayacak önlemleri alacaklardır*” biçiminde yer almaktadır. Diğer bir değişle; bir devlet politikası olarak hükümetlere de sporu yürütme yükümlülüğü vermektedir.

Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Yönetimler Konferansı’nda, Mart 1992’de kabul edilen *Avrupa Kentsel Şartı*; “*yaş yetenek ve gelir durumu ne olursa olsun, her birey için spor ve*

boş vakitlerini değerlendirebileceği olanakların sağlanması”nı, kent insanının temel haklarından biri olarak ön görmektedir. Ayrıca; “*yerel yönetimler, herkes için spor koşulu ve yaklaşımları doğrultusunda, kendi yönetiminde veya başkaları aracılığı ile gerçekleştirilecek spor alanları ve spor etkinliklerine ulaşımı; kişilerin sosyo-ekonomik durumları, yaşları ve etnik kökenlerine bakılmaksızın, sağlama zorunluluğuna sahiptir*” denilmektedir. Bu bağlamda devletin görevi sadece sporcuyla korumak değil, kitlelerin bu hakka erişimini sağlamak olarak da görülmelidir. Dolayısıyla da toplumun ve toplumdaki tüm vatandaşların genel refah ve sağlığını güvence altına almak, devletlerin hem ulusal hem de yerel düzeyde yapması gereken önemli görevlerindendir. Diğer bir değişle; devletin fiziksel, sosyal, psikolojik, kültürel ve zihinsel gelişimine katkıda bulunan dolayısıyla sağlıklı toplumlar yaratmada önemli bir sosyal politikası olarak değerlendirilmelidir.

“Kentler, yaşayan organizmalardır ve hafızalarında kentin bütünlüğünü oluşturan pek çok alanın izleri yer alır. Sosyolojik açıdan kentlerin yarattığı takımların ve o takımların tarihsel süreç içerisinde aldığı mesafeler, size kente ve kentin insanlarına dair önemli ipuçları sunar.”

Spor, insani değerleri olduğu kadar mücadeleyi, azmi, başarıyı, başarısızlığı, takım olmayı, birlikte olabilmeyi ve belki de daha da önemlisi saygı göstermeyi/saygı duymayı öğrenebileceğimiz alanlardan bir tanesidir. Spor, ‘Fair Play’ duygusu aracılığıyla hayatlarımıza temas eden çok daha geniş bir bakış açısını kazandırabildiği için, evrensel bir nitelik arz etmektedir. Belki de bu yüzden bütün totaliter ideolojiler, spor üzerinden kendilerini gerçekleştirmek arzusundadırlar ve yine bütün ideolojiler, burada kendilerine yönelik bir savaşım alanı bulabilmektedirler. Ancak tüm bunlara karşın içinde barındırdığı niteliklerle sporun kendisi herkesi aynı zamanda başkası, başkalarını da aynı zamanda herkes yapabilme gücünde saklıdır.

Kentler, yaşayan organizmalardır ve hafızalarında kentin bütünlüğünü oluşturan pek çok alanın izleri yer alır. Sosyolojik açıdan kentlerin yarattığı takımların ve o takımların tarihsel süreç içerisinde aldığı mesafeler, size kente ve kentin insanlarına dair önemli ipuçları sunar. Örneğin, spor/futbol kulüpleri sadece sportif etkinliklerde bulunan ve sporcularını bu etkinliklere hazırlamakla görevli olan birimler değildir. Bu kulüpler aynı zamanda içinde yaşadıkları kentin, ülkenin tarihine tanıklık etmeleri nedeniyle önemli işlevleri de yerine getirirler. Bu tanıklığın güçlenmesine neden olan, bu birimlerin kendi takipçi ve destekçilerini yetiştirmek suretiyle farklı bir anlam dünyasını yaratabilme potansiyelleridir. Bu açıdan İzmir’in markaları olan futbol takımlarının, tarihi aynı zamanda kentin tarihinden

izler taşımaktadır. Çünkü bu takımlar, içinden çıktıkları kentleri temsil eden ve kent insanının içinde yaşadığı yerle bütünleşmesinde aracılık yapan önemli sosyal organizasyonlardır. Bir kentin sporunda/futbolunda, o kentin geçmişinden gelen kültürel değerler kadar, yönetsel ve ekonomik zihniyetlerinden doğrudan etkisi bulunmaktadır. İzmir’in marka takımlarının son otuz yılda yaşadığı başarısızlığın arkasında, sadece bu takımların yönetsel zafiyetleri ve başarısızlıkları yer almamaktadır. Bu sonucun arkasında, İzmir kentinin değişen dünya ve ülke dengeleri içerisinde siyasal, ekonomik ve kültürel alandaki yönetsel zafiyetleri ve başarısızlıkları da bulunmaktadır.

İzmir markasının yanında, İzmir futbol takımlarının birer marka olarak yaşatılmaları, bu kentin bir anlamda kendisiyle olan sınaıdır. Bu zorlu mücadeleyi başarıyla tamamlama potansiyeline sahip olan İzmir kentinin, yapması gereken elindeki insan kaynağı ve sermayesini doğru bir biçimde harmanlayacak organizasyonları gerçekleştirmekten geçecektir. Çünkü kendi gücünü, içinden çıktığı yerin potansiyeliyle birleştirebilen ve bunu kurumsallaştırabilecek atılımları gerçekleştirebilecek olan kulüpler ve kentler farklı bir aşamaya transfer

Bazı Avrupa Ülkelerinin Spor yapan vatandaşlarının % Oranları ve Türkiye Karşılaştırması							
Ülke	İtalya	Belçika	İspanya	Japonya	Güney Kore	Fransa	Türkiye
Ülke Nüfus	59,290,969	11,498,519	46,397,452	127,185,332	50.859.000	65,233,271	81,916,871
% Oran	43%	52%	61%	57%	43%	56%	3.8%
Ülke	ABD	Rusya	İngiltere	Almanya	Çin	Avustralya	Macaristan
Ülke Nüfus	326,766,748	143,964,709	66,573,504	82,293,457	1,415,045,928	24.764.000	9,688,847
% Oran	47%	36%	57%	63%	39%	49%	43%

olmaktadırlar. Marka kentler ve çoğu zaman bu kentler içinde adından daha fazla söz ettiren marka takımlar önümüzdeki dönemin habercileri olarak, sadece ekonomik anlamda değil kültürel ve sosyal anlamda da belirleyici olacaklardır. Bu yeni durumun kent ekonomisi, insanı ve sermayesi açısından getirisinin farkına varan bireyler/kurumlar buna yönelik adımları hızla atmaktadırlar. Futbol takımları ve kent olarak İzmir, bir duraklama içinden geçmektedir ve yaşanan sürecin alternatifi yine kentin bünyesinde. İzmir kenti ve insanı da elindeki potansiyeli bu doğrultuda kullanmalı, kısa-orta ve uzun vadede takımını, kentini nerede görmek istediğini belirledikten sonra kent kimliğinin yaratılmasında kulüp kimliğinin ne denli etkili ve önemli olabilecek bir alan olduğunun farkına varmalıdır.

“Mavişehir’den Balçova’ya kadar uzanan sahil bandında yerel yönetimlerin oluşturduğu yürüyüş parkurları, bisiklet güzergahları ve spor alanları büyük rağbet görmektedir.”

Kentlerin yaşanır mekanlar haline dönüşmesi için, yerel yönetimlere büyük işler düşüyor. Ancak bu kentlerin asıl sahipleri olan bizlerin de bu kadar önemli görevlere kimlerin gelmesi konusunda daha duyarlı davranıp, kentlerin yönetimlerine katılımı elden bırakmamamız mutlak bir zorunluluk olacaktır. Çünkü bir kentin sporunu, o kentin yönetim/ yönetilememe olgusundan bağımsız düşünemeyiz. İzmir kenti sporun/ futbolun ekonomik getirilerinden uzakta kalmış ve futbolla, kentlilik bilinci arasındaki bağ kurulamamıştır. Önümüzdeki süreçte, İzmir takımlarından hangisi içinde bulundukları yerleşim yeri ve o yörede yaşayan vatandaşlarla sadece taraftar kazanma anlamında değil; kentlilik bilinci yaratma ve bu insanlarla ortak bir takım duyguları paylaşabilmenin yollarını açarsa ayakta kalmayı başarabilecek, bunu başaramayan diğerleriyse, şimdi amatör kümede mücadele eden Yeşilova’nın yaşadığı çöküşü yaşayacaklardır.

İzmir’i özgün ve özel kılan yanlarından bir tanesi insan profilidir ki, bu durum spor yapma uğraşına da yansımaktadır. Mavişehir’den Balçova’ya kadar uzanan sahil bandında yerel yönetimlerin oluşturduğu yürüyüş parkurları,

bisiklet güzergahları ve spor alanları büyük rağbet görmektedir. Bir deniz kenti olmasına karşın, denizin olanaklarından yararlanamayan İzmirililer açısından deniz kıyısı en azından sportif egzersizlerin gerçekleştirilmesinde önemli bir alan görünümünü ortaya koymaktadır. Öte yandan bu durum; İzmir içerisinde komününin güçlendirilmesine katkı yapabilecek, önemli bir etken olarak da dikkat çekmektedir. İzmir’in spor kulüplerinin kent içi işbirliğinin ve kent kimliğinin yaygınlaşmasında daha aktif bir rol üstlenmeleri, önemli bir adım olacaktır. Çünkü söz konusu kulüplerin binlerce taraftarı ve onlar aracılığıyla, ailelere ulaşabilme potansiyelleri bulunmaktadır. Benzer biçimde yerel yönetimlerin, kent-spor ilişkisini arttıracak uygulamaları daha öne alması ve İzmir kimliğinin yaygınlaşmasında, sporu aktif bir alan olarak hayatın içerisine sokacak adımları çoğaltması gerekmektedir. Bu açıdan yaygın bir bisiklet kullanımının desteklenmesi, önemli bir gelişmedir. Farklı ilçelerin yerel yönetimlerinin sabah ve akşam saatlerinde, hemşehrilerine sportif destek vermesi bir diğer önemli adımdır. Yılın belli dönemlerinde sportif etkinlikler planlanabilir ve sağlık-spor ilişkisine dair konferanslar, paneller ve etkinlikler hayata geçirilebilir.

İzmir’in Kırsalında Komünite Oluşturmak

Neptün Soyer Röportajı

RÖPORTAJ **Umut Kocagöz**

İzmir Tarımsal Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği [Köy-Koop] Yönetim Kurulu Başkanı Neptün Soyer’le, İzmir’de üretici kesimin durumu, kooperatifçilik, üretici pazarları ve komünite ilişkilerini konuştuk.

Son dönemde tarımsal üretim ve kooperatifçilik açısından, İzmir çokça konuşuluyor. Siz de üretici kesim içerisinden, bu kesimi temsilen çalışmalar yapıyorsunuz. İzmir’in üretici kesimi, nasıl bir zemine ayak basıyor?

İzmir tarımda kendi rollerini gayet iyi öğrenmiş. Nasıl üreteceğini, bir araya gelerek bunu nasıl pazarlayacağını... Ege’de bir araya gelmek, bir komünite olmak çok eski yıllardan başlamış. 1800'lere gidebiliriz. Mithat Paşa’nın mevcut büstünü* çok örnek veririm, bir Osmanlı paşasının kalkıp İzmir’e gelmesi, burada ‘Memleket Sandıkları’ndan bahsetmesi, köylü için banka demesi, köy yollarını yapması... Urla, Çeşme, Seferihisar

yollarını yapan, Mithat Paşa’y mış. Aydın Sultanhisar’da, Tariş’in şu an kiralık olan çok eski depoları vardır. Bu depoların yanında lojmanları, bir yanında yol, diğer tarafta demir raylar var. Ürünün, Atatürk’ün dediği gibi, demir ağlarla Türkiye ve dünyanın her yerine gönderileceği sistemin önünde yine Mithat Paşa’nın büstü var. Bakıyorsunuz, bu 1800'lere tekabül ediyor. 1800'lerde, Aydın’da incir müstahsilleri, komisyonculara karşı

bir araya geliyor ve ortak bir paydada buluşuyor. O payda ne? Hayatını devam ettireceği en önemli tarımsal ürün: İncir. Her şeyi bir yana koyup, ezilenleri bir araya toplamışlar. İncirde buluşmuşlar. Şimdilerde çileğiyle meşhur Sultanhisar ilçesinin Atça beldesinde, Mithat Paşa büstünü görüyoruz. Yapılan, yapan ve ona saygı; bütüncül bakmışlar. Şimdilerde Denizbank’ın satın almış olduğu bankayı, orada kurmuşlar. Demek

“Kooperatiflerin yapısı bize demokratik ve eşitlikçi olmayı öğretiyor.”

ki bu insanlar, sadece incir üretip pazarlama derdinde değilmiş. Birbirleriyle başka ilişkileri de olmuş... İzmir'in geçmişi de öyle; kalkınmanın bütün tanımlarını, bir komünite olarak çözmeye çalışmışlar. İnciri üretmişler, kooperatif kurmuşlar, incirle kazandıklarını köyün okuludur, çeşmesidir ona yatırmışlar; elektrik direği, devlet tarafından geleceksen köylü de çalışmış. Bu açıdan İzmir geçmişini iyi biliyor. Bu bilinci, bugün de koruyor. Memleketin kalkınmasında, benim nasıl payım olabilir? Bunu soran bir üretici kesim bugün İzmir'de var. Köylerdeki tarımsal kooperatifleşme hala geçmişte çok iyi bilerek hareket ettiği için, ayağı yere basıyor. Biz, Köy-Koop olarak, bu miras üzerinde hareket ediyoruz.

Saha deneyimlerinizden örnek vermek gerekirse?

Bizim, bir Köy-Koop arabamız var. O arabayla, Kiraz'ın dağ köylerinden biri olan Yenişehir'e gittik. 5-6 kişi köy kahvesinde oturuyoruz. Bir amcayla sohbet ediyoruz: “Kızım, şu arabayı buraya getirdin, bu yaşımda gözlerim, Köy-Koop yazısını bu köyde gördüm” dedi. Başkanlığımın

ilk zamanlarında, bizim arabamız böyle bir canlanmaya vesile oldu. Bu hikaye, jenerasyonlar arasında da aktarılacak: “Köy-Koop vardı, gelirdi, yine geliyorlar.” Bu küçücük bir şey gibi görünebilir ama çok faydası var. Çünkü o eski jenerasyonun anlatması lazım, “biz bunları başardık, siz de başarabilirsiniz.” Köylüler için bu topraklarda, Köy-Koop önemli bir çatıdır. İzmirli üretici, böyle doğru bir çatının altında.

Üretici kesimin nasıl bir yapısı var?

Anadolu'da bir lider figürü, kahraman yaratmayı çok seviyoruz. Otağımızın başı olsun istiyoruz. Her köy böyle bir yapı aslında. Herkes kendi köyüne

sahip çıkıyor, kendi komünitesiyle mutlu. Kendi köyünün kahramanı, köylerde böyle bir kahramanlık yaratılmış. Örneğin, Kiraz'ın Yenişehir köyünde genç bir delikanlı kooperatif başkanı seçilmiş, kendi komünitesini yaratmış. İğdeli, kendi komünitesini yaratmış. Haliller'de başka, Çömlekçi, Çaylık... Hepsinde, kendine has bir komünite var. Bu yapı, İzmir'de de mevcut. Bunun yanında, bir üst ölçekte, onların 1960'lardan beri gelen Mahmut Türkmenoğlu kahramanları var. Köy köy dolaşmış, köylüyü dinlemiş, sorunlarına çare aramış. İzmir için Ahmet Pıştina'nın olduğu gibi. Onun ruhu, yerelin gücünü oluşturuyor.

Bu yapı daha büyük ölçekte komünite olmaya zarar veriyor mu?

Aslında vermiyor. Önemli olan ne kadar demokratik olduğu. Kooperatiflerin olduğu yerde liderlerin olması yanında başka bir durum söz konusu: Eşit oy hakkı. Bir kişi istediği kadar zengin olsun, okumuş olsun, aydın olsun, muhtarı liderlik etsin vs. oy verme noktasında biz eşitiz. Köy-Koop'ta da kahramanlar var, olacak. Ama eşit oy hakkı var. O yüzden kooperatiflerin yapısı bize demokratik ve eşitlikçi olmayı öğretiyor. Liderlik ederken de, kendisinin de “hepimizin bir oyu var” demesi, onun da bir şey öğrendiğini gösteriyor. Alt komüniteler olması veya liderlik sorun değil, demokratik olması esas.

İzmir'in dayanışma kültürü güçlü. Bu kültür Anadolu'da yaygın, sadece Ege'de değil. Memleket Sandıkları, imece geleneği... Bunların hepsi ortak yaşamı, üretimi, içinde bulunduğumuz Köy-Koop'un hala yaşıyor olmasını etkiliyor. Mahmut Türkmenoğlu bu yola çıktığında, temel prensip dayanışmaydı. O zaman kurulmuş seralarda bugün hala çiçek üretiliyor. Bu müthiş bir miras. Kooperatifçilik, gönüllülük esası ve güvendir...

Kooperatifçiliğin demokratik yapısı, güveni oluşturuyor. Herkesin eşit oy hakkının olması. Burada kurulan demokrasi, bizi güçlendiriyor.

Üreticiler arasında, ne türden ortak değerler var?

İzmirlilik var, İzmirli olmak en temel ortak değer. Kirazlı da İzmirli; Ödemişli, Bergamalı da İzmirli... Böyle bir ortak değerimiz var. Bergama tulum peynirini gevreğin arasına koyuyor, öyle anlatıyor. Gevrek, boyoz; bunlar üzerine bir şey koyamazsınız. Sefarad mutfağı örneği olan boyozu kendi boyozu bilmiş. Bir arada yaşamayı seviyor. Ortak bir İzmirlilik duygusu var. Bu ortak duyguyla, bir arada yaşamak mümkün oluyor.

“Tek başıma, bağımı biçsem de bir işe yaramıyor.”

Peki kooperatifçilik bu hissi nasıl güçlendiriyor?

İzmir'in yarıya yakın nüfusu, kırsalda yaşıyor. Bu nüfusun, yarısından fazlası kadın. Tarım, İzmir'in ekonomik

girdilerine baktığımızda en önemli kaynaklardan biri. Kırsalda yaşantı devam ediyor. Örneğin bu Ardahan'da da böyle olabilirdi, meralarda hayvancılık Türkiye'nin bir numarası olabilirdi ama insan yaşamıyor, göçle birlikte tarım bitti. İzmir ise kırsal göçü çok yaşamamış. Kırsalda yaşam var, tarım var. Ama tarımda bir araya gelmek zorundasınız. Tek başıma bağımı biçsem de bir işe yaramıyor. Diğer türlü hayat olmaz.

Ulamış'ta bir sözlü tarih çalışması yapıyorduk, bir yaşlı amca anlatıyor. Mandalına öncesi bağlar varmış, “kimse tek başına kendi bağını yapmazdı” dedi. “Sıraylaıyla bir gün onun, öbür gün diğerinin bağını yapardık, birbirimize yardım ederdik.” Bugün artık teknoloji var, traktör var vesaire, ama köylü kooperatifte bir araya gelip hareket etmeyi İzmir'de seviyor. Köylü, İzmir'de tarımdan kazanıyor, kooperatifte bir araya gelince daha iyi kazanacağını biliyor küçük üretici. Burada 50 dönüm üzerinde, 500 hayvanı olan büyük üreticiden bahsetmiyoruz elbette ki.

Kooperatifin ortaklık duygusu, burada ortaya çıkıyor. “Küçük küçük

“Pazarlar, iletişimin en yoğun olduğu yerler. Bizim agoramız.”

kolay avlanırsınız, bir araya gelmemiz lazım.” Afrika’da zebraların bir araya geldiklerinde, aslanın onların desenini bütün gördüğünü, o yüzden saldırmadığını duymuştum. Hep balıktan örnek verirler ya, küçük balıkların birlikte durduklarını, av olmadıklarını; zebралarda da böyle, bir tanesi ayrıldı mı işi bitiyor. Bir arada durduklarında hayatta kalıyorlar. Bizim köylümüz, hala bir arada durmayı beceriyor. Kooperatifler, bunu pekiştiriyor. 150 hanelik bir köyde tek başına yaşayacak, 30 dönüm zeytinlik var, ne yapılır? Zeytinyağı fabrikası mı? Tek başına olmaz. Köyün kendi sıkım hanesi olursa, zeytini toplarlar, sıkırlar, birlikte geçinirler. İşte orada kooperatif devreye giriyor, bu hissi pekiştiriyor. İzmirli de bunu biliyor.

Köy yapısıyla, kooperatifçilik özdeş diyebilir miyiz?

Öyle. Dönemsel sorunlar var elbette. 80’lerde yaşananlar var. Hem kötü yönetimler, maddi zararlar; hem de 80 sonrası 12 Eylül’ün izleri. Kooperatif başkanları tutuklanıyor, kooperatif mallarına el konuluyor. Bu travmalara rağmen, hala sahiplenme söz konusu. Çok genç kooperatif başkanlarımız var. Onların antenleri daha açık. Telefonunu, sosyal medyayı iyi kullanıyor, neler talep ediyorlar, çok aktifler. Geçmişe gömülü değililer. 80’de çok ciddi şeyler yaşadık, onları da

bilerek, ama geleceğe bakarak... İzmir, insan yapısıyla umut veriyor. Bunu İzmirli olarak yapacak. Dışarıdan biri gelip müdahale ederek yapamaz.

Köylü kente gittiğinde, İzmirli olarak ne yaşıyor?

İzmir kalkınmadan payını almış, bunu dağıtabilmiş bir kent. Köylüler, kentte zorlanmıyor. Taşımali sisteme rağmen, içinde 4 yıllık eğitimin verilebildiği köyler hala mevcut. Burası, Karadeniz gibi değil; taşımali sistem olsa da ulaşım kabiliyeti yüksek olduğu için sorun yaşanmıyor. Kente erişimi, kendi aracıyla olabileceği gibi, belediye otobüsü veya trenle de olabiliyor. Alternatifler var. Köylerdeki sağlık ocakları kapatılmış olsa da, hastalandığında ne yaparım demiyor, belediyenin ulaşım imkanlarıyla hastaneye gidebiliyor. Ulaşım sadece kentlilerin değil, köylünün de ulaşımı var. Köylü de biniyor belediye otobüsüne, kartını basıyor, Halkapınar’a; oradan metroya biniyor, Kemeraltı’na, Çankaya’ya geliyor... Kentle kır arasında ticaret kabiliyeti var; çünkü yerel yönetimler köylünün ürünlerini satabileceği alanı açıyor. Köylü pazarları. Bu hiç küçümsenecek bir şey değil. Köylünün haftanın bir günü şehre gelmesinin sebebi, para kazanıp dönme sebebi. Bu bağ çok önemli... Bunu, Seferihisar Sığacık pazarından biliyoruz. Oradaki insanların pazara ilk çıktıkları

halleriyle şu anki halleri arasında baktığımızda, şimdi artık şehirle ilişkileri var, dostları var. Üreticiyle, tüketici arasında bağ kurulmuş. Bunun sağlanması için kalkınmadaki pay, doğru yayılmış. Şehirli mi, kasabalı mı, ikisi de çok kıymetli...

Köy ile kent ayrımı biraz siliniyor o halde?

Ödemişli olmak, Bergamalı olmak, bunlar kıymetli... Ayrıca buranın tarihi de var, Bergama’nın tarihi Antik Çağ’a kadar uzanıyor; Seferihisar, Nif, Efes... Hepimizin, kendimize ait uzun bir geçmişimiz var. Tarım hepsinde, hep varmış ve sürdürülüyor... Bu yüzden, İzmirli olma kimliği çok güçlü. İzmirli olma kimliği, kent merkezinde olduğu kadar, kırdan da oluşmuş ve dağılmış durumda. Kentli ne kadar İzmirliyse, kır da o kadar İzmirli. Her yerde, kendi imkânlarına göre yaşamlar kurulmuş. Denize ulaşım var. Ödemiş’te sadece patates değil, bir yaşam var. Ege’nin çok kültürlülüğü, eğitime çok önem vermiş olması, sadece erkek değil kız çocuklarının da okumuş olması. Kadim bilgilerin, halk eğitim kurslarının yahut üniversite eğitiminin hepsi çok önemli. Köy-Koop’un logosuna da bu yansımış. Kadın, erkek beraber. Ege işte bu. İzmirli, beraber yaşamı iyi biliyor. İzmirli olarak, köylü kentteki imkânlardan faydalananıyor.

FOTOĞRAF Gökçe Yeniev

Üretici pazarları köylüyle kentlinin yoğun olarak buluştuğu, etkileştiği mekânlar olarak karşımıza çıkıyor. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz, neler yaşıyor bu pazarlarda?

Pazarın içerisinde çok şey var. Bir üretici, pazarda belki hiç bir şey satmamıştır ama çok şey alıp gitmiştir. Arkadaşını görüyor; Kiraz’dan gelen Kınık’takiyle buluşuyor. Üretim konuşuyorlar, birbirlerine bir şey öğretiyorlar. Dostluk kazancı var. Tüketicilerle birlikte oluyorlar... Kültürpark’taki pazar, Alsancak gibi alım gücünün yüksek olduğu bir yerde. Tüketici, tanıdığı bir üreticiyle, tarlasını gidip görebileceği bir üreticiyle buluşuyor. Çünkü tarlası 50-60 kilometrelik bir mesafede, ulaşmak zor değil. Karşılıklı güven var; tüketici zehirsiz bir sofraya oluşturabileceğini biliyor. Çiftçiyle, tüketicinin bir kent mekânında ortak bir değerle buluşması anlamına geliyor bu.

Menemen’de organikçi Halil amca var. Bir gün tarım ilaçlarının arkasını okuyor, bakıyor ki zehir. “Ben insanları zehirleyemem”, diyor. Sıfır ilaç, organik

üretime başlıyor. Kendine yetecek kadar. *Bal Ülkesi*** filmindeki Hatice gibi. Halil amca gıda topluluklarında da tanınıyor, ama herkesin tanınması, onun gibi daha çok üreticinin desteklenmesi lazım. Tarlalar zehirden ancak böyle kurtulur. Kültürpark’a böyle bir üreticinin gelmesi, işte İzmirli olmanın ruhu burada. Halil amca yapınca, yan komşusu da bunu görüyor, pazara gelen de görüyor, ondan etkileniyor. Bu, çiftçiden çiftçiye eğitim, bunu çok önemsiyoruz. Görerek öğreniyor. Pazar buna vesile oluyor. Kendi küçük komünitesindeki kahramanlık hikâyesi böylece büyüyor, yaygınlaşıyor. Hem bir çiftçinin üretimi artıyor, çeşitleniyor, hem de pazara gelen zehirsiz üretici sayısı arttırıyor.

Tanışma ve etkileşim, her iki kesime de iyi geliyor denebilir mi?

Kiraz’da sadece mantar üreten bir kooperatif var. Ama internet ortamından pazarlamak yetmiyor, vazgeçeceklerdi. Ürün pazara geliyor, bizlerle buluşuyor, üretici ayrıca şunu duyuyor: Foça’da, Menemen’de mantar

yapanlar var. “İyi satıyoruz ama bu mantarı, ikinci üretime dönüştürmek zorundayız.” İşte orada, komünite işin içine giriyor ve fayda sağlıyor. Mantarı, kurutmak lazım. Bunu kime söyleyecekler? Pazar, kim tarafından kurulmuş? Yerel yönetim. Proje yazması gerekiyor, projeyi kiminle yazacak? Bir uzman oradan alışveriş yaparken, “Ben proje yazıyorum, size destek olabilirim” diyor. Böyle hikâyeler çıkıyor. Pazarlar, iletişimin en yoğun olduğu yerler. Bizim agoramız. Hem üretime katkısı var, hem ürün çeşitliliğine katkı sağlıyor, hem de tüketici çok memnun.

Farklı pazarlarda, etkileşim de farklı değil mi?

Pagos’ta da bir pazar var. Kültürpark ile Pagos farklılar. Ürünler başka, misyonu başka. Evet, ikisi de pazar, ikisi de agora; ama aynı değil. Kültürpark’taki üreticilerle Pagos’takiler aynı değil, çok farklı sosyolojiler... Pazarın kuruluşunda, kadınlarla toplantılar yaptık. Kocasından kaçarak geldi, haber vermeden, duyanları oldu eve gitmek zorunda kalanlar. Bize bir gün dediler

“Kadının sosyal alanda varlığı ve ekonomik olarak çalışması için üstündeki yüklerin alınması gerekir. Pazara gelen kadınların değiştiğini görüyoruz.”

ki, “pazar kurulunca siz merak etmeyin, biz her tarafı tellerle kapatıp güvenliği sağlarız.” Böyle bakıyor. “Öyle şey olur mu?” dedim, “Bütün teller, demirler kalkacak pazar gelince”. Nitekim, insanlar oraya gitmeye başladıkça değişmeye başladı. 50 yaşına gelmiş ve Kadifekale’ye gitmemiş insanlar vardı. Kentin içindeki bağların kurulmasına, pazar fayda sağladı. Akış başladı. Şunu söylüyorlardı, “Babam çocukken Kadifekale’ye çıkardı. Bir daha da gitmedik çünkü güvenlik sorunu var sanıyorduk.” Bunu nasıl ortadan kaldıracaksınız? Pazarla. Pazarın hemen yanında, Masal Evi açıldı. Kadınlar pazara geldiğinde, çocuklarını Masal Evi’ne bırakabiliyor. Kadının sosyal alanda varlığı ve ekonomik olarak çalışması için üstündeki yüklerin alınması gerekir. Pazara gelen kadınların değiştiğini görüyoruz. Aile içinde bu fark ediliyor. Kadınlar, kamusal alana çıkıyor. Nasıl oluyor? Bir araya geliniyor, konuşuluyor, halay çekiliyor, zılgıt çekiliyor. Bir kaynaşma oluşuyor. Bu insanlar kendi kendilerine göçle gelmediler ki buraya. Bu sosyolojik yapıyı görmek zorundasın. Çok iyi içli köfte yapıyorlar, tıpkı boyoz gibi bu içli köfteyi de çok seviyoruz. Türkiye böyle bir yer; İzmir’in yerel

kabiliyetleri çok yüksek olduğu için, bunları çok iyi harmanlıyor. Bir arada yaşama kültürünü devam ettirmeliyiz. Bu bizim yüzyıllardır bildiğimiz, öğrendiğimiz bir şey. Tek tek herkesi çok güçlendirmek zorundayız. Herkesi güçlendirmekten korkmayan liderliklere ihtiyacımız var. Güçlensin, birbirine güvenmeyi öğremsin, diyalog kursun ve beraber yaşamayı öğremsin.

Pazarlar dışında, köylülere destekleyen başka çalışmalar da var. Şimdilerde Halkın Bakkalı İzmir’in çeşitli yerlerinde faaliyete başladı. Ayrıca İzmir Büyükşehir Belediye Meclisi bünyesinde kooperatifçilik komisyonu kuruldu, pandemi döneminde hasat dayanışması organize edildi. Bu tarz projeler köylülerin kentle ilişkisini nasıl geliştiriyor?

Kooperatif ürünlerinin pazarlanmasını çok önemsiyoruz. İki yıl önce Kemeraltı’nda, Köy-Koop İzmir olarak bir yer açmıştık. Oradan başlayıp e-ticarete geçmeyi düşünüyorduk. Bakkal fikrini doğru buluyoruz; bizim Bornova’da, Buca’da, Seferihisar’da böyle yerlerimiz vardı. Bütün Köy-Koop ürünleri oradan satılıyordu. Kooperatifler, kendi ürünlerini pazarlayabilmeli. Seferihisar’da başkanlığını yaptığım kooperatifin de internet üzerinden

satışı vardır. Zamanında ürün pazarlaması yapıyoruz. Bakkal biraz sembol olarak da düşünülebilir, o bölgeyi hareketlendiren, düzenleyen bir şey... Halkın Bakkalı; Kemeraltı’nda başladı, sonra Gültepe, Bayraklı, Karşıyaka, arka sıralarda açılması hedefleniyor. Temel hedef, taze meyve sebzeyi, eti, yoğurdu ucuza satabilecek bir yer olması. Belediyenin entegre tesislerinde kesilen iyi et, piyasa fiyatının altında satılıyor. Bu çok önemli.... Halkın Bakkalı yeni dönemin ürünü. Eskiden benzerleri yapılmış olabilir, ama bazı şeyler geçmişte kalmıştır. Yakın zamanda, hal ihalesine girdik. 1985 yılından sonra ilk defa İzmir Köy-Koop Birliği olarak, yer alma hakkı kazandık. Bu ne demek? Aracısız bir şekilde, patatesi bakkala ulaştırabileceğiz. Hallerde, kooperatifler olarak bizim hakkımız var. Onu geri aldık. Şimdi de halcilik öğreneceğiz. Köylü kesim, ürünlerini aracısız satabilecek. Kooperatifler açısından, ürünlerimize yeni bir kanal daha açılmış olması bizim için önemli. Bütün bunlar, üreticiyi umutlandıran şeyler. Bunun yanında, İzmir haritası üzerinden, bir dijital platform geliştirmeye çalışıyoruz. Dijital bir harita oluşturacağız. Haritaya giren kişi Seferihisar’a

Üreticiler Örgütlenerek, Birbirinden Öğrenerek Güçleniyor*

gelecek, mandalina bahçelerini görecek. Çamyuva'ya gidecek, oradaki kooperatifi tuşladığında; hem künye çıkacak, hem de ses ve görüntüler olacak, merayı hissedecek. Oraya gitsin, bizim kooperatifimizin yağını, sütünü pazarladığı yeri de bulsun. Köy-Koop İzmir Birliği altındaki bütün kooperatiflere böylece erişilebilecek. Bütün İzmir'i kucaklayacak. Halihazırda İzmir'de çeşitli rotalar var, bir yarımada aplikasyonu var. Köylerden geçiyor. Bu aplikasyona, kooperatifçiliği entegre etmek istiyoruz. Kemalpaşa'dan Selçuk'a, Nif dağları üzerinden bir rota var. Bu bölgede, birçok kooperatifimiz var. Doğa, tarih tamam ama gastronomi olmadan eksik kalır. Zeytin, zeytinyağı, üzüm; bu bölgede fermante üzüm satanlar var... Hepsi buraya girebilir. Böylece İzmir'de bir bütünlük olur. Turizmi de çok destekleyici bir model; hem güvenli, hem doğa ile iç içe... Tarım bizi gastronomiye götürecektir, tarladan sofraya... Urla bölgesinde yeni, genç şefler var; onları Menemen'deki organikçi Halil ile buluşturuyoruz. Kereviz ondan alacak, öyle anlatacak. Ya da Tire'de sadece dut yapan bir kooperatifimiz var; dutu oradan alacak. Hem kendini tanıtacak, hem üreticilerin tanıtımları yapılacak. Böylece birçok kesim buluşacak, bir araya gelecek, güçlü bir değer yaratmış olacağız.

Yapılan projeler karşılık buldukça, daha fazla insanın faydalanması da mümkün hale geliyor. Aziz başkan zamanında başlatılmış olan projeler, Tunç başkan tarafından da geliştirilerek sürdürülüyor. Bunlardan bir tanesi, *Süt Kuzusu* projesi. Şimdi artık hem daha fazla kişiye ulaşıyor, hem de daha çok kooperatif sürece katıldı. Süt alımını tek bir kooperatiften değil, var olan diğer kooperatiflerden almaya yönelik yaygınlaşma çalışması var. Bergama Çamavlu'da çok güçlü bir kooperatifimiz var; gücü aynı zamanda bölgedeki madene karşı mücadeleden geliyor. Bölgede mera hayvancılığı var, altı ay hayvanlar merada kalıyor. Bambaşka bir sütü var, gerçek yayla sütü. Madene rağmen, orada hayata tutunma mücadelesi var. Bunu desteklemek zorundayız. Böylece, komünitelerin gelişmesi ve bütünleşmesi mümkün hale geliyor.

“Adaletli bir şekilde üretip, adil bir şekilde bölüşeceğiz.”

Avrupa'nın çeşitli yerlerinde gençlerin örneğin üzüm bağlarında gönüllü çalışmaları, tarıma yakınlaşmaları, tüketici olarak bilinçlenmeleri süreçleri var. Burada adil üretimi

öğreniyorlar. Hasat dayanışması sürecinde de benzeri oldu. Kiraz toplamının ne kadar zor olduğunu, gençler orada gördüler. Hem küçük bahçesi olan üreticiler çok memnun kaldı, hem de gençlerin çok iyi bir deneyimi, etkileşimi oldu. Şimdi mesela münferit gruplar, kendi kendilerine gruplar oluşturup üreticilere gidip destek oluyorlar.

Adaletli bir şekilde üretip, adil bir şekilde bölüşeceğiz. *Slowfood*'daki adil, temiz, güvenilir gıda prensiplerini yaşatacağız. Kişinin önce, kendisinin adil olması önemli. Bir fasülye üretirken mevsiminde üreteceksin, çevreye, doğaya, hayvana saygılı olacaksın, temiz üreteceksin. Hem tüketici alırken adil bir fiyatla almasını sağlayacaksın. Üretici de tüketici de bu adaleti gördüğünde, güven oluşacak, komüniteler birbirine yakınlaşacak, demokrasi olacak. Bütün çabamız bunun için.

* Büst, Konak ilçesinde bulunan Mithatpaşa Caddesi'ndedir. 1954 yılında yapılmıştır.

** *Bal Ülkesi*, [Honeyland, Yön. Tamara Kotevska-Ljubomir Stefanov, 2019]

Duriye Kayserlioğlu

[Urla Kadın Kooperatifi, Kurucu Ortağı]

“Dayanışma duygusu, bir arada olma duygusu, yalnız değiliz duygusu İzmir’de yaşanan bir duygudur.”

İzmir’de üreticilerin genel durumu

Urla’da ve genel olarak, İzmir’de üretici kesimin hatırısayılır düzeyde örgütlü olduğunu söylemek mümkün. Tire Süt, Bademli, İğdeli, Foça, Bademler gibi güçlü tarımsal kalkınma kooperatifleri olduğu gibi, Türkiye’deki en kapsamlı kadın kooperatifleri de İzmir’de örgütlenmiştir. Ayrıca bu örgütlenmenin dışında kalan bireysel üreticiler, çiftlikler ve topluluk destekli gıda toplulukları bulunmaktadır. Bu oluşumların bir kısmı, organik tarım ve iyi tarım gibi uygulamalar yürütmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, bu uygulamalara destek olmaktadır. Yerel yönetimler, kooperatifler ve gıda toplulukları ciddi bir

dayanışma içerisindedir. Üretici pazarları, kooperatif marketler, tüketici kooperatifleri birbirlerini tanımakta, bir ağ olarak birbiriyle ilişkilene süreci yaşamaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin desteğiyle kurulan pazarlarda, üreticilerin birbirlerinden haberdar olması ve dayanışma geliştirmesi süreçleri yaşanmaktadır. Özetle İzmir, üreticilerin kooperatiflerde bir araya gelmesi, topluluk oluşturmaları ve dayanışması noktasında şanslıdır.

Tüketici kooperatifleri ve gıda toplulukları da aktif çalışmalar yapmaktalar. Tüketiciler sağlıklı ürüne ulaşmak için birçok seçeneğe sahip. Böylece üreticiler ürünlerini tüketicilere doğrudan satabilmekte, ürünler hakettiği değeri bulabilmektedir. Olağan koşulların dışında da Covid-19 süreci gibi üreticilerin ürünlerini toplumsal faydaya dönüştürme deneyimleri yaşanmıştır. Yerel ürünler, coğrafi işaretli ürünler kooperatifler aracılığıyla üreticilerden alınıp sağlıklı gıda olarak toplumu sunulmuştur. Pazarlar yanında, *Halkın Bakkalı* gibi geliştirilen modeller çözümler

üretim konusunda tüm üreticiler için rol model olmuştur. Görünürlük, bilinirlik ve yaygın bir dayanışma ağı sunan bu yerel yönetim desteği halka sağlıklı gıdaya erişim desteği, piyasada fiyat dengesi, üreticiye de güçlendirici, bilinçlendirici bir deneyim sunmaktadır. Üretici ve tüketiciyi bir araya getirmek için en sağlıklı ve doğal yapılanmaların hayata geçirilmesi, bu yapıların güçlendirilmesi ortamını hazırlayan ve destekleyen yerel yönetimlerin varlığı, kooperatifçiliğin bu derece etkin olmasında önemli pay sahibidir. Bu etkin durum, üreticilerin yalnız olmadığı duygusunu pekiştirmektedir. Bu anlamda dayanışma duygusu, bir arada olma duygusu, yalnız değiliz duygusu İzmir’de yaşanan bir duygudur.

Böyle bir yapı içerisinde, üretici kesimin doğaya zarar vermeme konusunda bilgi sahibi olmaları tabii ki yeterli değil. Bir takım ihtiyaçların başında ortak hareket etme, böylece üretim yapma konusunda güçlenme, kurumsal kimlik oluşturma, örgütsel yapı ve işbirlikleri konusunda istekli olma gibi hususlar temel ihtiyaçlar olmaktadır. Sürdürülebilir eylem

“Kadınların güçlendirilmesi, salt ekonomik bir mesele değildir. Aynı zamanda politiktir. Bu nedenle yerel düzeyde kendi önceliklerimiz, ihtiyaçlarımız etrafında örgütlendik. Bilgi ve becerinin sürekliliğini ve dönüştürücülüğünü sağlamak yerelde birbirimizle ve çevremizle etkileşim ve iletişim içinde olmakla mümkündür.”

konusunda, kararlı ve disiplinli olamama durumu söz konusudur. Ayrıca doğayı koruma konusunda bilinç yükseltme, iklim değişikliği karşısında önlemler alma gibi ihtiyaçlardan bahsedebiliriz. Burada belirlenmesi gereken amaç, doğayı koruyarak, sağlıklı üretim yapma, toplumun her kesimine ulaştırarak fayda sağlamak olmalıdır. Üretimden gelen gücünün, toplumsal karar süreçlerinde rol olarak gösterilmesi gerekir. Üretici kesimin oluşturduğu komünite ve temel ihtiyaçlar, bu şekilde ifade edilebilir.

Urla Kadın Kooperatifi

Kadın kooperatiflerinin ortaya çıkışı, 1999 depreminden sonra Marmara Bölgesi'ndeki kayıpların çoğunluğunun kadın ve çocuklardan olduğunu tespit eden Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı'nın [KEDV] bu bölgedeki kadın ve çocuk kayıplarının en aza nasıl indirebileceğine kafa yorarak, bölgede harita oluşturma sürecine dayanıyor. KEDV, yoksul kadınların eğitilip, güçlendirilmesini amaçlayan kadın kooperatifleri modelini oluşturmuştu. Urla'da yaşayan üretici kadınlar, 2011 yılında

Urla Belediyesi'nin desteğiyle, Urla Kadın Üretici Pazarı'nın kullanımına tahsis edilen Tamirhane binasında ürünlerini satmaya başladılar. Burada tarımsal üretimler, kadınların kendilerinin geliştirdiği tasarım ürünleri satışa sunulmuş ve ev ekonomisi oluşturma konusunda inisiyatif alınmıştır. Bir süre sonra, ürün satışında yaşanan sorunlar üzerine düşünmeye başladık. Paketleme ve ambalaj sorunları, mevsimine göre yanlış ürün üretimi, tüketicilerle doğru ve sağlıklı ilişki kurulamaması gibi sorunlar yaşayan kadınlar vardı. Yaklaşık üç yıllık tecrübe sonunda, 2014 yılında Urla Belediyesi'nin çağrısıyla, kooperatifleşmek için bir araya geldik. Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı'ndan, beş gün süren kooperatifleşme eğitimi aldık. Bu eğitim sürecinde; kadınların özgüvenlerini geliştirici liderlik, kendi hayatlarıyla ilgili karar verme yetilerinin geliştirilmesi, kapasite geliştirme programları ve en önemlisi örgütlenmenin, bir araya gelmenin yöntemlerini öğrendik. Kooperatifçiliğin değer ve ilkelerini öğrendik ve kooperatifi kurma kararını

topluca aldık. 103 kadın olarak, 3 Aralık 2014 tarihinde kooperatifimizi kurduk.

Başlangıçta ev eksenli bir üretim yolunu benimsedik, çünkü bir yerimiz yoktu. Kooperatif faaliyetlerini, evlerde toplantılarla sürdürmeye çalışıyorduk. Evlerimizin bir alanını, mutlaka üretim atölyelerine çeviriyorduk. Üyelerimiz, geleneksel üretim yaparak para kazanmaya çalışıyorlardı. Ben de onlardan biriydim. Tamamıyla kendi özgün tasarımlarımızı bir araya getirerek, birbirimizden öğrendiklerimizi ürün haline getiriyorduk. Yapmak istediğimiz neydi? Kendi hayatımızla ilgili söz sahibi olabilmek için, ekonomik gelir sahibi olmaktı. Bir araya geldiğimiz için, sosyalleşme ihtiyaçlarımızı da karşılıyorduk. Urla Belediyesi'nin bizlere tahsis ettiği çay evini, 2015 yılında açtık. Evlerimizde ürettiğimiz unlu mamulleri, orada değerlendirdik. Urla Belediyesi'nin bize sağlamış olduğu ek hizmet binasında, dört dükkanımız vardı. Bunlardan bir tanesini, yaş sebze meyve işletmesi olarak açtık.

Kooperatif ortaklarımızın profili şöyle; çiftçilik yapanlar, el emeğiyle

tasarım ürünleri yapanlar, emekli olup Urla'ya aktif yaşlanmak için yerleşen kadınlar... Her konuda teknik uzmanlık geliştirebilecek, konusunda uzmanlaşmış kadınlar da bulunuyor. Her ay tüm ortakların bir araya geldiği toplantılar düzenleyerek, kendimizi geliştirebilecek üretim alanlarını yarattık. En iyi bildiğimiz konu gıda, çiftçilik ve el sanatlarıydı. Açılan üç atölye; tekstil atölyesi, unlu mamuller atölyesi ve yaş sebze meyve atölyesi oldu.

Biz ev ekonomisine bütçe yaratmak, destek olmak ve ihtiyaçlarımızı karşılamak için üretici pazarına evde yaptığı ürünleri satmaya çalışan kadınlardık. Bunlar tarım ürünleri, ev eksenli üretimler, salça, konserve, süt mamulleri, reçel, unlu mamuller, el sanatları, takılar gibi, doğuştan gelen yetenekleriyle kadınların genelde kendi bildikleri yöntemlerle ürettikleri mamullerdi. Bu ürünler, her kadının tek başına kazanç sağlaması için yaptıklarıydı. Gün sonunda tek başına para kazanan kadınlar olduğu gibi, hiç kazanamayan kadınlar da oluyordu. Bu konular için bir araya gelip tartışıyorduk.

Aramızda tarımla uğraşan kadınlar olduğu gibi hiç sokağa çıkmamış, baba ocağından evlenerek ayrılmış tekrar başka bir iradeye geçmiş kendi iradesini hiç gösterememiş ev kadınları, evden kendi yetenekleriyle dikiş nakış yaparak gelir sağlamaya çalışan kadınlar ya da değişik sektörlerde çalışmış, emekli olmuş, işten ayrılmış belli deneyimlere sahip kadınlar da vardı. Türkiye'nin değişik bölgelerinden, şehirlerinden geçim kaygısıyla göçenler olduğu gibi kentten kıra göçenler de vardı. Tüm farklılıklara rağmen hepsi evden çıkıp, ekonomik ve sosyal nedenlerde orada buluşmuşlardı. Tek başına bireysel olarak bir şeyler yapmak kolay değil, özellikle de maddi imkanlarınız kısıtlıysa. Sorunlarla başa çıkılabilmesi için sesimizi duyurmamız, varlığımızı hissettirmemiz, kendi ihtiyaç ve önceliklerimizi bir araya gelerek gündeme taşımamız, güçlerimizi birleştirmemizi gerekiyordu.

Urla'nın, sakız enginarı meşhurdur. Sakız enginarının, her çeşidini ürettik. Ayrıca kınalı bamyanın konservesini, zeytinin işlenmesi, salça gibi sağlıklı-doğal beslenme ürünleri ürettik.

Belli ürünleri, reçetelendirerek standart oluşturmaya çalıştık. Sağlık ve hijyeni sürdürebilir kılmak için gıda mühendisleriyle çalışıyoruz. Halk eğitimden, yerel yönetimden destek alıyor, işbirlikleri yapıyoruz. Bunun avantajları ve dezavantajları söz konusu olabiliyor. Uzlaşma, temel prensibimiz. Zayıf yanlarımızı güçlendirmeye, güçlü yanlarımızı daha da güçlendirmeye dair kendimize bir hedef oluşturduk. Fırsatlarla ilgili, her türlü koşulu kooperatifin kurumsal çıkarlarını kullanmak için kendimize yol arkadaşı yaptık.

Kadınların örgütlenmesi ve güçlenmesi

Örgütlenmek insanların tek başlarına yapamayacakları, başaramayacakları amaçlara ulaşmak için bir araya gelmesidir. Bu anlamıyla kadınların ihtiyaç duydukları ekonomik, sosyal ve politik gücü elde etmesini sağlar. Örgütlenerek hayatı, aileyi ve çevremizi bir arada tutan enerjimizi, kapasitemizi, günlük yaşam pratiklerimizi sorun çözme beceri ve stratejilerimizi ortaya koyabiliyor, kendi sesimizi duyurabiliyor ve

“Tek başına bireysel olarak bir şeyler yapmak kolay değil, özellikle de maddi imkanlarınız kısıtlıysa. Sorunlarla başa çıkılabilmesi için sesimizi duyurmamız, varlığımızı hissettirmemiz, kendi ihtiyaç ve önceliklerimizi bir araya gelerek gündeme taşımamız, güçlerimizi birleştirmemizi gerekiyordu.”

ortak sorunlarımız için birlikte çalışabiliyoruz. Ortak sorunlarımızı birlikte tartışarak kendi politikamızı oluşturabiliyoruz. Bir araya gelerek birbirimizin deneyiminden öğreniyor, güçlerimizi paylaşarak arttırıyoruz. Kadınların örgütlenmesi, bir örgütlenme iş yapma modeli olarak da önemli. Çalışma koşulları, yapılacak işler, diğer kurumlarla işbirliği, katılım gibi konularda koşullarımızı kendimiz belirleyebiliyoruz. Örgütlenmedikçe kendi kurum ve organizasyonlarımızı oluşturmadıkça yapabileceklerimiz kendi küçük dünyalarımızdaki küçük başarılarla sınırlı kalıyor. Kurumlaşmaksa bize yeni bir dünyanın kapısını açıyor. Hem kendimiz için hizmet alanları yaratmamızı kolaylaştırıyor hem de bizi düzgün iş yapmaya ve bunun için kendimizi geliştirmeye zorluyor. Diğer sektörlerle yerel kuruluşlarla olan ilişkilerimizi farklı bir boyuta taşıyor. Talep eden, şikayet eden kadınlar olmaktan çıkıp ortak sorunlara birlikte çözüm üreten işbirliği yapılması gereken kadın kuruluşlarına dönüşüyoruz.

Birleşmiş Milletler'in [BM] 2000

yılında belirlediği bin yıllık kalkınma hedeflerinde yoksulluk ve açlığın giderilmesi, evrensel ilköğretimin uygulanması, kadınları güçlendirmek ve kadın erkek eşitliğini teşkil etmek, çocuk ölümlerini azaltmak, AIDS, sıtma gibi hastalıklarla mücadele etmek, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kalkınma için küresel işbirliği geliştirmektir. Bütün bu hedeflere baktığımızda mevcut rollerimiz doğrultusunda kalkınma sürecine önemli katkılarımız var. Çocukların, hastaların, yaşlıların bakımını biz yapıyoruz. Dayanışma geliştiriyoruz. Bilgi aktarıyoruz, yaşamı her gün yeniden üretiyoruz. Kalkınma sürecinde önemli bir işbirliği ortağı olabiliriz. Ama bu süreçteki rolümüz bilinçli olarak göz ardı ediliyor. Ekonomik kaynaklara sınırlı olarak erişebiliyor, sosyal, politik ve ekonomik karar verme süreçlerinin dışında bırakılıyor.

Kalkınma süreci, kadınların da katkısı görülmeden, onların da ihtiyaçları dikkate alınmadan, kaynaklara erişimi sağlanmadan kendilerini güçlendirme fırsatları sağlanmadan gerçekleşemez. Uluslararası

konferanslarda alınan kararlar ve uygulanan sözleşmelerde kadının güçlendirilmesi ekonomik, politik, toplumsal karar verme süreçlerini her düzeyde tam ve eşit katılımı ve bu amaçla kaynak aktarımı öngörülüyor. Dünyadaki sorunlar sadece devlet tarafından çözülemez. Sorunların kalıcı çözümü toplumdaki tüm sektörler, yerel yönetimler, hükümetler, sivil toplum kuruluşları, özel sektörler, sorunların gerçek sahipleriyle işbirliği yaparak çözülür. Bu taahhütlerin yerine getirilebilmesi için sorun sahiplerinden biri olarak biz kadınların da çözüme yönelik savunuculuk yapması gerekiyor. Kadınların rolünün görünür hale gelmesi kendi araçlarını geliştirmeleri, kendilerine ait alanlar yaratması ve örgütlü olmasıyla gerçekleşecektir.

Yoksulların çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturuyor. Kadın yoksulluğunun kadın olmakla doğrudan bir ilişkisi vardır. Gelir eksikliği ile gelir elde edememeyle değil, daha çok kadınların ayrımcılığa maruz kalmasıyla sosyal ve politik alanlardan dışlanmışlığıyla alakalıdır. Yoksulluk ancak ekonomik, politik,

sosyal, kültürel ayrımcılığın yok edilmesiyle önlenabilir. Maruz kaldığımız ayrımcılığın etkileri demokratik katılımımız görmezden gelindiği sürece sadece ekonomik kaynak aktararak ortadan kaldırılamaz. Ayrıca yoksulluğun kendisi de bir ayrımcılık olabiliyor. Kadın sorunlarının orta sınıf ve aydın kadınlar tarafından tarif edilmesi, yoksul kadınların görüşlerinin kendileri tarafından ifade edilmemesi de bir ayrımcılık. Yoksullar ve yoksul kadınların mağdur, eğitimsiz, hayırseverlerin yardımlarına muhtaç bir kitle olarak tarif edilmesini de doğru bulmuyoruz. Bu nedenle hem yerel hem de ulusal düzeyde yoksul kadınların uzmanlıklarının görünür olması ihtiyaç ve önceliklerinin gündeme getirilmesi için alan yaratılması kadınların da söz sahibi olduğu, ihtiyaca uygun hizmet alanlarının yaratılması ve ortak savunuculuk için kendi örgütümüzü oluşturduk.

Kadınların güçlendirilmesi, salt ekonomik bir mesele değildir. Aynı zamanda politiktir. Bu nedenle yerel düzeyde kendi önceliklerimiz,

ihtiyaçlarımız etrafında örgütlendik. Bilgi ve becerinin sürekliliğini ve dönüştürücülüğünü sağlamak yerelde birbirimizle ve çevremizle etkileşim ve iletişim içinde olmakla mümkündür. Yerelde örgütlenmekle yaşadığımız yer daha yaşanır hale geliyor. Uzlaşmayla ortak sorun çözüme zemini hazırlanıyor. Halkla yerel yönetim arasında sorumluluk paylaşımına dayalı ilişki güçleniyor. Kadınlar olarak örgütlenerek, kendi aramızdaki iletişimi güçlendirerek yerel gündemde önceliklerimizi gerçekleştirdik. Üretim alanlarımızı kurduk, sayılarını arttırdık, çalışan aktif kadın sayısının artmasıyla yerelde örgütlü güç olduk. Bu sayede yerelde öncelikler değişti. Bizim gibi dayanışma nedeniyle bir araya gelen platform, topluluk ve oluşumlar ile iletişime geçerek örgütlenme ağını da büyüttük. Küresel düşünüp yerel hareket ediyoruz. İşbirliği yürüttüğümüz kurumlarla eşitlik ilkesine özen gösteriyoruz.

Sosyal kooperatifçiliği kendimize model alıyoruz, çünkü kadın kooperatifleri sadece ekonomik güçlenme için ortaya çıkan

kooperatifler değildir. Ekonomik güçlenmenin yanı sıra, tüm kadınların sosyal ve kültürel olarak güçlenip toplumsal karar süreçlerine katılmasını da kendimize vizyon olarak seçtik. Yaşadığımız kentteki tüm sorunların çözümünde, kadınlar olarak aktif rol almayı kendimize ilke edindik. Kârdan, pay dağıtmıyoruz. Biriktirdiğimiz maddi kazancımızı, kooperatifin daha da büyüyüp daha fazla üretim alanlarına sahip olmasına, üyelerimizin eğitimle, kapasite geliştirme programlarıyla teknolojiye faydalanmasına harcamak gibi ilke ve hedeflerimiz var. Vizyonumuz, Urla'da yaşayan kadınların Urla'nın geleceğiyle ilgili söz sahibi olmaları.

* Bu metnin oluşumunda yazar, İzmir Akdeniz Akademisi tarafından 15-16 Kasım 2019 tarihinde düzenlenen, 'Toplumsal Sorunlar İçin Yeni Arayışlar Sempozyumu' kapsamında yaptığı sunumu gözden geçirerek düzenlemiştir.

Fransızca *solidarité* kelimesiyle karşılanan, insanların oluşturdukları çeşitli türde bir aradalıkların sorunlarını çözmek için birbirlerine gösterdikleri destek, paylaşım ve karşılıklı yardımlaşma süreçleridir. **Dayanışma** kelimesinin Latince köklerinden biri olan *solidum* Türkçe’de *bütün* anlamına gelmektedir. Bütün, parçalanmamışlığı tahayyül etmeyi gerektirir. Ancak, bir bütün içinde kendisini parçalanabilir kılan yanlar mevcutsa, bütün artık parçalara ayrılmış ve bütün olmaktan çıkmış demektir. **Dayanışma**, bu bütünü oluşturmak yönünde parçalanmışlığı aşma gayretidir. Var olanın yok olanla paylaşması, ihtiyaç duyanın kendine bir *dayanak* üretmesi, tevazuyla eyleme pratiği olarak dayanışma, iki tarafın birbirini desteklemek suretiyle güçlendirmesi anlamına gelir. **Dayanışma**, eşitler arası bir ilişki kurmayı varsayan, parçalanmayı aşmayı önüne koyan bir pratik olarak, komünite oluşum sürecinin temel bileşenlerinden biridir. Pratik edildikçe gelişen etkileşim, bir arada yaşamayı mümkün hale getirir.

Dayanışma

Dayanışmanın İzmir Hali

Aslıhan Aykaç

[Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari İlişkiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü]

“İçinde bulunduğumuz tarihsel bağlamda, dünyanın farklı coğrafyalarında kapitalist sistemin artan hükmü ve devletin zayıflayan gücü karşısında taleplerini dile getirmeye çalışan dışlanmışların, yoksulların, sistemin dışına itilmiş dezavantajlı grupların, toplumsal risklere karşı daha kırılgan konumda olan kesimlerin dayanışması dikkat çekiyor.”

Dayanışma kavramının kökenini 1880’lerde Emile Durkheim’ın sosyolojik analizlerinde, 1980’lerde Polonya’da öne çıkan işçi hareketinde ya da 2000’li yıllarda, bütün dünyada kendini gösteren küreselleşme karşıtı

toplumsal hareketlerde bulabiliriz. Her tarihsel bağlam, toplumsal sorunlara karşı kendine has kolektif hareketler ortaya çıkarır ve bu hareketlerin en temel özelliği katılımcıların karşılıklı işbirliğini ve işbölümünü öngören bir dayanışma anlayışına sahip olmasıdır. İçinde bulunduğumuz tarihsel bağlamda, dünyanın farklı coğrafyalarında kapitalist sistemin artan hükmü ve devletin zayıflayan gücü karşısında taleplerini dile getirmeye çalışan dışlanmışların, yoksulların, sistemin dışına itilmiş dezavantajlı grupların, toplumsal risklere karşı daha kırılgan konumda olan kesimlerin dayanışması dikkat çekiyor. Dayanışma bazen politik platformlar, bazen de toplumsal hareketler biçiminde örgütlenebiliyor; ancak üçüncü bir kol da özellikle kapitalist sistemin siyasi ve sosyal alanlardaki hükmüne karşı, kendine alan yaratmaya çalışan *dayanışma ekonomileri* biçiminde gerçekleşiyor. Politik platformlardan ve toplumsal hareketlerden farklı olarak dayanışma ekonomileri, sistemin merkezinde yer almayan ve sistemin sunduğu fırsatlara ulaşamayan kesimler için

maddi koşulları, kendi taleplerine uygun biçimde karşılama imkânı sunuyor. Bu bağlamda bireylerin, sosyal ve ekonomik refahına doğrudan temas eden pratikleri kapsıyor.

Dayanışmadan Ne Anlıyoruz?

Dayanışma ekonomileri, sosyal ekonomi ve paylaşım ekonomisi gibi alternatif ekonomik yaklaşımlar küresel kapitalizmin neden olduğu eşitsizlik, gelir kutuplaşması, yoksulluk ve istihdam sorunlarına çözüm üretmeye çalışan en önemli sivil girişimlerdir. Küresel kapitalizm öncesinde de varlık gösteren *geleneksel dayanışma* ve toplu üretim ilişkileri, dayanışma prensiplerinin tarihsel arka planına ışık tutuyor. Ancak bugün faaliyet gösteren dayanışma ekonomilerini geleneksel örneklerden farklı kılan, yalnızca yerel ve kültürel dinamiklerden beslenmesi değil, aynı zamanda ekonomideki genel geçer yargılara, ilerleme ve kalkınma hedeflerine, piyasa aklına meydan okumasıdır. Geleneksel dayanışmaya kıyasla bir ikinci farksa, küresel kapitalizm sürecinde giderek zayıflayan refah politikalarına ve daralan sosyal güvenlik ağlarına

“İzmir, gerek demografik yapısı, gerek bölgesel ekonominin merkezi olması sayesinde küresel ekonomiyle görece mesafeli bir bağ kurarken kendi içinde bir ekonomik döngü yaratma potansiyeline sahiptir.”

karşı, dezavantajlı ve kırılgan grupları güçlendirmeye yönelik katılımcı ve kapsayıcı seçenekler sunmasıdır.

Dayanışma ekonomileri; tarımdan imalat sanayine, hizmetlerden kültürel üretime her alanda örgütlenebilmektedir. Bu birliktelik ve karşılıklılık hali ekonomik üretim ve bölüşüm ilişkilerinde, örneğin üretici veya tüketici kooperatifleri, tarım toplulukları, gıda toplulukları gibi doğrudan maddi ilişkiler üzerinden kurulduğu gibi, kimi zaman da bir takım değerlerin korunması, güçlendirilmesi ve buna yönelik farkındalık yaratılması biçiminde de gerçekleşebilmektedir. Mahalle forumları, hak temelli savunma grupları, öğrenci ve veli dernekleri bunların bazı örneklerindendir.¹ Faaliyet alanlarında ve örgütlenme biçimlerindeki bu çeşitlilik, dayanışma yaklaşımının geniş ve farklı hedef kitleleri kapsadığı anlamına gelmektedir. Örneğin, ayrımcılık ve sosyal dışlamaya maruz kalan dezavantajlı gruplar, ekonomik daralma ve çöküntü dönemlerinde işsizlik ve yoksulluğa düşme olasılığı yüksek olan kırılgan gruplar, göç, siyasi çatışma ya da başka sebeplerle ekonominin ancak çeperinde varlığını sürdüren kesimler dayanışma mekanizmalarının bir

parçası olmaktadır. Dayanışma ekonomilerinin geniş kapsamı, özerk işleyişi ve katılımcılığa, demokratik yönetime dayalı örgütsel yapısı, sistemden farklı biçimlerde dışlanmış ve kısıtlı imkânlarla sahip kesimler için fırsatlar sunmaktadır. Bu anlamda dayanışma ekonomileri, toplumsal yapının sosyo-ekonomik dinamiklerini güçlendirmeye yarayan sivil girişimler olarak, mevcut kurumsal yaklaşımların kısıtlarını aşmaya çalışmaktadır.

Geçmişten Bugüne, Bugünden Geleceğe İzmir’in Dönüşümü

İzmir’de dayanışma ekonomilerinin, ülkenin geneline kıyasla daha gelişmiş olduğunu söylemek mümkün. Bu gelişmişliğin bir göstergesi, formel ve enformel dayanışma mekanizmalarının yalnızca şehir merkezinde değil aynı zamanda ilçelerinde de yaygınlık göstermesidir. İkinci bir göstergeyse, dayanışma ekonomilerinin farklı sektörlerde ve farklı toplumsal kesimleri kapsayacak biçimde çeşitlilik göstermesidir. Üçüncü bir göstergeyse, İzmir’de ulusal ve hatta uluslararası düzeyde örnek olacak başarı öykülerinin görülmesidir. Ancak İzmir’de dayanışma ekonomilerinin seyrini ve gelişimini daha iyi anlayabilmek

için, İzmir ekonomisinin tarihsel arka planına bakmak ve buradaki özgün dinamiklerin altını çizmek yararlı olacaktır.

Mübeccel B. Kıray’ın ilk olarak 1972 yılında yayınlanan *Örgütlemeyen Kent: İzmir* başlıklı monografisi, 1967-1968 yıllarında yapılan saha çalışmasının bulgularına dayanarak, İzmir’in ekonomik dönüşümünü kentleşme sürecine paralel olarak anlatır.² 19. yüzyılda kapitalist dünya ekonomisine eklenme süreci, 20. yüzyılda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve millî iktisat döneminin getirdiği yeniliklerle yapısal

dönüşümler geçiren şehir, 1960’larda bir taraftan kendi içinde bir kentleşme sürecinden geçer. Diğer taraftan; Manisa, Aydın, Denizli ve İç Ege’yi kapsayan bir bölgesel bütünleşmenin merkezi olur. 1965 yılında sınırlı ölçüdeki sanayileşmeye rağmen hizmetler sektörünün büyüklüğü, İzmir’in ülke ekonomisindeki yeri şehrin idari bir merkez olarak öne çıktığını göstermektedir [Kıray 1998: 59]. İzmir’i az gelişmiş bir büyük şehir olarak tanımlayan Kıray’a göre, “1968 *İzmir’i ise artık tam bir [primary city] çok büyük tek hâkim şehir değildir. Bölge içi bütünleşmede tam merkezdir. Etrafında bir bölge ve metropoliten alan teşekkül etmiştir. 1920’lerden beri ülkenin bütününe ait şartlar altında İzmir ve bölgesinde gene içe dönük bir denge bulma eğilimi gelişmiştir.*” [102]. Buradaki az gelişmişlik vurgusu, altyapı ve teknoloji alanındaki gelişmelere rağmen İzmir’deki ekonomik yapının gerek ölçek, gerekse örgütlenme biçimi bakımından sanayileşmiş, birikim odaklı ekonomilere denk bir biçimde gerçekleşmediğini ifade eder.

Kıray, 1968 yılındaki saha çalışmasına İzmir’in ekonomik yapısını incelerken, üç kademeli bir yapıdan söz eder. Birinci aşamada, ‘işportacılar ve ayak satıcıları’ yer alır; bunlar herhangi bir örgütlenmeden ve uzmanlıktan

yoksun, mekânsal olarak yerleri belli olmayan, hem satış hem tamirat yapan ama bütün bunları düzensiz bir biçimde piyasaya sunan bir gruptur. İkinci aşamada, farklı iş kollarına ayrılmış ve belli bir işbölümü içinde faaliyet gösteren ancak yine de kurumsal bir yapıdan ve örgütlenmeden yoksun ‘esnaf’ kesimi yer alır. Esnaf sıklıkla, çarşılarda arasta tarzı bir yerleşim içinde öbeklenmiş durumdadır. Kıray, bu grubun esnaf dernekleri altında olmakla Kıray’a göre, bir örgütlenme göstergesidir [Kıray 1998: 71]. Ancak şirketlerin idari personel kullanmaması, farklı il ve ilçelerde şube sayılarının sınırlı olması, işgücünün uzmanlaşmış olması ve belli kollara ayrılmış vasıflı işgücü istihdamı gibi göstergelere bakıldığında, bu az sayıdaki şirketin de modernleşme, sanayileşme ve sermaye birikimi gibi süreçlerin gerektirdiği düzeyde bir örgütlülüğe sahip olmadığı görülmektedir.

Bütün bunlar, küreselleşme sürecinin görülmesinden hemen önce İzmir’deki

ekonomik yapının kapitalist gelişim hattından belirgin bir şekilde ayrıldığını, küçük ve orta ölçekte yoğunlaşmış, düzensiz yapısıyla kendine has bir karakteri olduğunu göstermektedir. Bu özgün karakter, küreselleşmenin İzmir’deki seyrini belirlemiştir. 1970’lerin sonunda kendini gösteren birikim krizi ve bunu takip eden süreçte bütün dünyada genel geçer kabul gören ihracata dayalı sanayileşme, İzmir’in ekonomisini de kentsel dönüşümünü de etkisi altına almıştır. Kıray’ın gözlemlerinden sonra geçen elli yılda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artış, Ege Serbest Bölgesi ve İzmir Serbest Bölgesi’nin faaliyetleriyle farklı ilçelere yayılmış organize sanayi bölgelerinin faaliyetleri İzmir ekonomisini dünya ekonomisiyle bağlayan gelişmelerdir. Ancak İzmir’in küresel ekonomiyle entegrasyonu beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Sıkça yapılan İstanbul-İzmir karşılaştırması, İzmir’in yabancı sermaye yatırımları, sermaye birikimi, istihdam ve lojistik açıdan İstanbul kadar gelişme göstermediğini ortaya koyar. Sermaye birikimi ve ekonomik büyüme odaklı düşünenler için bu durum, bir azgelişmişlik ya da geri kalmışlık göstergesi olsa da İzmir’in küresel ekonomiyle sınırlı bağı, küresel

“İzmir, bir taraftan merkezi yönetimle, yerel yönetim arasındaki siyasi ayrışma ve rekabetten etkilenmekte, diğer tarafta ‘İzmirli’ kimliği üzerine inşa edilmiş bir yaşam tarzı siyaseti yürütmektedir. Bu yaşam tarzı siyaseti şehrin mekânsal dokusuna, kamusal alanın kullanım biçimine ve tüm toplumsal ilişkilere de yansımaktadır.”

eşitsizlik, yoksullaşma ve sistemik risklere karşı bir bağışıklık da sağlar. Nitekim İzmir, gerek demografik yapısı, gerek bölgesel ekonominin merkezi olması sayesinde küresel ekonomiyle görece mesafeli bir bağ kurarken kendi içinde bir ekonomik döngü yaratma potansiyeline sahiptir.

Dayanışma ekonomilerinin İzmir’de nasıl geliştiğine, hangi alanlarda faaliyet gösterdiğine, toplumsal hedeflerine ve mevcut yapıya alternatif olarak ortaya çıkan ekonomik alana tam da bu bağlamda bakmak gerekiyor. Kapitalizmin iç çelişkileri periyodik olarak, krizlere yol açıyor. Türkiye gibi orta gelir tuzağında sıkışmış ülkeler, bu krizlerden daha fazla zarar görüyor. Daha da önemlisi, bu zarar toplumun alt tabakalarını, sistemle bağları zayıf olan kırılgan grupları derin bir dışlanma ve yoksulluğa itiyor. Alternatif ekonomik alanlar yaratmak, yerel kaynakları ve insan kaynaklarını toplumun yararına olacak şekilde örgütleme sistemik risklerle mücadele sürecinde önemli bir rol oynuyor.

Dayanışmanın İzmir Yüzü

İzmir, Türkiye’de dayanışma ilişkilerinin en yoğun olduğu şehirlerin başında geliyor. Bu durum yalnızca resmi istatistiklere yansıyan formal örgütlenme

biçimlerinde değil, aynı zamanda enformel biçimde bir araya gelen daha mahalli yapılarda da görülmektedir. Türkiye’de yaygın biçimde görülen yapı kooperatifleri, taşımacılık, tarım, su ürünleri kooperatifleri gibi geleneksel örgütlenme biçimleri İzmir’de de yaygındır. Ancak bunun yanı sıra topluluk temelli tarım pratikleri, üretici pazarları ve gıda topluluklarının sayısı giderek artmaktadır.³ Tarım üretiminin canlandırılması, üreticinin desteklenmesi ve yerli ürünlerin piyasadaki yerinin güçlendirilmesine yönelik çabalar, son yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Kadın kooperatifleri, özellikle kadınların işgücüne katılım oranının yapısal olarak düşük seyrettiği koşullarda, kadınlara ekonomiye doğrudan katılma imkânı sunmaktadır. Kadın kooperatifleri tarım ürünleri, çiçekçilik, gıda ve el işi ürünlerin yanı sıra kişisel hizmetler ve bakım hizmetleri alanında da faaliyet göstermektedir. Her zaman formal bir örgütlenme içinde yer almasalar da, İzmir’de yaşayan mültecileri ve göçmenleri de kapsayan dayanışma örneklerinden söz etmek mümkündür. Bu tür durumlarda daha çok temel ihtiyaçların karşılanmasına ve sosyal uyumun inşasına yönelik etkinlikler öne çıkmaktadır. Tüketici kooperatifleri, ürünlerin doğrudan

üreticiden tedarik edilmesi, toplu alımlar sayesinde maliyetlerin düşürülmesi ve üreticiyle tüketiciyi doğrudan bir araya getirmesi nedeniyle, dar gelirli kesimlere ekonomik avantaj sağlamaktadır.⁴ İzmir’deki dayanışma pratikleri faaliyet alanları açısından çeşitli, örgütsel yapısı bakımından esnektir. Bununla uyumlu olarak İzmir’deki kozmopolit toplumsal yapıyı yansıtacak düzeyde bir kapsayıcılık sergilemektedir.

Burada asıl üzerinde durulması gereken, İzmir’de dayanışmanın mevcut dayanışma anlayışını ve çerçevesini ne derece yansıttığı değil, hangi yönleriyle özgün olduğudur. Bu özgün yapıyla ilgili olarak birkaç farklı göstergenin üzerinde durmakta fayda var. İlk olarak İzmir’de başlayan dayanışma örneklerinden yerel sınırları aşarak, ulusal düzeyde kapasite geliştiren başarı öyküleri ortaya çıkmıştır. Örneğin Tire-Süt Kooperatifi⁵, gerek üretim kapasitesini ve ürün çeşitliliğini artırması nedeniyle, gerekse ulusal piyasaya açılabilmesi nedeniyle bir başarı öyküsüdür. Daha küçük çaplı olmasına karşın Urla Kadın Kooperatifi⁶, tarımsal ürünleri işleyerek sosyal medya üzerinden ulusal düzeyde pazarlayabilen başarılı kadın kooperatiflerinden biridir. Kooperatif aynı zamanda yerel düzeyde, yeme-

içme hizmeti sunarak üretimini çeşitlendirmiştir. Bu durum, başlangıç aşamasında yerel dinamiklere bağlı olan dayanışmanın büyüme potansiyeline bir örnektir.

İkinci olarak, İzmir’de dayanışma dezavantajlı ve kırılgan grupları hem sosyal, hem de ekonomik yönden güçlendirmesi nedeniyle diğer örneklerden farklıdır. İzmir’de kadın kooperatifleri, ilçe düzeyinde örgütlenmiş ve yerel pazarlarını aşmaya çalışan bir biçimde faaliyet gösterirler. Birbirine rakip olan geleneksel ürünlere odaklanmak yerine, işbirliğine imkân tanıyacak bir farklılaşmanın yollarını aramaktadırlar. Tarihî olarak göç yollarında bulunması, İzmir’in hem iç göçten pay almasına hem de uluslararası göç yollarında bir geçiş noktası olmasına neden olmaktadır. İzmir’in bugünkü kozmopolit yapısı, 150 yıl öncesinden farklı bir biçimde siyasi çatışmalardan kaçan ve güvenlik tehdidi altındaki kırılgan kesimlerden oluşmaktadır. Kadifekale’de kurulan Pagos Üretici Pazarı⁷, Pagos Midye Kooperatifi buna örnek birkaç girişim. Bunun dışında, 2011 yılından beri devam eden Suriye İç Savaşı’ndan kaçan göçmenlere yönelik girişimler de İzmir’de dayanışma dinamiklerinin kapsamını göstermesi açısından önemlidir. Konak Kent Konseyi Mülteci

Meclisi, İzmir Mülteci Dayanışma Platformu, Halkların Köprüsü Derneği ve Mültecilerle Dayanışma Derneği gibi örnekler, sayıları Türkiye’de dört milyonu ve İzmir’de 150.000 civarında olan kayıtdışı göçmenlere yönelik faaliyetleriyle dayanışma kapsamını genişletmektedir.

Üçüncü bir dinamikse, COVID-19 kaynaklı pandemi sürecinde öne çıkmıştır. İlk olarak vurgulanan geleneksel dayanışma ve günümüz dinamiklerini temsil eden odaklanmış dayanışmaya ek olarak, kriz kaynaklı bir dayanışmadan söz etmek mümkündür. Bu süreçte kooperatifler faaliyet alanlarına göre pandemiden etkilenen kesimlere destek sunmuşlardır. Sağlık çalışanlarına yönelik maske ve koruyucu ekipman üretimi, evde kalan kesimlere

yönelik gıda üretimi ve desteği dikkat çeken örneklerdir. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nün [İYTE] dört mezununun girişimiyle kurulan, Bi’Komşu Platformu üretime dayalı bir dayanışma olmasa da ihtiyaç sahipleriyle yardımseverleri bir araya getiren ve kurumsal yapıların yavaş bürokrasisini aşmayı başaran bir doğrudan dayanışma örneği oldu.⁸ İzmir Dayanışma Gönüllüleri⁹, İzmir Büyükşehir Belediyesi’yle işbirliği yaparak dezavantajlı kesimlere gıda ve hijyen malzemesi desteği sundu. Kriz kaynaklı dayanışma, kısa vadeli ve konjonktürel bir gelişme gibi görünse de bu deneyimin ortaya çıkardığı öğrenme süreci, bir ekonomik kriz, doğal afet ya da benzeri ani toplumsal sorunlarda izlenecek bir eylem planına öncülük edecektir.

“İzmir gerek tarihsel birikimi, gerekse dayanışma pratiklerinin yaygınlığı nedeniyle bu dayanışmayı geliştirecek, güçlendirecek dinamiklere şimdiden sahip. Bundan sonra üzerinde durulması gereken, bu dayanışmanın nasıl geliştirileceği olmalı.”

İzmir deneyimlerinin özgünlüğü, yalnızca dayanışmanın motivasyonları, aktörleri veya faaliyet biçimlerini kapsayan iç dinamiklerinden kaynaklanmamaktadır. Burada en az iç dinamikler kadar önemli olan bazı dışsal faktörlerin de altını çizmek gerekmektedir. İzmir'in en büyük ihracat limanı olmasına rağmen, dışa açılma sürecinde sınırlı yabancı sermaye yatırımı çekmesi ve beklenen ekonomik büyümeyi göstermemesi, küresel kapitalizmle bütünleşmesinin görece daha zayıf olduğunun bir göstergesidir. Bu dinamik olumsuz gibi görünse de, İzmir'in geniş hinterlandı ve tarımsal ürün çeşitliliği iç piyasaya yönelik üretimde, güçlü bir potansiyele sahip olduğunu ve bölgesel ekonomi için bir merkez olduğunu gösterir. Ekonomik

arka planın yanı sıra, İzmir'de dayanışmanın seyrini belirleyen politik dinamikler de önemlidir. İzmir, bir taraftan merkezi yönetimle, yerel yönetim arasındaki siyasi ayrışma ve rekabetten etkilenmekte, diğer tarafta 'İzmirli' kimliği üzerine inşa edilmiş bir yaşam tarzı siyaseti yürütmektedir. Bu yaşam tarzı siyaseti şehrin mekânsal dokusuna, kamusal alanın kullanım biçimine ve tüm toplumsal ilişkilere de yansımaktadır. Bu politik çerçevede yerel yönetim, hem yaşam tarzı siyasetinin taleplerini karşılama yönünde hem de sivil girişimlerle kurduğu ilişkilerde dayanışma mekanizmalarını desteklemektedir. Burada yerel yönetimlerin tek taraflı desteğinden çok, işbirliklerinden söz etmek daha yerinde olur. Dayanışma ekonomilerinin ayakta kalabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için, kurumsal destekler büyük önem taşır. Bu kurumsal desteklerin getirdiği en önemli risk, dayanışma pratiklerinin politize olması veya özerk, demokratik ve katılımcı yapılarının politik baskıya maruz kalmasıdır. Dolayısıyla, yerel yönetimlerle kurulan bağlar fırsat olduğu kadar, tehdit de yaratır. Bu dengenin güdülmesiye, ancak karşılıklı işbirliği ve güven ilişkisinin de kurumsallaşmasıyla mümkün

olur. İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarım kooperatiflerine verdiği desteklerle, dezavantajlı kesimlere yönelik üretici pazarlarının hayata geçirilmesine ön ayak olmasıyla, özellikle pandemi sürecinde kurulan kriz masası ve burada sivil girişimlerle yapılan işbirlikleriyle, dayanışma ekonomilerine kurumsal destek sağlamaktadır. Ancak dayanışma ilişkilerinin güçlenerek yürütülmesi dışsal faktörlerden çok iç dinamiklere, katılımcıların motivasyonlarının ve yürütülen faaliyetlerin sürekliliğine bağlıdır.

Dayanışmacı Bir Gelecek İçin Yol Haritası

Yeni bin yıl, kapitalizmin tarihinin en büyük finansal kriziyle başladı. Birçok araştırmacı, bu krizin ne ilk ne de son olacağına hemfikir. Kapitalist sistemin birikim döngüsünün periyodik olarak aksaması, bölüşümün bozulmasından kaynaklanan eşitsizlik, yoksulluk gibi toplumsal sorunların derinleşmesi, iklim değişikliği ve diğer çevresel faktörlerdeki bozulmalar, alternatif bir ekonomik yaklaşımın ve toplumsal düzenin kaçınılmaz olduğuna işaret ediyor. Dayanışma ekonomileri, çevreye karşı duyarlı, sürdürülebilir, kapsayıcı ve katılımcı

seçenekler olarak bu dönüşümün öncüsü olmaya aday. İzmir gerek tarihsel birikimi, gerekse dayanışma pratiklerinin yaygınlığı nedeniyle bu dayanışmayı geliştirecek, güçlendirecek dinamiklere şimdiden sahip. Bundan sonra üzerinde durulması gereken, bu dayanışmanın nasıl geliştirileceği olmalı.

Dayanışma ekonomileri birbirinden bağımsız tekil birimler olarak kurulmuş olsa da, işbirliklerini geliştirmek zorunda. Örneğin tarım kooperatifleri, topluluk temelli tarım pratikleri ve gıda toplulukları arasında işbirliği yerel üretimi destekler, tarımsal ürünlerdeki dışa bağımlılığı azaltır. Üretici pazarları, bu tür işbirliklerinin organizasyonu için önemli bir alan yaratıyor. Kadın kooperatifleri, ürünlerin satışında taşımıcılık kooperatifleriyle işbirliği yapabilir. Bu sayede bölgesel ürünler daha geniş bir pazara yayılabilir, piyasa dinamiklerinden bağımsız mübadele ilişkileri kurulabilir. Platform kooperatifliği veya henüz çok yaygın olmayan yazılım kooperatifleri, serbest çalışanlardan [freelance] oluşan yazılım grupları dayanışma ekonomilerinin ağ ilişkilerini, sanal ortamda düzenleyecek ve

ilişkilendirecek bir teknik altyapı için destek verebilir. Dayanışma ekonomileri, somut ürünlerin yanı sıra hizmet üretimi üzerinden de örgütlenebiliyor. Özellikle kişisel hizmetler ve bakım hizmetleri üreten birlikler, hizmet takasında bulunabilir ya da platform kooperatifçiliği aracılığıyla örgütlenebilir. Türkiye'de yaygın olmasa da zaman bankaları ya da yerel para birimleri, mal ve hizmet takasını kolaylaştıran alternatifler olarak geliştirilebilir. Dayanışma ekonomilerini bir sonraki aşamaya taşımanın yolu, farklı birimler arasında dayanışma ağları inşa etmekten geçiyor. Dayanışma ağları; üreticileri ve tüketicileri buluşturacak ve dayanışmanın kapasitesini genişletecek yeni alanlar yaratmak için önemli fırsatlar sunuyor.

¹ Öğrenci-Veli Derneği, İzmir Dayanışma Gönüllüleri, Suriyeli Mülteciler Dayanışma Derneği dayanışma çabalarının çeşitliliğini gösteren örnekler.

² Mübeccel B. Kıray, *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, Bağlam Yayıncılık, 1998, 125 s.

³ Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım Grubu [BİTOT], Homeros Gıda Topluluğu, Foça Yeryüzü Pazarı ve çeşitli üretici pazarları düzenli faaliyetlerini yıl boyu devam ettirmektedir.

⁴ Dayanışma Gıda Tüketim Kooperatifi, üç ilde beş şubesiyle faaliyet gösteren ve üreticiyle tüketiciyi aracısız bir araya getiren örneklerden biridir, <https://www.dayanismakoop.com/>

⁵ <https://www.tiresutkoop.org/>

⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/urlali-kadinlar-sakiz-enginarini-bu-yil-sosyal-medyadan-satiyor/1799688> [Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2020]

⁷ Pandemi sürecinde semt pazarları sıkı denetim getirilirken, üretici pazarları da geçici süreyle askıya alındı. Alınan yeni önlemlerle birlikte üretici pazarları yeniden açıldı. <https://gazetekarınca.com/2020/06/izmirde-uretici-pazarlari-yeniden-aciliyor/> [Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2020]

⁸ <https://bikomsu.com/> [Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2020]

⁹ <https://www.izmirdayanismagonullululere.com/> [Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2020]

İzmir’de Tarımsal Kooperatifçilik ve Tüketim Kooperatifçiliği: Nereden Geldik, Nereye Gidebiliriz?

Tayfun Özkaya

[Prof. Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Emekli Öğretim Üyesi]

Ege Bölgesi’nde tarımsal kooperatifçilik, kırsal kesimin bir taban hareketi olarak tarım satış kooperatifleriyle başlamıştı. Sonradan TARİŞ ismini alacak olan dört kooperatif birliğinin oluşturduğu üst birlik ve bağlı kooperatifler sonraları devletin katkısıyla büyüdü ve çekirdeksiz kuru üzüm, pamuk, zeytin, zeytinyağı ve incir ürünlerini işleyen büyük tesisler kuruldu. Ancak tabanın kooperatifler üzerindeki denetimi yerine, devletin denetimi hâkim oldu. Ekonomik durumları görece olarak iyileşmesine rağmen, bu devlet vesayeti köylülerin, çiftçilerin İzmir ili ve Türkiye çapında özgün bir bakış ve eylem geliştirmelerinin önünde ciddi bir engel oluşturdu.

1968’li yıllara geldiğimizde Fransa’dan başlayan ilerici öğrenci hareketi, İzmir’e yansımakta gecikmedi. Daha fazla demokrasi, özyönetim, eşitlik yolunda çoğalan heyecan İzmir kırsalını da etkiledi. Köylüler bu evrensel

çağdaş değerleri gerçekleştirmek, ekonomik durumlarını iyileştirmek amaçlarıyla birçok tarımsal kalkınma kooperatifinin kuruluşunda önderlik ettiler.¹ Çok geçmeden 1971’de İzmir Tarımsal Amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifleri Birliği [kısaca, Köy-Koop İzmir] kuruluşu tamamlandı. 1977’lere gelindiğinde, ülke çapında örgütlenme başarıldı ve Köy-Koop Merkez Birliği kuruldu. Bu uygun ortam içinde yatırım için devlet kredilerinden yararlanan bazı köylerde kooperatifler bugün de başarılarını sürdüren zeytinyağı fabrikaları, mandıralar vb. tesisler kurdular. 1980’lere doğru Köy-Koop İzmir Birliği sahip olduğu satış yeri, ambalaj fabrikası gibi tesisleri olan, merkezinde 58 personel çalıştıran, ihracat yapabilen büyük bir kuruluştu. Bu harekete katılan köylüler ve onlara yardımcı olan köy kökenli aydınlara sadece İzmir çapında kalmayan, ülke, hatta pazarlama etkinlikleri yoluyla komşu ülkelere kadar uzanan büyük bir hareketlilik sağladı. Bu önderlerden bazıları, politik alanda da etkili oldular ve bakanlığa kadar yükselip kırsal kesime destek oldular. Daha önceleri sosyal çevreleri görece olarak kapalı olan, semercilik

yapan bir köylü on yıllar içinde Türkiye kooperatif hareketine katkıda bulunan ülke çapında tanınan bir aydın haline gelebildi. Daha önceleri ufukları köyün içinde biten köylüler ve köy kökenli olan, köyleriyle bağlantılarını hiç kesmemiş olan aydınlar, kooperatif etkinlikleri aracılığıyla daha geniş bir dünyaya açıldılar. Köy kooperatiflerinin tek başına başarılı olamayacağını kısa zamanda gördüklerinden, önce İzmir’deki diğer köylerdeki önderlerle, sonra da Türkiye çapında aynı bakış açısına sahip kişilerle iletişim içine girdiler. İzmir köylerinde kooperatiflerin kurulması; kentlerde oturan öğrenci, politikacı, ekonomist, sosyolog, makine mühendisi, ziraat mühendisi, öğretmen ve benzeri birçok kişinin bu köylerle iletişimine yol açtı. Bunlardan bazıları, örneğin kooperatifin muhasebecisi olarak profesyonel işler de buldular. Bu hareket içine kapalı köyü dışa açık bir hale getirirken, diğer yandan kent aydınlarının köylerle yoğun ilişkiler kurmasına yol açtı.

1980 darbesi, Köy-Koop hareketine büyük bir darbe vurdu. Köy-Koop Merkez Birliği kapatıldı ve yıllar sonra güçlkle açılabilirdi. Kooperatiflere

“Daha önceleri sosyal çevreleri görece olarak kapalı olan, semercilik yapan bir köylü on yıllar içinde Türkiye kooperatif hareketine katkıda bulunan ülke çapında tanınan bir aydın haline gelebildi.”

destekler kesildi. Ancak kooperatiflere sadece darbenin zarar verdiğini söylemek yanlış olur. Kooperatiflerin ve kırsal kesimin bazı sorunları da yeni dönemde çöküşe katkıda bulundu. Bu sorun, köylülerin finansal okur-yazarlığın ve yönetim becerilerinin yetersiz olmasından kaynaklandı. Ancak köylülerin bu becerilere hiç sahip olamayacaklarını düşünen bazı profesyoneller, onlara yeterli bilgi ve beceriyi kazandırmak yönünde ciddi bir çaba göstermediler. Köy kooperatifleri, il birlikleri ve merkez birliği düzeyinde köylünün denetimi yeterince sağlanamadı. Bunun sonucu örneğin Köy-Koop İzmir Birliği’nde 1980 sonrası kötü yönetim, yıllarca yönetime hâkim olabildi ve yıllarca birikmiş bulunan tesisler, kaynaklar tümüyle elden çıktı. Gene bazı kooperatiflerde kötü yönetim ve kooperatifin mali durumu hakkında sağlıklı bir bilgi sahibi olmayan, ortakların yönetime müdahale edememesi sonucu tasfiyeye varan çöküşler yaşandı. Başarılı köy kooperatifleri bu dönemde, bir ölçüde kendi içlerine kapanarak ve Birlik’le ilişkilerini keserek kendi başlarına çalışmaya koyuldular. Bu dönemde yaklaşık, bir on yıl köy önderlerinin

kendi aralarındaki ilişkiler de zayıfladı. 2000’li yıllarda yaptığımız bir toplantıda daha önceleri birbiriyle çok sıkı ilişkileri olan kooperatif önderlerinin, birbirleriyle on yılı aşkın bir süredir görüşemediklerine hayretle şahit olmuştuk. Bu toplantıda başarılı kooperatiflerin önderleri, Birlik’in kaderine el atma kararı aldılar. Takip eden yeniden derleniş sonrası, kötü gidiş nihayet bir son verilebildi. Köy-Koop İzmir Birliği, yeniden derlenip toplandı.

Özellikle son on yıllarda ülkemizdeki tarım politikalarının olumsuz etkileri nedeniyle, kırlardan kentlere hızlı bir göç oldu. Başarısızlığa düşerek kapanan veya tabela kooperatifi dediğimiz çok kısıtlı düzeyde ekonomik etkinlik yapabilen, birçok kooperatif olduğu da bir gerçektir. Ancak İzmir’de tesislerini kurarak, ürünleri işleyerek satabilen kooperatiflere sahip olan köylerde bu göçün daha sınırlı olduğu ve refah düzeyinin daha yüksek olduğunu bugün de görebiliyoruz. Ortakların ihtiyacı olduğunda, küçük düzeylerde de olsa kooperatiftan borç alabilmesi bile bu köylerin bir ayrıcalığı olduğu söylenebilir.

FOTOGRAF Dicle Dılan Salman

“1980 öncesi tarımsal kooperatifçiliğin özellikle İzmir’de sadece bir ekonomik etkinlik olmadığı aynı zamanda eşitlik, özgürlük, sömürünün önlenmesi amaçlarının güdüldüğü bir sosyal, hatta siyasal hareket olduğu söylenebilir.”

“Artık kentlerdeki tüketiciler ve kırlardaki çiftçiler, kooperatifçiler ayrı topluluklar olmaktan çıkarak tek bir topluluk haline gelmeye doğru evrilmektedir.”

1980 öncesi bu kooperatifler, köylü önderlerine ve köy kökenli aydınlara ülke çapında bir vizyon sağlayabilmişti. Örneğin Köy-Koop Merkez Birliği bütün köy önderlerinin katkısıyla Bağcılar Bankası'na, bir kooperatif bankası olması amacıyla bir süre sahip olabiliyordu. Sonraları çeşitli nedenlerle banka elden kaçmış bile olsa ülke çapında hareket eden bu köy önderleri, aydınlar, öğretim üyeleri hedeflerini çok büyütmişti. Olay artık ülke çapında, her alanda güçlü bir kooperatif kesim yaratmaktı. Ulaşılabılır bir hale gelen bu vizyon, değişik nedenlerle başarılamadı. 1980 öncesi tarımsal kooperatifçiliğin özellikle İzmir'de sadece bir ekonomik etkinlik olmadığı aynı zamanda eşitlik, özgürlük, sömürünün önlenmesi amaçlarının güdüldüğü bir sosyal, hatta siyasal hareket olduğu söylenebilir. Ancak son on yıllardır kooperatiflere, devletin sağladığı destekler çok sınırlandırıldı. Yeterli yatırım ve işletme sermayesi sağlanamadı. Bir kooperatif kredisinin son bölümünü ödemedi geciktğinde, bütün ödenmiş taksitler de dâhil olmak üzere ceza alınmaktadır. Bütün bu etkiler sonucu kooperatif hareket eski eşitlikçi, özgürlükçü damarını ve gücünü önemli ölçülerde kaybetmiştir. Ancak son dönemlerde İzmir Büyükşehir Belediyesi de dâhil olmak üzere, bazı belediyelerin kooperatifçiliğe verdikleri önemde görülen artışlar, bu büyük kooperatifçilik vizyonuna tekrar dönebilme yolunda ümit vermektedir.

1980 öncesi İzmir'de tüketim kooperatifçiliği de oldukça yaygındı. Özellikle işçi sendikaları bu alana

kaynak ve emek yatırıyorlardı. Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği kurulmuştu. Köy-Koop ile bunlar arasında ekonomik işbirliği ve dayanışma olabilmekteydi. Darbe sonrası tüketim kooperatifleri de büyük ölçüde yok oldu. Ayrıca 1980 sonrası, zincir marketlerin gelişmesi de büyük bir darbe indirdi.

Gerek tarımsal kalkınma kooperatifleri, gerekse tüketim kooperatifleri 1980 öncesi endüstriyel tarım karşısında, agroekolojik bir bakış açısı geliştirememişlerdi.² Bu dönemde, endüstriyel girdiler [sentetik tarım ilaçları, kimyasal gübreler vb.] hızla çiftçilerce yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştı. İthalata dayalı olarak üretilen bu girdiler; bir yandan döviz kurundaki artış, diğer yandan da bunları üreten ve satan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesiyle ortaya çıkan oligopol etkileri sonucu fiyatları hızla arttı. Bu konuda kooperatif hareketi, köylülerin hızla kaybolan görelî otonomisini geri getirecek bir cevap veremedi. Aynı dönemde hızla tekelleşen zincir marketler, büyük promosyonlarla tüketicileri kendilerine çektiler. Aynı endüstriyel tarım ürünlerini satmaya çalışan tüketim kooperatifleri, buna bir cevap veremedi.

Tüketim kooperatiflerinde de iç sorunlar, darbenin yıkıcı etkisini kuvvetlendirdi. Gerek tarımsal kalkınma kooperatifleri, gerekse de tüketim kooperatiflerinde köylü ve işçinin yönetme ve iktidara sahip olması başarılamadı. Bazıları için, bu gerekli de değildi. Yönetimin sadece

aydınların elinde olması gerektiği düşüncesi, bazı kesimlerde haylice güçlüydü. Bu dönemdeki tüketim kooperatiflerinin ortakları, kooperatif çevresinde bir topluluk yaratamadı. Sadece genel kurullara gelip seçilen yöneticilerine işleri bıraktılar.

Günümüzdeki birçok tüketim kooperatifinde, gıda gruplarında ve topluluk destekli tarım gruplarında durum çok farklıdır. Bugün ortaklar, bir topluluk olarak ortak amaçları gerçekleştirmek üzere daha kolektif ve katılımcı bir anlayışla çalışmaktadırlar. Günümüzdeki bu oluşumlar, alternatif bir gıda ağı yaratmak için çalışmaktadırlar. Agroekolojik bir tarım anlayışına sahip olan bu girişimler, eşitlikçi bir yönelime sahiptir. Günümüzdeki bu alternatif gıda ağları, benzer agroekolojik ilkeleri benimseyen köylüler, çiftçiler ve kooperatiflerle çok yakın ilişkiler kurmaktadırlar. Bunlar için kırsal kesim, bir tedarikçi olmanın çok daha ötesindedir. İzmir'de de bu anlayışta gıda grupları, topluluk destekli tarım grupları ve tüketim kooperatifleri sekiz yıldır etkinliklerde bulunmaktadırlar. Bu oluşumlar, çiftçilere ve kooperatiflere destekler sağlamaktadırlar. Bu destekler, çok çeşitli şekillerde olabilmektedir. Çiftçilerin kredi ihtiyacının faizsiz olarak karşılanması, risklerin tüketicilerce de paylaşılması, ürün kaybında maddi destek sağlanması, bilgi, tohumluk ve alternatif pazarların sağlanması vb. gibi destekler sağlanabilmektedir. Bu durum artık çiftçi ve tüketicilerin dayanışma, eşitlikçilik, ekolojiye, insan

haklarına saygı gibi evrensel değerleri destekleyici tek bir vizyon etrafında birleşmesi anlamına gelmektedir. Artık kentlerdeki tüketiciler ve kırlardaki çiftçiler, kooperatifçiler ayrı topluluklar olmaktan çıkarak, tek bir topluluk haline gelmeye doğru evrilmektedir. Alternatif gıda ağları, uluslararası bir örgütlenme içindedir. Gerek İzmir'deki, gerekse ülkedeki kent ve kır insanları değişik ortamlarda bu ağlarla ilişkiler kurmaktadırlar. Tarım ve gıda ağları, uluslararası bir hareket niteliği kazanmaktadır. Bu anlayış, henüz bütün tarım kooperatiflerine ulaşmış değildir. Ancak endüstriyel tarım yaklaşımını kullanarak, kooperatifçilikte yol alınmaya çalışılması kaçınılmaz olarak sınırlamaya çalıştığı gücü kuvvetlendirmektedir. Bu aşağıya doğru bir yarıştır. Alternatif gıda ağlarını oluşturmaya çalışan tüketim kooperatifleri, gıda grupları ortak ve kurucuları hem kentli kesimden hem de 'yeni köylüler' dediğimiz agroekolojik tarım anlayışını kabul eden çiftçiler ve kırlara yerleşerek tarım yapmaya başlayan genç profesyoneller ve köy kökenli emeklilerden oluşmaktadır.³ Bu kişiler, oldukça eylemci ve katılımcı bir çizgi izlemektedirler. Eskiden olduğu gibi yöneticisini seçtikten sonra, kooperatifle ilgilenmeyen ortak profili değişmiştir. Tüketim kooperatifleri dükkânları veya gıda gruplarının ürün paylaşım toplantıları, kır ve kentteki değişimin odakları haline gelmiştir. Alternatif gıda ağlarının diğer bir bileşeni de, değişik adlarla kurulan ekolojik köylü pazarlarıdır. Bu pazarlar

da sadece ürün satın alınan mekânlar olmaktan çıkmış, çiftçi ve tüketicilerin sohbet ederek yeni girişimleri başlattığı, düşünce alışverişinin olduğu mekânlar haline gelmiştir. Pazarların kurucuları, genellikle kent kökenlilerdir. Ancak topluluğu, kuruluş sonrası köylüler veya yeni köylüler oluşturmaktadırlar.

Günümüzde gerek tarımsal üretim, gerekse de gıda tüketimi alanında adil, ekolojik bir sistem kurulması toplumun bütün kesimlerinin mücadelesini gerektiren bir konu haline gelmiştir. 1970'lerde bu ihtiyaç, o kadar açık değildi. Şimdi sadece toprak dağılımının adil olması ve köylerde tarımsal kooperatiflerin kurulması yeterli olmayacaktır. Bu nedenle tüketiciler ve tarımsal üreticiler işbirliği ve dayanışma yapmak zorundadırlar.

Geleneksel toplumlarda kişilerin değerleri ve davranışları, büyük ölçüde aile ve yerel topluluk [komünite] tarafından belirleniyor. Kırsal toplumlarda her ikisi de bireyin evrensel değerlere açılmasında büyük engeller getiren muhafazakâr bir yapı gösteriyor. Bu zayıflamakla birlikte, bugün de geçerlidir. Tarımsal kooperatifçilikse özellikle İzmir örneğinde, köy önderlerinin ve aydınlarının öncelikle İzmir kentinde, daha sonra Türkiye'de ve giderek dünyada kentli ve köylü-çiftçi kişilerle bağlar kurmalarına yol açmıştır. Bu durum, kısıtlayıcı yerel topluluğu aşarak daha geniş toplulukların oluşması anlamına gelmektedir. İncelediğimiz gibi İzmir'de ve Türkiye'de bu topluluklar zaman içinde

ülkenin içinde bulunduğu durumla ilintili parlayan ve sönümlenen evreler geçirmişlerdir.

Sadece kısıtlı yerel çıkarların ötesine geçerek, bütün bir kentin refahı ve mutluluğu için çalışan daha geniş toplulukların daha çok oluşması ve başarılı olması için, yerel yönetimler ve ilgili kurumlar tarafından uygun koşullar sağlandığında üretici ve tüketici kooperatiflerinin mevcuttaki çalışmalarını güçlendireceği ve kent düzeyinde bütünlüklü bir komünite oluşumuna katkı sunacağı öngörülebilir.

¹ Çağatay Özcan Kokulu, *Mayıs'ın Gözyaşları-Yetmişlerdeki O Güzel İnsanların Destanı*, 2017, Gödençe Yay., Eserde bu dönüşümün hikâyeleri anlatılıyor.

² Agroekoloji üzerine yararlı bir çalışma için bkz. Peter M. Rosset and Miguel A. Altieri, 2017, *Agroecology: Science and Politics*, Fernwood Publishing.

³ 'Yeni köylülük' kavramını inceleyen iki yayın:

- Jan Douwe Van der Ploeg, "Bir Kez Daha Köylü Üretim Tarzı Üzerine", Kırsal Kalkınmada Alternatif ve Yeni Yaklaşımlar, Heinrich Böll Vakfı, 2012, İstanbul, <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kirsal-kalkinmada-alternatif-ve-yeni-yaklasimlar> [Erişim Tarihi: 21.08.2020]

- Jan Douwe Van der Ploeg, [2009], *The New Peasantries: Struggles for Autonomy in an Era of Empire and Globalization*, Earthscan, 2009, New York.

Bir Kalkınma Modeli ve Komünite Önerisi: Kooperatiflerle Yerelde Sürdürülebilir Kalkınma

Alper Akbulut

[Kalkınma ve Kooperatif Uzmanı]

Bir yaşam şekli ve davranış değişikliği önerisi, eskimeyen güzel önerilerin güncellenmesi, yerelleştirilmesi ve uygulanması.

Uygarlık tarihinde, insanoğlunun yaptığı sıçramalar [tarım toplumuna geçiş, ilk şehirler, devletler, vs.] hep toplumsal işbirliğiyle gerçekleşmiştir. Doğa karşısında zayıf olan insan, işbirliği yeteneği sayesinde bugüne kadar gelebilmiş ve canlılar piramidinin tepesine yerleşmiştir. Buradaki işbirliği doğrudan yaşamsal ihtiyaçlarla [gıda, barınma, güvenlik, vb.] ilgilidir. Dolayısıyla işbirliği yeteneği aslında insanoğlunun genlerinde var. İşbirliği yapamayan türler/toplular varlıklarını devam ettirememişlerdir.

Ancak özellikle endüstri devriminden sonra dayatılan tüketim ekonomisi, ‘birey’i, toplumsal işbirliğinden soyutlayarak ön plana çıkarmış, toplum içinde ‘rekabetçi, güçlü, hırslı’ bir varoluş modeli önermiş ve desteklemiştir. Bu modeli, özgür/bağımsız’ birey sosuyla sunarken,

toplumsal varlık olan insan bu ilişkilerden koptukça yalnız, güvensiz, mutsuz, bencil ve korkak bir bireye dönüşmeye başlamıştır. Böyle bir bireyin bol bol tüketeyeceği bilindiği için, egemenler süreçten mutlu oldular.

Bu yıkıcı sürecin karşısında aydınların ve toplum önderlerinin liderliğinde, elbet toplumsal örgütlenmeler yürütüldü. Özellikle gelişmiş ülkeler statüsündeki batı medeniyetinin gelişmesinde, toplumsal işbirliği yeteneği ve dolayısıyla örgütlülük önemli bir etken. Bu dayanışma ve örgütlülük hareketleri sınıfsal temelde başlamış, sosyo-ekonomik çıkar ortaklıklarıyla devam etmiş, sonrasında sosyal ve kültürel tüm alanlara yayılmıştır. Batıdaki güçlü demokrasi, sivil toplum vurgusu yapılırken genelde öncelikle güçlü dernek, vakıf gibi sivil toplum örgütleri akla gelse de aslında temeli sendikalar ve kooperatifler oluşturmaktadır. Örneğin Avrupa’da ortalama her dört kişiden biri, kooperatif ortağıdır. Bu yazıda üzerinde duracağımız konu da kooperatiflerdir.

Yukarıda bahsedildiği üzere toplumsal işbirliklerinin öncül ve

en güçlüleri çıkar ortaklığına dayalı, bir başka deyişle sınıfsal, ekonomik temelli olanlardır. Ve aslında bu düzende en güçlü olan ortaklıklar [devleti konu dışında tutarsak], sermaye şirketleridir ve bu şirketlerin ortaklıklarıdır.

“Kooperatifler de teknik olarak birer ticari şirkettirler ancak bu şirketlerde temel değer sermaye değil, ‘emek’tir.”

Ancak çok atlandığını düşündüğüm bir konu olduğu ve kavramları/ anlamları netleştirmek için, burada çok detaya girmeden bir-iki paragraf açmak istiyorum. Öncelikle ‘şirket’ kelimesi Arapça kökenli olup, kelime anlamı ‘ortaklık’tır. Teknik [işletme bilimleri, ticaret kanunları] olarak çok çeşitli şirket türleri olsa da, bu türlerin çok büyük kısmını sermaye şirketleri [limited, anonim şirketler] oluşturur ki günlük kullanıмымızda, şirketten kastımız genel olarak bunlardır. [Bu yazıda da bundan sonra şirketten kasıt, bu sermaye şirketleridir.] Bu şirketlerde temel değer, sermayedir.

“Kooperatifçilikse; toplumsal, katılımcı, kapsayıcı, adaletli, paylaşımcı ve barışçıl bir döngüsel, sürdürülebilir ekonomik sistem iddiası ve önerisidir.”

Ve sermaye de doğası gereği genel olarak sermayeyi büyütme ve bunun için de ‘kâr’ elde etmek ister ve bunu amaçlar. Buradaki asıl problem, zaten azınlığın elinde olan ‘sermaye’ yine aynı azınlığın elinde büyümektedir.

Kooperatifler de teknik olarak birer ticari şirkettirler ancak bu şirketlerde temel değer sermaye değil, ‘emek’tir. Sermaye daha ikinci/ üçüncü plandadır. Buradaki emek; örneğin tüketici kooperatifinde ortakların yaptığı alışveriş iken, bir süt kooperatifinde işletmeye verilen süt miktarı, bir başka kooperatifte maliyetleri azaltma çabasıdır, yani sınırları çok geniştir. Kooperatifte ‘kâr’ bir amaç değil, başarının bir çıktısıdır, göstergesidir ve ortaklığa katkıda bulunan herkese katkısı oranında dağıtılır.

Bu nedenle şirkette hisse, sermayeyi temsil ederken ve devri daha prosedür isterken, kooperatifte hisse, daha çok bir ortaklık belgesidir ve devri tek bir dilekçeyle gerçekleşir. Bu nedenle kooperatifler, binlerce sayıda ve dinamik yapıda ortağa hizmet verebilecek altyapıya sahiptir.

Şunu da belirtmek gerekir ki bu

farklılıklar genellemelere dayanır, yoksa ana sözleşmesine [felsefesine] müdahale edilerek bir kooperatif, bir anonim şirkete benzetilebilir veya bir anonim şirket de bir kooperatife benzetilebilir. İlgili İngilizce kelime karşılıkları da, kabaca kavramlar arası bağlantılar için örnekler sunuyor bize:

Corporation: Şirket, kurum, dernek.

Company: Şirket, ortaklık.

Corporate: Kurumsal, toplu, tüzel, birleşmiş.

Core: Çekirdek, öz.

Cooperation: İşbirliği, dayanışma, destek, beraberlik, yardım, ortaklık etme.

Concert: Konser, uyum, anlaşma, ahenk, elbirliği.

Collaboration: İşbirliği, birlik.

Collaborative: İşbirlikçi.

Collective: Toplu, ortak, müşterek, ortaklaşa, genel.

Collect: Toplamak, toplanmak, derlemek, toparlamak.

Cooperate: İşbirliği yapmak, birlikte çalışmak, yardımlaşmak, destek olmak.

Community: Topluluk, ortaklık.

Communication: İletişim.

Cooperative: İşbirliği.

Kooperatifçilik eğitimlerimde, bu kavramları örnekle şöyle anlatıyorum: A noktasından, B noktasına [arabanız

varsal] özel arabanızla gidebilirsiniz veya aynı yere gitmek isteyenlerle bir araya gelip; ortak bir minibüs/ otobüs ediniz, yeni dostluklar kurarak ve paylaşarak birlikte gidersiniz. İkisinin de, elbet avantaj ve dezavantajları vardır. Aslında bu, yaşamda nerede durduğunuz ve nasıl baktığınızla ilgilidir. Ve bir dünya görüşüdür ve hatta inanç meselesidir. Şirketlerin savunduğu ekonomik sistem; içinde bulunduğumuz tüketim/kâr odaklı, bireysel, bencil, savaşçı bir doğrusal ekonomidir ve görüldüğü üzere, sürekli krizlere gebedir ve sürdürülemez bir yapıdadır. Kooperatifçilikse; toplumsal, katılımcı, kapsayıcı, adaletli, paylaşımcı ve barışçıl bir döngüsel, sürdürülebilir ekonomik sistem iddiası ve önerisidir. Ve somut başarılar, kazanımlar da elde etmiştir. Kooperatif; bir iyi niyet meselesidir, toplumu/halkı daha iyi koşullara ulaştırma, yaşamı iyileştirme niyetidir ve bu iddiayla kamusal bir işlevi vardır.

Kısa bir giriş olarak tasarladığım bu girişi yazdıkça aslında işin özünün, anlamının burada oluştuğunu keşfettim. Çünkü önce öz, anlam gelir

ve bunların üzerine fiziki ve kurumsal yapılar oluşur. Bizim de bu öz ve anlam odağında geliştirdiğimiz yapılara, bu nedenle yazıda daha az yer vermek zorunda kalacağım.

Uzayan giriş kısmından devam edersek; ‘Gelişmiş!’ batının miladı olan sanayi devriminde ve sonrasında, burjuvazi [girişimciler ve sermaye sahipleri] şirketler aracılığıyla ortaklıklar/işbirlikleri kurarak ekonomik kalkınmanın temel taşı olmuşlardır. Kooperatifçiliğin ve sosyalizmin ‘baba’larından sayılan Robert Owen gibi aydın/filozof girişimci iş insanları da sermaye merkezli yerine emek ve adalet temelli şirketlere, ortaklıklara yönelik modeller geliştirmeye başladılar. Bu çabalar ve mücadeleler sonucu, farklı bir ortaklık türü olarak ‘kooperatifler’ ortaya çıktı. Yukarıda bahsettiğimiz üzere, şirketlerde; yönetim ve gelirin bölüşümü azınlığa ait olan sermayenin, kooperatiflerde, binlerce ortak kapasitesiyle sermayeyi tabana yaymakta ve sözkonusu iş sürecinin tüm aktörlerini [çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler, vs.] ortak edebilmekteler. Ayrıca gelir paylaşımı da, her ortağın gelirin elde edilmesindeki payına/ emeğine göre belirlenerek en adaletli paylaşım modeli oluşturulur. Ve tüm

bu süreçler, şeffaf ve demokratik bir şekilde yürütülür, ilgili kurallar ortaklar tarafından ortak akılca oluşturulur. Tabi tüm bunlar idealize tanımlar. Ancak batıdaki başarılı kooperatifler bu ideali gerçeğe dönüştürmüş ve bunu nasıl başardıklarına ilişkin incelemelerde, ‘Evrensel Kooperatifçilik İlkeleri ve Değerleri’ sonucuna varılmış ve bu ilke ve değerler kooperatifçiliğin anayasasını oluşturmuştur.

Başarılı kooperatifçiliği rakamlarla ifade edersek; CoopsEurope 2015 istatistiklerine göre Avrupa’daki kooperatiflerin senelik cirosu, yaklaşık 1 trilyon [bin milyar] Euro. Ülkemizin 2015 yılı ihracatının, 121 milyar Euro veya 2015 yılı devlet bütçesinin 56 milyar Euro olduğunu gözönüne alarak, ‘güçlü kooperatifler’ tanımının altının ne kadar dolu olduğunu görebiliriz. Ve sadece ciro değil, 150 milyon civarındaki ortak sayısı, 5 milyona yakın çalışan sayısı verileri de bu tanıma desteklemektedir. Dünyada kooperatiflerin gelişmiş olduğu ülkelerin sıralamasının, G-8 sıralamasıyla aynı olması elbette tesadüf değil.

Bu kooperatiflerin muazzam başarıları ve özellikle ekonomik krizlerde gösterdikleri performans Birleşmiş Milletler’in de

kooperatiflere odaklanmasını sağlamış ve BM tarafından 2012 yılı, ‘Dünya Kooperatifçilik Yılı’ ilan edilmiştir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar aynı zamanda, kooperatifçiliğin ‘sürdürülebilir kalkınma’yla etkileşimini ve katkısını da ortaya koymuştur.

Ülkemiz, kooperatif sayısı ile Avrupa ortalamasının çok üstünde olmasına rağmen yıllık ciro, ortak sayısı, istihdam miktarı vb. gibi kriterlere göre son sıralarda yer almaktadır. Ayrıca ülkemizdeki kooperatiflerin önemli bir kısmı gayri-faal durumda veya problemlili tasfiye ve terkin sürecini beklemektedir.

Pek çok ülkede ekonomik ve toplumsal kalkınmada önemli bir araç olarak kullanılan kooperatifler, ülkemizde niceliksel olarak önemli bir yeri olan ancak niteliksel olarak varlığı çok fazla hissedilmeyen işletmelerdir. Kooperatifçiliğin çok önemli görevler üstlendiği ülkelerde bile, kooperatif işletmelerden daha etkin bir biçimde nasıl yararlanılabileceğinin tartışıldığı, kooperatiflerin kamusal bütçelerden artan oranda destek aldığı, avantajlarının arttırıldığı bir ortamda, ülkemizde bu konuda hiçbir adım atılmaması, hem kooperatifçilik açısından hem de kalkınma açısından büyük bir kayıptır. Buradaki en

“Kalkınmanın; ekonomik, çevresel, sosyal, kültürel tüm ayaklarıyla ayağa kaldırılması gerektiğinin farkına varmıştım. Ve bunu gerçekleştirebilmenin en temel ön koşulu olarak; “ortak/müşterek ihtiyaçlara, sorunlara, hedeflere sahip işbirliği, dayanışma ve ortaklık temelinde toplulukların” oluşması gerekliliği ön plana çıkıyordu.”

önemli göstergeler Türkiye’deki kooperatiflere ilişkin istatistikler ve raporlardır. Ayrıca ulusal 2023 hedeflerinin bir parçası olan TÜKOSEP-Türkiye Kooperatifçilik Stratejik Eylem Planı’nın da oldukça gerisindeyiz. Bunlara ilave olarak, Ticaret Bakanlığı bünyesindeki Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’nün geçen sene Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü’yle birleştirilerek [görmeye pek alışkın olmadığımız idealist ve sevilen Genel Müdürün de görevden alınarak] kapatılması da devletin yaklaşımını özetlemektedir. Ama işin daha da vahim boyutu; bu gelişme karşısında hiç ses çıkarmayan kooperatiflerdir...

Bu üç noktayı, baş başa bırakıp, sert bir geçişle Karşıyaka Kooperatif Destekleme Merkezi deneyimimize ve hikâyemize geçmek isterim. 2017 yılında, Karşıyaka Belediyesi Akademi Birimi’nde göreve başladığımda, kendime belirlediğim öğrenme alanı; ‘Yerelde sürdürülebilir kalkınma’ydı. Kalkınmanın; ekonomik, çevresel, sosyal, kültürel tüm ayaklarıyla ayağa kaldırılması gerektiğinin farkına varmıştım. Ve bunu gerçekleştirebilmenin en temel ön koşulu olarak; “ortak/müşterek ihtiyaçlara, sorunlara, hedeflere sahip işbirliği, dayanışma ve ortaklık

temelinde toplulukların” oluşması gerekliliği ön plana çıkıyordu.

İlgiyle takip ettiğim İzmir Akdeniz Akademisi de, *İzmir Modeli* çalışmaları sırasında stratejik bir tercih olarak, “İzmir’de kent ölçeğinde parçalanmamış bir komünite oluşturulması” hedefine yer veriyordu. Benim ‘komünite’ hedefimse, birbirleriyle ortak olan girişimcilerin kurduğu kooperatifler ve kooperatiflerin birbirleriyle ortaklığı, kısacası bir ‘kooperatifler ağı’ oluşturmaktı. Annemin son nesil kooperatifçilik öğretmeni olması ve çocukluğumda kooperatifçiliği tanımam, sonra bilişim sektöründe çalışırken Hindistan’daki bilişim kooperatifleriyle tanışmam ve yüksek lisansında ‘öğrenen organizasyonlar’ı işlerken kooperatiflerle karşılaşmam beni hep kooperatifçiliğe yakın tutmuştu. Ancak batının ‘yerelde sürdürülebilir kalkınma’yı kooperatiflerle gerçekleştirme modelini öğrenmem, oradaki örnek uygulamaları tanımam bu fikrin ayaklarının yere basmasını sağladı.

Söz konusu toplulukların, komünitelerin oluşması için sosyal girişimcilere [liderlere] ihtiyaç vardı. Bu kişileri ortaya çıkaracak saha çalışmasına ve girişimcilik eğitimi çalışmalarına başladık. Bu

çalışmalarda etkileşime girdiğimiz küçük topluluklara önerimiz hazırdu: Gelin girişimlerinizi kooperatif çatısı altında gerçekleştirin.

DGRV’nin Türkiye Ofisi ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’yle işbirliği yaparak kentte ‘kooperatif girişimciliği’ eğitimlerine başladık. Uzmanların verdiği bir dizi eğitimden sonra sözkonusu eğitimleri, düzenli olarak vermeye devam ettik. Bu eğitimlerle entegre olarak, ‘sosyal girişimcilik’ eğitimleri de düzenledik ve düzenlemeye de devam ediyoruz. [2 ayda 1 kez sabitleyerek 2018-2019 yıllarında toplam 24 eğitim verildi.]

Bu eğitimlere katılanları sektörel ve sosyo-ekonomik gruplara ayırarak, bu gruplarla çalışmaya [iş planı hazırlama, stratejik yol haritası, vb.] devam ettik. Bu girişimcilerin çoğunun kaynakları yetersizdi. Onların girişimlerini birlikte gerçekleştirebilmeleri için kooperatif çatısı altında örgütlenmelerini teşvik ettik. Çalışmalara devam eden gruplara, ‘kooperatif girişimi’ ismini verdik ve resmi kuruluşlarına kadar bu isim altında faaliyet gösterdiler.

Bu faaliyetler için kentin gecekondu mahalleleriyle, merkezi arasında bir konumda yer alan bir kültür merkezi bu çalışmalara tahsis edildi.

Söz konusu kültür merkezinin ismini girişimcilik merkezi olarak değiştirdik. Kültür merkezinin bir katını, açık çalışma ofisi olarak düzenledik. Bu ofisi, 'Karşıyaka Kooperatif Destekleme Merkezi' olarak isimlendirdik. Kooperatif Destekleme Merkezi bünyesinde, üç personel çalışıyor.

Bu merkezde verdiğimiz hizmetler, kullandığımız yöntem ve prosedürler, uygulama deneyimlerimiz yine ayrı bir yazı konusu. Şimdilik kısaca kurulan kooperatifleri ve çalıştığımız kooperatif girişimlerini paylaşalım.

Kurulan Kooperatifler

1. Karşıyaka Roman Toplumu Üretim ve Pazarlama Kooperatifi
2. BisiKoop Bisikletliler Kooperatifi
3. İZEK-İzmir Eğitim Kooperatifi
4. Platform-İzmir Mimar-Mühendisler Kooperatifi
5. Karşıyaka Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi
6. Sancaklı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

Kooperatif Girişimleri ve Modelleri

- Bilinçli Tüketiciler Tüketim Kooperatifi
- Sürdürülebilir Yaşam Kooperatifi
- İhracat Girişimcileri Kooperatifi
- Atık Toplayıcılar Kooperatifi
- Kentsel Dönüşüm Kooperatifi
- Yerel Turizm Kooperatifi
- İstihdam Kooperatifi
- Arıcılar Kooperatifi
- Sigorta Kooperatifi
- Ajans Reklam Kooperatifi
- Projeciler Kooperatifi
- Vegan Kooperatifi
- Tasarımcılar Kooperatifi
- Kampüs Kooperatifi
- Adalet Kooperatifi
- Yapı İşçileri Kooperatifi
- STK Kooperatifi
- Sporcular Kooperatifi
- Kültür Sanat Kooperatifi
- Tiyatrocular Kooperatifi
- Bilişim Kooperatifi
- Yenilenebilir Enerji Kooperatifi
- OrganizeSanayi Kooperatifi

Kooperatif Destekleme Merkezi'nde kurulan kooperatiflerin, başarılı olduğunu söyleyebilir miyiz? Bunu söylemek için henüz erken. Ama umut vaat ettiklerini söyleyebiliriz. Ortalama iki yıllık bu kooperatiflerin ortaklarının; girişimcilik özelliklerine, birlikte iş üretme, emek verme kapasitelerine göre başarılı sayabiliriz. Bu kadar zayıf ortaklık bilincine ve az emeğe rağmen kat edilen mesafe oldukça iyi. Ancak ortakların tam bir takım/ ekip halinde çalışmaları durumunda, erişecekleri potansiyellerine göre kıyasladığımızda başarısız olarak nitelendirebiliriz.

Ayrıca İzmir'in aktif sosyal yaşamı ve hoşgörü iklimi; kooperatifçilik için ekilmeye ve biçilmeye hazır bir tarla olarak bizi beklemektedir. Tek eksikliğimiz, bu 'bilinçli bireylerin' takım olma, ekip olma, komünite oluşturabilme ve kolektif akıl becerilerinin geliştirilmesidir.

“Belediyeler verdikleri ve hedefledikleri kamusal hizmetlerin çeşitliliğini ve etkisini arttırabilmek, kısıtlı kaynaklarla daha sürdürülebilir yapılar oluşturabilmek için kooperatifçiliği ciddi olarak ele almalıdır.”

DGRV ile gerçekleştirdiğimiz ilk eğitimde, Prof. Dr. Selahattin Kumlu hocamızın bir sözü oldukça önemliydi; “Kooperatifler bilinçli ortaklar ister!” Bu nedenle, görece 'bilinçli bireyleri' barındırmasından dolayı, ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesiyle ilgili en avantajlı şehirlerden birisi, İzmir'dir. Ayrıca İzmir'in aktif sosyal yaşamı ve hoşgörü iklimi; kooperatifçilik için ekilmeye ve biçilmeye hazır bir tarla olarak bizi beklemektedir. Tek eksikliğimiz, bu 'bilinçli bireylerin' takım olma, ekip olma, komünite oluşturabilme ve kolektif akıl becerilerinin geliştirilmesidir. Bu beceri geliştirme bir eğitim konusu olduğu gibi, ilham verecek, umut olacak girişimlerin de katkısı olacaktır. Örnek olabilecek bu tür girişimlerin desteklenmesi, yerel modellere dönüştürülmesi oldukça önemlidir. Ve burada görev yerel yönetimlere düşmektedir. Karar vericiler, kooperatifleri kapsayıcılık ve katılımcılık perspektifinde düşünmeliler. Belediyeler verdikleri ve hedefledikleri kamusal hizmetlerin çeşitliliğini ve etkisini arttırabilmek, kısıtlı kaynaklarla daha sürdürülebilir yapılar oluşturabilmek için kooperatifçiliği ciddi olarak ele almalıdır. Bu ele alış, kooperatiflerden ürün/hizmet alma veya kadın

kooperatifleri kurmanın ötesine geçmelidir.

Ülkemizde bu işlerin uzun maraton koşusu olduğunu bilmek lazım. Ama kolektif bir şekilde harekete geçtiğinizde; yolun kısaldığını, uzun vadeli hedeflere, kısa ve orta vadede ulaşmaya başlayacağınızı göreceksiniz.

Bisikletlilerin iyi bildiği gibi düşmemeniz için hareket halinde olmanız gerekir. Yoksa iki teker üzerinde duramazsınız. Ve eğitimcilerin de bildiği gibi hareket halindeyken öğrenmeyi de öğrenmemiz gerekir.

Hepimiz biliyoruz ki; kalkınmak için, gelişmek için; öncelikle

birleşmek gerekiyor. Birleşmemiz için ise ön/peşin yargılarımızdan, umutsuzluklarımızdan, güvensizliklerimizden, geçmişten gelen kalıplarımızdan kurtularak değişmemiz gerekiyor. Değişmemiz için öğrenmemiz, sürekli öğrenen bireyler/kurumlar olmamız gerekiyor.

Bireysel olarak kalkınmamız, toplumsal/yerel kalkınmaya bağlı. Bunun tek yolu 'işbirliği' yeteneğimizi geliştirmek. Kalkmak ve kalkınmak için kuvvet gerekir. Ve atasözünün dediği gibi, “Birlikten Kuvvet Doğar!” Ve unutmayalım ki; bu atasözünü kooperatifler slogan olarak kullanırlar.

Pandemi Döneminde Dayanışma

RÖPORTAJ **Umut Kocagöz**

Pandemi döneminde, Tunç Soyer başkanlığında

“Kriz Belediyeciliği” ilan eden İzmir Büyükşehir Belediyesi, toplumun farklı kesimleri arasında güçlü bir dayanışma faaliyeti organize etti. Belediyenin ilgili birimleri ihtiyaç sahiplerini tespit etti, ayrıca Bizİzmir platformu üzerinden ihtiyaç sahipleri taleplerini ifade etme fırsatı buldu. Üretici kooperatiflerinden temin edilen ürünler ihtiyaç sahiplerine dağıtıldı, emek gücü ihtiyacı çeken çiftçilerle hasat dayanışması yapıldı, hijyen paketleri, iftar paketleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldı. Böylece imkân sahipleriyle, ihtiyaç sahipleri arasında dayanışma köprüsü kuruldu ve belediye bu köprünün organizasyonunu sağladı. Bu süreçte oluşan güçlü kolektif çalışmayı ve dayanışma bağlarını, sahada bu çalışma içerisinde bilfiil yer almış Sosyal Projeler Şube Müdürlüğü’ne bağlı Havagazı Gençlik Merkezi’nde çalışan Evin İletmiş, Mesut Bozkurt, Eray Alagözlü; Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü’nde görevli ve DİSK 2 No’lu Şube işyeri temsilcisi Ferhan Uzun; Sosyal Yardımlar Şube Müdürlüğü’nde görevli Seydullah Güner; Basın Yayın Şube Müdürlüğü’nde görevli Onur Yıldırım; gönüllü çağrısına icabet ederek çalışmalara gönüllü bir şekilde katılan Karabağlar’dan Ezgi Aktaş ve Çiğli’den Kenan Gül ile konuştuk.

Covid-19 pandemiye dönüştükten sonra toplumun büyük kesimi “evde kal” çağrısına uydu ve hayat adeta durdu. Siz bu süreci nasıl karşıladınız?

Mesut Bozkurt: Pandemi süreci başlayınca insanlar çok korktu, biz de çok korktuk. Kendi hayatımızdan ziyade, ailelerimize, yaşlılara bulaştırma korkusu vardı. Benim imkânım vardı, evimi ayırdım. Daha sonra gönüllü olabildim. Birilerinin bir şey yapması gerekiyordu. Personel ve gönüllüler olarak inisiyatif aldık.

Evin İletmiş: Belediye içindeki çalışanlar olarak, önce biz bir komünite oluşturduk. Kimse “benim işim değil” demedi, gece geç saatlere kadar bütün arkadaşlar kaldık, beraber bütün işleri yapmaya çalıştık. Gönüllü arkadaşlar bu sürece destek oldular. Pandemi olumsuz bir süreçti, ama belediye içindeki kolektif çalışmayı besledi.

Mesut Bozkurt: Bir arada çalışmamızı besledi. Ortaklaştırdık bir sürü şeyi. Örneğin; araç ihtiyacımız mı var, hangi birimde varsa oradan aldık. Sürece başladığımızda, Işıkkent'teydik. Olay büyüyünce hole taşındık, fuar alanına. Orada adeta fabrika gibi bir yapı kuruldu. Sonra gönüllü arkadaşlar sürece katıldı. Günlük 1000 paketle

“Covid-19 tüm Türkiye ve dünyayı etkilediği için, dayanışma çok daha güçlü bir şekilde gelişti, herkesin kendi lokalinde sahip çıktığı bir süreç işledi. Bizim holde yaşatmaya çalıştığımız şey, belki çok büyük değildi ama özel bir dönemdi.”

başladık, 3-4 bin civarını buldu dağıtım adetlerimiz. Sürecin şu anki aşamasında, 207 bin civarı dağıtım yapmış bulunmaktayız. Biz metropol ilçelere dağıtım yapıyorduk, yerel hizmetler birimleri de dışarıdaki birimlerle koordine halinde, onların katkılarıyla çalışmalarını yaptı. Yani hem metropol, hem de metropol dışındaki ilçelerin hepsini kapsadık.

Ferhan Uzun: Yalova depreminde, kriz masasında bulunmuştum. Deprem sonrası bir kaç saat içinde oradaydık ve hızlıca kriz masası kurduk. Daha lokal alanlardı ve tüm Türkiye’den destek sağlanabildi. Kriz dönemlerinde, bunu depremde ve pandemide gördük, kamu kuruluşları bürokrasi sebebiyle hızlı organize olamıyor. Gönüllülük üzerinden, birliktelik ve dayanışma üzerinden, biraz da fiili durum şeklinde hızlı çözüme gidiliyor. Resmi işleyişle bu çözilemiyor. Yalova’da çözülemedi, bu deneyim olmasına rağmen Düzce depreminde de çözülemedi. Biz gönüllüler ilk gittik; asker de kamu da bizden sonra geldi. Lokal bir alandı, tüm Türkiye’den üniversiteliler, iznini alan çalışanlar desteğe geldiler... Covid-19 tüm Türkiye ve dünyayı etkilediği için, dayanışma çok daha güçlü bir şekilde

gelişti, herkesin kendi lokalinde sahip çıktığı bir süreç işledi. Bizim holde yaşatmaya çalıştığımız şey, belki çok büyük değildi ama özel bir dönemdi. Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar Şube Müdürlüklerinden neredeyse tüm personel oradaydık*. Ben işyeri temsilcisi olarak da baktığımda, burada aynı zamanda bir risk var. Salgın dönemi, kimse sokağa çıkmıyor, bizlerse 300-400 kişi yan yana çalıştık, insanların kapısını çaldık. Bu açıdan iş riski, bulaşma riski çok yüksek. Bütün önlemleri alarak, bu pozisyonlarda çalışan kişiler olarak bu görevden kaçma şansımız yok. Başkaları geri durabilir, ama bizim zaten işimiz buydu.

Onur Yıldırım: Benim gibi, kronik rahatsızlığı olup da gelmek isteyenler vardı. Sürecin başından beri gönüllü olarak mülteci çalışmaları alanında kaynak geliştirme, bu kaynakların belediye-sivil toplum kuruluşları işbirliğinde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması sürecinin organizasyonunda yer aldım.

Sizi nasıl bir his motive etti?

Mesut Bozkurt: Bizim işimiz zaten sosyal yardımlar, severek yapıyoruz. Belediye olarak, sosyolog arkadaşların belirlediği ihtiyaç sahiplerine bu yardımlar ulaşıyor. Mesai saatleri arasında çalışıyorduk ama pandemi sürecinde tempo yoğunlaştı, geç

saatlere kadar çalıştığımız oldu. Severek ve isteyerek çalışıyorduk. Başka türlü mü mümkün değil. Duyduğum bir hikâye mesela, üniversitelilerle çalışıyorduk örneğin, onlar genelde çekingen davranır. Bir arkadaşımız, bir aileye erzak götürüyor. Erzağı duyan ev ahalisi dışarıya çıkıyor, ayağında ayakkabısı yok. Gerçekten ihtiyacı olan bir yere temas ediyorsun, böyle bir organizasyonun içerisinde. Bu insana çok ciddi bir motivasyon katıyor.

Kenan Gül: O dönemde insanlar, bir araya gelmekten çok çekiniyordu. Ben tek yaşıyordum ve çalışmıyordum. Böyle olunca, gönüllülük çağrısını duyunca katılmak istedim. Maddi

sıkıntı yaşayan ailelere ulaşabilmek, destek olabilmek. Bunun vermiş olduğu huzurla, başımı yastığa koyabilmek. Gelecek nesillere, bunu bir örnek olarak anlatabilmek. Benim fuar hollerde hissettiğim şey buydu. 12-13 defa dağıtıma çıktım. O insanların, maddi sıkıntılarını gördüm. Ciddi anlamda kötü durumda yaşayan, bu erzağa ihtiyaç duyan insanlar vardı. Bu süreç bize iki şeyin önemini gösterdi; birincisi doktorlar ve hemşireler, ikincisi de gıda. Yiyeceğiniz yoksa açlıktan ölebilirsiniz. İnsanların kumanya almak için fuar-hollere geldiğini gördük. Maddi anlamda çok sıkıntıya düşen insanlar oldu bu süreçte. 1100 gönüllü arkadaşın kayıt ve koordinasyonunda yer aldım. Böylece üzerimize daha büyük bir yük bindi. Bunun bilinciyle, oraya her gün çalışıyormuş gibi geldik. Severek yaptık. Kimseyi kırıp üzmeden. Bu sürece, İzmir'in her bölgesinden insanlar katıldı. İzmir bu anlamda, vicdanlı, merhametli, anlayışlı ve güler yüzlü insanların yaşadığı farklı bir şehir olduğunu gösterdi. Hasatını toplayamayan çiftçilere ulaştık, gönüllü arkadaşlarımızı organize ettik, servislerini ayarladık. Kiraz'a gönderdik, dağıtıma çıktık, paketleme yaptık beraber.

Ferhan Uzun: Daha iyisini yapabilmek adına, bu toplumun, İzmir'in bize ihtiyacı var dedik. Bu şehri, bütün sokakları, ihtiyaç sahiplerinin ruh halini en iyi bilen ekip bizdik. Ama bizim de gücümüz yetmezdi. Bu, belediye personelinin tek başına organize edebileceği bir şey değildi. İzmir'in farklı yerlerinden gönüllü insanlarla birleştiğinde, 3.5-4 ay bu çalışmayı kotarabilirdik. Böyle bir ortak ruh oluştu. Bizlere çok fazla telefon geldi, "sokağımda ihtiyaç sahibi var" diye. Herkes rahatsız oldu. Bu, bizim ortak bir ruh halinde buluşmamıza vesile oldu. Birileri değil, yanımızdaki, berimizdeki, kardeşimiz vs... Uzak değildi, dışarıdan izlenilen bir şey değildi, yanı başımızda yaşandığı için; yakınlarımıza değdiği

“Maddi sıkıntı yaşayan ailelere ulaşabilmek, destek olabilmek. Bunun vermiş olduğu huzurla, başımı yastığa koyabilmek. Gelecek nesillere, bunu bir örnek olarak anlatabilmek. Benim fuar hollerde hissettiğim şey buydu.” KENAN GÜL

için, değdiğimiz insanlara değdiği için, ortak ruh hali oluştu. Bir şey yapmamız gerekliliği hissi oluştu. Herkes risk aldı; kimsenin bakkala gitmediği bir yerde, biz bu çalışmayı yürüttük. Önlemlerimizi aldık; termal kamera, maske, dezenfektan, büyük bir organizasyon yaptık. Bu ancak dayanışmayla mümkün olabilirdi.

İzmir'in her kesiminden insanlar katıldı, dediniz...

Kenan Gül: İlçeler açısından, Buca, Çiğli, Karabağlar, Gültepe... Gönüllü olmak isteyen vicdanlı, merhametli insanlar bu sürece katıldılar. Dünyaya örnek bir projeyi belediye öncülüğünde hayata geçirmiş olduk. Herkes çevresinden insanları sürece kattı. Çiğli'den birçok arkadaşımı getirdim.

Ezgi Aktaş: Hiç kimseyi tanımadan geldim. O süreçte herkes birbirini sahiplendi, bir aile ortamı oluştu. Yapılması gerekeni herkes çok benimsedi, görevler belliydi. Herkes bir şeylerin ucundan tutuyordu. Bir karşılık beklemeden, hevesle böyle bir çalışma yürüttük. Üç ay kadar çalışmalarda yer aldım. Söylediğim herkes, “ben de geleceğim” diyerek gelmeye başladı.

Evin İletmiş: İlk başladığında gönüllü sayısı, 300 civarıydı. Totalde, 1111 kişiye ulaştık. Katılandan çok daha fazla talep geldi. Bu gerçekten inanılmaz bir histi.

Ezgi Aktaş: Hatta yaşı küçük veya büyük, ama yaşı uygun olmayan kişiler doğrudan hole gelip, “ben de çalışmak istiyorum, bir işin ucundan tutmak istiyorum, lütfen izin verin”, diyorlardı.

Bu dayanışma ve gönüllülük hissini siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ezgi Aktaş: Orada gördüğüm birlik ve beraberliğin gücüyle, kendi insanlığımı da yargıladım. Bunlar ne kadar önemli değerlermiş, acaba bunun öncesinde ben ne kadar başarabilmişim? Bu soruları kendime sordum. Bu benim kendimi, daha fazla İzmirli hissetmeme de sebep oldu.

Onur Yıldırım: Pandemi bir de şunu gösterdi; kutuplaştırılmış bir toplumda yaşıyoruz. Herkes birbirini ötekileştiriyor. Burada, Tunç Soyer'in İzmir'de “Biz Yaparız” sloganıyla başlatmış olduğu dayanışma kültürünü hayata geçirmesi çok önemliydi. Bu kültüre hem belediyenin fen işlerinden, park bahçelerden tutun sosyal hizmetlere, sosyal projelere herkesin bir arada çalışması, gönüllü

“Aslında bu toplumda imece kültürü vardı, bitmemiş bir şeydi. Biz, dayanışma ruhuyla bunu tekrar hayata geçirdik.” ONUR YILDIRIM

olarak adını yazdırması, aynı zamanda Ezgi ve Kenan gibi arkadaşların “bizim de çorbada tuzumuz olsun” diyerek katılması, İzmir’de başka bir kültürün yeşermesine tekabül etti. Aslında bu toplumda imece kültürü vardı, bitmemiş bir şeydi. Biz, dayanışma ruhuyla bunu tekrar hayata geçirdik. İnsanlar hollere gelip çalışmak istedi, poşetleri kaldırıp yardım götürmek isteyenler... Bir de, “ben evden çıkamıyorum, ne yapabilirim?” diyenler oldu. Bağış ile dayanışma da çok önemliydi. Yurtdışından insanlar, Halkın Bakkalı üzerinden bağış yaptılar, paket aldılar. Gıda paketi, hijyen paketi, iftar menüsü gibi destekler oldu. 18-20 bin haneye, iftar menüsü dağıtıldı. İnsanlara kavurma dağıtıldı. Bu süreçlerde bir takım engellemeler oldu, buna rağmen; iyi bir organizasyonla, burada Halkın Bakkalı üzerinden, imkân sahibi insanlarla ihtiyaç sahibi insanları birbirleriyle buluşturduk. Biz buna aracılık ettik.

Kutuplaşmanın tarafları birbirine dokunabildi mi?

Onur Yıldırım: İzmir Büyükşehir Belediyesi, “Benim ihtiyacım var” diyen her hanenin kapısına gitti. Kesinlikle din, dil, ırk, siyaset ayrımı yapılmadı. Herkese ulaştık; bu seçmendir, bu değildir gibi bir ayrım yapılmadı. “İzmir’de yaşayan herkes bizim hemşehrimizdir, biz ihtiyacı olan her hemşehrimize ulaşacağız” perspektifiyle bu çalışmalar yürütüldü.

Kenan Gül: İnsanların bu kadar mağdur duruma düşürülmesi kötü.

Çok kötü durumda yaşayan, mağdur insanlarla karşılaştık. İzmir’de dayanışmanın gücüyle, bu anlamda herkese dokunabildik.

Ezgi Aktaş: Arayıp yardım isteyen herkese, gönüllüler siyasi görüşünü vs. sormadı. Kimseye o gözle bakılmadı. Yardıma ihtiyacı var, o giderilsin gözüyle bakıldı.

Seydullah Güner: Vatandaş evde olmasa dahi, biz yine destek olmaya çalıştık. Tekrar tekrar gittik.

Mesut Bozkurt: Bu anlamda sosyal belediyeçiliğin gerekleri yerine getirildi.

Onur Yıldırım: Öncelik hep kırılgan gruplara verildi. Kentin daha yoksul, günlük yevmiye usulü çalışan kesimleri bunlar. Roman mahalleleri, Kadifekale’nin etekleri, Agora bölgesi, mevsimlik tarım işçilerinin olduğu bölgeler, Limontepe, Karabağlar, Tepecik...

Mesut Bozkurt: Bunlar metropol alan içerisinde. Diğer bölgelerde, belediyenin yerel hizmetler birimi çalışma yaptı.

Onur Yıldırım: İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin bu süreçte en önemli atılımı, ‘Kriz Belediyeciliği’ tanımı yapması oldu. Belediyecilik faaliyetleri, yeniden tanımlandı. Bu tanımlanan faaliyetler çerçevesinde 19 ilçeye Büyükşehir Belediyesi başkanının danışmanları, şirket yöneticileri, yönetim kurulları başkanları ve genel müdürleri atandı ve koordineli bir çalışma yürüttüler. Belediye bünyesinde, Kriz Üst Kurulu oluşturuldu. Burada, İzmir Kent Konseyi, Sivil Toplum Kuruluşları, meslek odaları, baro gibi yapılar vardı. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Toplum Sağlığı Dairesi Başkanlığı çatısı altında kendi bilim kurulunu oluşturdu. Pandemi raporu yayınladı. Bunlar çok önemli çalışmalardır.

Evin İletmiş: Yerelerde kaymakamlıklarla birlikte kolektif bir çalışma yürütüldü. Kutuplaşmayı doğallığında engelledik, önüne geçtik.

Aranızda bu süreçte, İzmir’in görmemiş olduğunuz bir yerini görmüş olan var mı?

“İnsanların birbirleriyle dayanışması süreçleri var. Bizim bilmediğimiz, duymadığımız; ama evden çıkma çağrısına uyarak, komşusunun alışverişini yapanlar, birbirine destek olanlar. ‘Biz Yaparız’ sloganı burada gerçek oldu. Biz İzmir’iz, biz yapıyoruz.” ERAY ALAGÖZLÜ

Ferhan Uzun: Gönüllü olup, dağıtım personelinin yanında yola çıkan çok fazla insan oldu. Son dönem, araç şöförü belediye personeli, dağıtımcıların da gönüllü arkadaşlardan oluştuğu çok fazla durum vardı. Bütün bölgelere ağırlıklı olarak, gıda dağıtımında gönüllü arkadaşlar yer aldı. Muhakkak bütün ilçeleri görmüşlerdir. Kırılgan ve ihtiyaç sahibi, çaresiz ve yalnız kesim ki onlar zaten belirli lokal bölgelerde, ucu ucuna yaşıyorlardı, böyle bir süreçte hiçbir şansları kalmamıştı. Oradaki yaşamlar, İzmir’in geneline kıyasla biraz bilimkurgu filmi gibi. Hayat durmuş, kimse hareket etmiyor. Karanlık basar, güneş yoktur. Normalde de öyledir ama böyle bir dönemde, kırılganlık ve çaresizlik hissi çok daha üst seviyeye çıktı. Yardımlar ve sosyal hizmetler personeli olarak, biz bu mahallelere giriyorduk ama gönüllülerin başka hayatları görmesi ve bu hayatlara değmesi anlamında ciddi etkisi oldu.

Bu etkileşimi nasıl yorumlarsınız? Böyle bir süreç sonrasında, artık başka bir İzmir’den söz edebilir miyiz?

Ferhan Uzun: İzmir’e, kentine ve yanındakine, komşusuna, herhangi bir İzmirliye sahip çıkmak adına o riski alarak çalıştık. Bu tür dönemler, insanların en yalnız ve çaresiz hissettiği dönemlerdir. Kamu buna yetişemez. Burada ortak bir bilinç oluşmalıydı; elbette daha iyisi yapılabilirdi. İzmir’de kriz belediyeçiliği, aslında daha önce

test edilmiş bir şey değildi. Bu bize bir test oldu; bir sürü risk var, aynı zamanda ortak ruh hali nelere kadar olduğumuzu gösterdi, bunu hazırladı; ortak bilinç, ortak yaşam alanı, ortak davranma... Daha öncesinde, bu düzeyde bir tecrübe yaşamadık. Mesela çeşitli dezavantajlar da yaşadık. Biz, her arayana gittik. Böylece belki de aralarında fazla ihtiyaç sahibi olmayanlara da gitmiş olduk.

Eray Alagözlü: Kaynaşma kültürü çok fazla oldu. Depo dışından örnek vereyim; herkes bir şeyler yapmaya çalıştı. 65 yaş üzerindeki yurttaşlarımıza, “evlerinizden çıkmayın” dedik. Depoda görev almayan gönüllü arkadaşlarımız, bu yurttaşların alışverişlerini yaptılar. Yaşlılardan ücretini alıyorduk, alışverişini yapıyorduk. Para vermeyecek durumu olmayanların olduğunu gördük, onlarla personel veya gönüllü, kendi cebinden alışveriş yapıp “Bu, bizim hediyemizdir” diyerek paylaştığımız durumlar oldu. Bu da farklı bir deneyimdi. Bisikletli

gönüllülerimiz, sahil boyunca sokak hayvanlarına ve kuşlara yem verdiler. Belediye personelinin yetişemediği yerlerde, bu tür gönüllü çabalar oldu... Bir başka İzmir var; ayrışma olmadan, bir bütün olarak İzmir olmayı başardık.

Evin İletmiş: Kriz belediyeçiliği kavramını, somutlaştırmış olduk. Hayat da önceden tasarladığımız stratejilere uygun yürümedi. Gönüllülerle çalışmaya başladığımızda, hep beraber yaparak öğrendik.

Eray Alagözlü: Bir daha böyle bir şey yaşadığımızda, ne yapacağımızı öğrendik. Bir deneyim biriktirdik. Kriz anında neler devreye girecek, bunlara önceden hazırlanmak gerekir. Depremse depremle ilgili, salgınsa salgınla ilgili süreç işlemeli. Deneme yanılma süreciyle, bu işler kotarılamaz. Ayrıca insanların birbirleriyle dayanışması süreçleri var. Bizim bilmediğimiz, duymadığımız; ama evden çıkma çağrısına uyarak, komşusunun alışverişini yapanlar, birbirine destek olanlar. ‘Biz Yaparız’ sloganı burada gerçek oldu. Biz İzmir’iz, biz yapıyoruz.

Evin İletmiş: İzmirlilik bilincini daha çok geliştirdiğini bu anlamda söylemek mümkün.

Bu insanların hayatları birbirlerine yakınlaştı mı?

Evin İletmiş: Kriz sürecinde genel olarak ekonominin bozulması sürecini yaşadık. Zengin olup da işsiz kalanlar, zaten yoksullukla baş edenler. Bu bir empati ilişkisi geliştirdi.

Seydullah Güner: Kolilerin üzerinde de yazıyordu: “İzmir halkının hediyesidir.”

Kenan Gül: Menemen’de bir aile, 50 koli hazırlamış. “65 yaş üzeriyim, ben çıkamıyorum, siz gelip alır mısınız” dedi. Gittik aldık.

Seydullah Güner: Bu anlamda, biz belediye olarak da lojistik destek sağladık.

Kenan Gül: Maddi durumu iyi olan, kötü olana yardım etti. Paylaşmayı öğrendik.

Burada oluşan ortak bilinç ve ruh hali

devam edecek mi?

Ferhan Uzun: Bu tür dönemlerde dayanışma ve paylaşma daha çok hissediliyor. Bu duygu halini nasıl sürdürebiliriz? Bence soru bu. Bir patronla, sanayiciyle, işsiz berberi, tornacayı, üniversite öğrencisini yan yana getirecek, sürdürülebilir olan şey nedir? Bir deneyim elde ettik, bunu hangi zeminde, en geniş çeperde sürdürebilir kılacağız? Pandemi sürecinde yarattığımız dayanışma, gönüllülük önemli bir zemin. Bu bağı koparmamak, devam ettirmek lazım.

Kentin farklı yerlerindeki insanlara, temas ediyor olmak lazım. Bu ekip nasıl genişleyebilir, beraber başka neler yapabilir? Bu kentte dayanışmaya ihtiyacı olan bir sürü kesim var.

Onur Yıldırım: Tunç Soyer dayanışma kültürünün, bu kentte yaşamasını çok isteyen bir başkan. Bunun bir şansa dönüşmesi gerekir. Başkan neden bunu istiyor? Bunun sorgulanması, içselleştirilmesi gerekir. Bunu başarabilirsek, sürdürülebilir hale getirebiliriz. İzmirlilik kültürü, bu şansı iyi değerlendirmekle mümkün.

Evin İletmiş: Sürdürülebilirliğe ek olarak, erişilebilirlik de çok önemli. 2014’ten beri mültecilerle temasta bulundum. İnsanların en temel sorunlarından biri, anadilde iletişim kuramamak. Kamu alanlarında da bu sorun var. Yahut çok izole bir alanda hizmet yürüyor. Erişebilirlik bu anlamda çok önemli... “İzmir halkının hediyesi” vurgusu çok önemli. Kucaklayıcı olmak, kimseyi ötekileştirmemek.

Ferhan Uzun: Kamu kaynağıyla sivil toplumun, halkın, hemşehrinin dayanışmasının yan yana gelmesi gerekiyor. Vatandaşın kaynağı yok, bunu organize etmek için güçlü bir

ekonomiye ihtiyaç vardır. Biz kamunun kaynağı olmadan yan yana gelseydik, kaç eve destek olabilirdik ki? Kamu kaynağıyla, gönüllülük ve İzmirlilik bilincinin yan yana gelmesi gerekir. Bir araya gelip organizasyonu yapabiliriz.

Gönüllülük farklı bir katılım metodu olarak ele alınabilir mi?

Evin İletmiş: Aidiyetle birlikte, insanlar böyle bir yolla yönetime dahil olmak istiyorlar. Başkanımız Tunç Soyer’in bu yönde vurgusu var; ‘beraber yönetmek’, ‘İzmirliyle birlikte karar vermek’. ‘Biz Varız’daki ‘Biz’, aslında hepimiz.

Mesut Bozkurt: Holde olan, hem bağışçı, hem de gönüllü olanlar açısından bütün kesimleri barındırıyordu. Böyle ortamlar, İzmir’de diğer kentlere göre daha fazla. Kordon’a bütün kesimler geliyor, Konak’a saati görmeye geliniyor, Kadifekale’nin ön plana çıkması, ortak olan vurgusu. 5 Mayıs’ta herkes Tepecik’e Hıdırellez’i kutlamaya gider, bir daha gitmezler. Bunun değişmesi gerekiyor. Basmane örneğin, bir tarihtir. Mülteciler var diye gidilmiyor ama. Buraların ortak alanlar haline gelmesi ve insanların iletişime geçmesiyle, bahsettiğimiz

önyargılar biter. Biri söyledi diye önyargılar bitmez, onu yaşamamız gerekiyor. Ortak alan yaşamını geliştirmemiz gerekiyor. Kamu yavaş ama gönüllülerin desteği ve daha şeffaf işleyişle daha iyi yerlere evrilebilir. Gönüllülerin kendisinin orada olması, görüşlerini paylaşması gerekir. Gönüllünün kendi düşüncesini oraya katması gerekir.

Evin İletmiş: İnsanlar birbirlerine temas ettiklerinde sahipleniyorlar.

Olumsuz deneyimler de yaşandı mı?

Onur Yıldırım: Çeşme’de yardım götürdüğümüz Romanların, süreç bittikten bir hafta sonra çadırları yıkıldı. “Niye yıktınız?” diye sorduk. “Vatandaş şikayet ediyor” dediler... Nasıl olacak? Bu kentin ötekileri var. Romanlar, Kürtler, kimse tarafından sevilmeyen ve istenmeyen mülteciler...

* Röportaj güncel bilgi ve verileri içermektedir. 20 Temmuz 2020 tarihinde yapılmıştır.

Sizce, dayanışma nedir?

KENAN GÜL Dayanışma, kimseyi kimseden ayırt etmeden, herkesin birbirine destek olmasıdır.

EZGİ AKTAŞ Dayanışma, taşın altına elini koymak, empatiyle elinden gelen desteği sunmaktır.

FERHAN UZUN Dayanışma, mahalleden tüm kente, ortak sorunlar karşısında beraber hareket etme bakışıdır.

MESUT BOZKURT Dayanışma, gökyüzünü paylaştığımız gibi, hayatı da paylaşmaktır.

ERAY ALAGÖZLÜ Dayanışma, büyük bir kayayı beraber hep birlikte kaldırmak ve yolu açmaktır.

EVİN İLETMİŞ Dayanışma, kolektif kültürün, paylaşmanın, toplumun ve kentin tüm kılcallarına yayılmasıdır.

SEYDULLAH GÜNER Dayanışma, toplumu oluşturan her bireyin ortak sorunlar için ortak düşünceyle hareket etmesidir.

ONUR YILDIRIM Dayanışma, herkesin ayrıştığı bir dönemde, bir arada olma, bir arada yaşama kültürüdür.

Bir işin, hizmetin, faaliyetin akıl ve gönül süzgeciyle tercih edilerek yapılması olgusudur. **Gönüllülük**, 16. yüzyılda ilk çıkışı itibariyle herhangi bir maddi kazanç beklemeden, orduya katılan kişileri ifade ediyordu. Modern zamanlarla birlikte, maddi kazanç olgusunda yaşanan dönüşümü de hesaba kattığımızda **gönüllülük** olgusunun esasında ‘para karşılığı beklemeden’, akıl ve gönül tercihiyle, kişinin zamanını ve emeğini bir işin, hizmetin, faaliyetin üretilmesine verme süreci olarak tanımlanabilir. **Gönüllülük** olgusu komünite oluşum süreçlerinde içerdiği özgecilik anlamı itibariyle asli niteliktedir. Kişinin kendi bireysel hedef ve çıkarlarının ötesinde, içinde yaşadığı komünitenin talep ve ihtiyaçlarıyla buluşarak kendi aidiyetliğinin ötesine geçmesi, grup davranışlarının bu yönde gelişmesine ve ortak bir aidiyet oluşmasına vesile olur. Böylece, aidiyetler ekseninde parçalanmış toplumsal yapıların ötesine geçme imkânı oluşur. **Gönüllülük**, kişinin kendi yaşadığı mahalleden kente ve gezegene, hem ait olma hem de sahip çıkma değerlerini güçlendirerek parçalanmamış komünite oluşum sürecine katkı sunar.

Gönüllülük

Toplum 5.0 – Yeni Katılımcılık Hareketi: İhtiyaçlar ve Çözümler

Mehmet Kuzu

“Bana göre değildi bu dünya; bir avuç yüz­süz, dilenci, bilgiç, kabadayı, vicdansız, açgözlü içindi: onlar için kurulmuştu bu dünya. Yeryüzünün, gökyüzünün güçlülerine avuç açanlar, yaltaklanmasını bilenler için. Kasap dükkânı önünde bir sinir parçası için kuyruksallayan aç köpek gibiydi onlar.”¹

Giriş

Bir kelebeğin kanat çırpışıyla başlayabilir; bir yunusun dalgalar arasında atlarken havada kalma süresiyle belirgin hale gelebilir *topluluk* olma isteği. Topluluk olmak, doğayı oluşturan tüm elementlerin ortaklaştığı bir biçimsel düzen. Tek başı­nallık yetersizliğin başlangıcı, yok oluşun ve sürdürülemezliğin çıkışıdır adeta. Yaşamda kalıcı olan şeylerin değerler olduğundan hareketle bir aradılığı sağlayabilme gücü içimizdeki değerlerle yükselir diyebilirim. Bu yazının amacı, bireyden topluluğa giden yolda dayanışma, paylaşım ve işbirliği konularının “bütünsel” yaklaşımla görüldüğü

örnekleri görünür hale getirmektir. Yazıda öncelikle, topluluğu başlatan ve topluluğun sürdürülmesini sağlayan faktörleri ele aldıktan sonra, katılımcılığın önündeki engeller üzerinden bir mevcut durum tespiti yapıp bugünün katılımcılık araçlarının dayandığı kavramsal arka plan örneğini ve uygulanmakta olan platformlar ile yeni yaklaşımları ele alacağım.

“Topluluk düşüncesi, gönülden bir adım atmakla başlayabilir. Topluluğu oluşturacak bireylerin içinden birinin bir adım öne gelmesi ve ilk sesi çıkarmasıyla o sesi duyanların adım adım bir araya gelmesi sayesinde senfoni oluşur.”

Topluluk

Topluluk düşüncesi, gönülden bir adım atmakla başlayabilir. Topluluğu oluşturacak bireylerin içinden birinin bir adım öne gelmesi ve ilk

sesi çıkarmasıyla o sesi duyanların adım adım bir araya gelmesi sayesinde senfoni oluşur. Bir ya da birkaç kişinin birlikte ses çıkarması düşüncesi senfonik olabilir. Sanatçılardan ilham almayı tercih edebiliriz bu aşamada. Sanatı anlamak için görmek, duymak ve dinlemek öne çıkar. Topluluk olma halinde “dinlemek” belki de kilit noktadır. İletişimin dinleme aşaması topluluk olmanın ana düşüncesidir. Seslerin bir ahenk oluşturabilmesi için ses çıkaranların birbirini dinleyebiliyor olmasıdır o aşama. İletişimin dinlemeye dayalı olması ve gün geçtikçe yaygınlaşan yeni iletişim yöntemleri, topluluklar oluşurken dikkat edilmesi gereken hususlar arasında yer alabilir.

İletişim

Topluluklarda öne çıkan yakınmalar arasında ‘dinlememek’ başta gelir. Herkes, kendi söylemek istediğine odaklandığı için belki de bir başkasını dinlemeyi kolayca atlayıverir. Dinlemeyi atlamak ahengi labarbaya dönüştürür ve senfoniden uzaklaşan topluluklar gürültü yığınları olarak sürdürülebilirliğini yitirir. Toplulukların kalıcı örgütlenmelere

“Bireylerin gönüllü katılımı sayesinde topluluklar oluşur ve ilkeleri, değerleri olan topluluklar gönüllüleriyle büyür, gelişir. Farklı seslerin türetildiği bir yapıyla sürdürülebilir olacak topluluklar sürdürülebilir katılımın önünü açabilir.”

dönüşebilmesi için tüm eylemleri yatay kesen iletişim üzerine ilkelerin belirlenmesi elzemdir. İletişim deyince Marshall Rosenberg’in bizlere kazandırdığı ‘Şiddetsiz İletişim’ yöntemleri dikkate alınabilir.² Şiddetsiz iletişime göre dildeki negatifliği yok etmek mümkün ve saldırgan dil, yapıcı ve geliştirici bir dile dönüştürülebilir. Soru sormak, içten öğrenme düşüncesi ve isteği, egoyu bütünün parçası olarak değerlendirmek, topluluğun değerlerine odaklanarak topluluğun çıkarlarına uygun bir dil geliştirmek iletişimi güçlendirebilir. Topluluk olmayı *biz olmak* olarak da değerlendirebiliriz. Biz olmanın

ön koşulu dinleme kültürünün gelişkin düzeyde olması. Biz olurken topluluk içinde önce ötekinin ne hissettiğine odaklanmak gelir. Ötekiyi, ötekileştirmeyen bir yaklaşım sayesinde bütünün parçaları yerini bulur ve topluluktaki her birey değerini hissettikçe topluluk güçlenir. Topluluğu oluşturan bireylerin kendisini olumlamasına fırsat vermeden birbirini *takdir etme* geleneğini geliştirdiğinde aidiyet güçlenir. Takdir edebilmek için iletişimi başlatan bireyin kalpten dinlenmesine ihtiyaç vardır. Topluluktaki bireyleri kalpten dinlediğimizde ortak ihtiyaçları tespit etmek de kolaylaşır.

Katılımcılık

Katılımcılığın temelinde yatan topluluk olma, bireylerin özgürce kendilerini ifade etmeleri ile ortaya çıkar. Katılım, gönülden olduğu vakit bir anlam ifade edebilir. Öncelikle, bireyleri katılım düşüncesi için cesaretlendirmek toplulukların büyümesi, yaygınlaşması için gereklidir. Katılımcılığı etkin hale getirecek adım gönüllülüktür. Bireylerin gönüllü katılımı sayesinde topluluklar oluşur ve ilkeleri, değerleri olan topluluklar gönüllüleriyle büyür, gelişir. Farklı seslerin türetildiği bir yapıyla sürdürülebilir olacak topluluklar sürdürülebilir katılımın önünü açabilir. O halde

katılımcılık tartışmasının temelinde *gönüllülük* ve *gönüllü katılım* vardır. Bu tartışmanın ardından topluluğa eklemleme aşamasında ilkeleri ve değerleri paylaşma hakkında söz edebiliriz. Bireyin bir topluluğun parçası olduğunu hissetmesi ancak o topluluk içinde kendini özgürce ifade edebilmesiyle ilgilidir. Kendisini özgürce ifade eden bireyin duyulduğunu hissetmesi topluluğa aidiyetini güçlendirebilir. Ortaklıklar kurmak, ortak niyeti paylaşmakla ilgilidir. Paylaşmayı soyutlar üzerinde başlatmak ve sonra somutları paylaşmak için yöntemler geliştirmek gereklidir. Michael Tomasello’nun, *Neden Ortaklıklar Kurarız?* kitabında

dediği gibi “Niyet paylaşımı, en temelde, ortaklık kurma uğraşında başkalarıyla ortak niyet ve yükümlülükler oluşturabilme yeteneğine karşılık gelir. Bu ortak niyet ve yükümlülükler, ortak dikkat ve bilgi gibi süreçler tarafından şekillendirilir ve bunların tümü de başkalarına yardım etmek ve başkalarıyla paylaşmak gibi ortaklaşmacı güdülerden beslenir.”³ Dayanışma fikirlerle başlarsa, değerlerle devam ederse topluluklar paylaşmayı öğrenebilir. Paylaşımı öğrenen topluluklar işbirliği için neler yapabileceğine kafa yorabilir. Sürdürülebilir katılım, hem ekonomik hem de sosyal işbirlikleri sayesinde gündemde kalabilir.

Katılımcılık dediğimizde yapısal yaklaşım bize bazı araçları hatırlatır: inisiyatif, dernek, vakıf, kooperatif. Tüm bu araçlar birer modeldir, modeller bir grup insan tarafından geliştirilmiştir. Araçları amaç haline getirmek, topluluk ruhunu koruma konusunda bir tartışma olarak karşımıza çıkar. Katılımcılık tartışırken o halde araçları bir kenara bırakmak ve topluluk üzerine yoğunlaşmak temelde en gerekli aşama olabilir. İnsan doğanın bir parçası olduğunu hatırladıkça insan olabiliyorsa birey de topluluğun bir parçası olduğunu unutmadığı sürece sürdürülebilir örgütlenmelerin mimarı olabilir. 2020 ile birlikte belirginleşen dönüm noktası, birey

düşüncesinin yerini topluluğa bırakması ve artık topluluk odaklı politikaların öne çıkması için sorgulamaların artmasıdır. Covid-19 salgını nedeniyle evlerine kapanan bireyler “aile” olduklarını fark etti. Aile olduğunu hatırlayan bireyler doğaya kafa yormaya başladığı andan itibaren birey olarak tek başına çok da bir şey ifade etmediğine dair aydınlanma yaşamaya başladı.

“Katılımcılık fikrini somutlaştırmak, demokrasinin güçlenmesiyle ilgili derdi olan herkesin görevidir.”

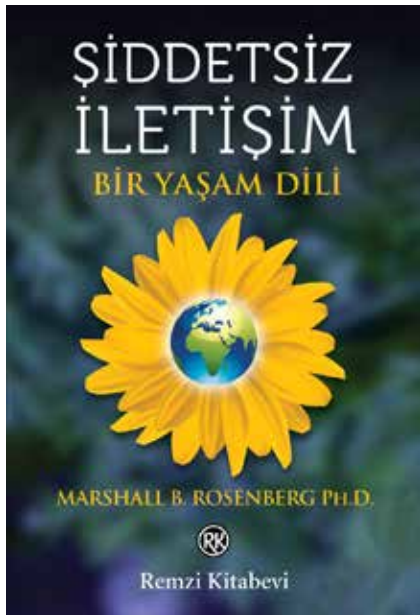
Sürdürülebilir katılımcılığın sağlanmasının temeli, bireyin özünü oluşturan topluluk ve biz olma düşüncesidir. Bütünün harcı olacak iletişim yöntemleri ve ilkeleri; değişen dünya düzeninde sosyal ilişkileri yeniden yorumlamaya yardımcı olur. Katılımcılık fikrini somutlaştırmak, demokrasinin güçlenmesiyle ilgili derdi olan herkesin görevidir. Yerelde katılımcılığın sistematik hale getirilmesi için adımları doğru izleyen bir belediyecilik anlayışı sayesinde araçlar geliştirilebilir.

Kent Ölçeğinde Katılımcılığın Önündeki Engeller ve Mevcut Durum

Katılımcılığın güçlenebilmesi için katılımcılığın önündeki engellerin

tespit edilmesi yerinde olur. Belediye kanununda yeri olan “kent konseyleri” ve İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan “Kent Konseyi Yönetmeliği” yerelden yükselen katılımcılığın önündeki engellerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Yerelde katılımcılığı sağlamak için sokak sokak, mahalle mahalle kentin yönetimine katılımını örgütleyebilen bir yapının kurgulanması beklenirken *Yerel Gündem 21* hareketi sonucunda çalışılan ve geliştirilen kent konseyi yapıları toplumu dikeyde kesen sivil toplum örgütlerinin örgütlendiği bir yapının ötesine geçememiştir. Kent konseylerine temsilci gönderen sivil toplum örgütleri ilgi alanı örgütlenmeleridir. İlgi alanı örgütlenmeleri dediğimizde bireylerin mesleki birikimleri, mücadele alanları, politika geliştirmek istedikleri konular ya da hobilerine göre topluluklara dahil olmalarıyla ilgilidir. Sivil toplum örgütleri ve meslek odalarının temsilcileri bir araya geldiklerinde kentin yaşam alanlarına dair örgütlenme kültürünün gelişmesi için kentte yaşayanların katılımı eksik kalıyor. 2006’da yayınlanan Kent Konseyi Yönetmeliği, uygulamaya geçtiğinden beri tabandan tavana tüm kentlilerin yer alabildiği bir katılımcılık sisteminin somut örneğini görememekteyiz.

Yaşanan ya da yaşanmış olan bir örnek vermek gerekirse İzmir’de

ilçe düzeyinde yapılan bazı kent konseylerinin seçilmiş Başkanları ya da Yürütme Kurulu üyeleri o ilçede ikamet etmiyor. Böyle bir durumun yönetmeliğe aykırı olmaması kent konseyi yönetmeliğinin eksikliğinin en somut göstergesidir. Kent Konseyi amaçlarından biri o kentte yaşayanları kentin gelişimine katkıda bulunması olarak tanımlanmaktadır. Yerelde katılım denildiğinde ilk akla gelen ve kanunda yeri o olan bu yapı yerelde katılımın önündeki bir engeldir demek yanlış olmaz. Ne zaman bu yapılar sokaklar, mahalleler üzerinden bir örgütlenme modelini inisiyatif olarak geliştirmek için bir adım atacak o zaman kent konseyi yapısı katılımcılığın önündeki engel olmaktan çıkabilir.

Yerelde katılımcılığın önündeki engellerden kurtulması için iki adım atmak önerilebilir. Birinci adım, Belediye Kanunundaki “Yerel hizmetlere gönüllü katılım” maddesinin etkinleştirilmesi ve kent konseyleri ile bireysel gönüllü katılımlar arasında bağ kurulması, ikinci adım ise Muhtarlık İşleri Müdürlükleri işbirliğiyle mahalle ölçekli gönüllü ekipler oluşturulması. Burada seçilmiş muhtar ve azaları

varken yeniden *demokrasıcılık* oyunu oynamayı önermek yersiz olur. Mahalle bazlı çalışmalarda seçimle temsilciler belirlemek yerine topluluk oluşturma ilkeleriyle o mahallede yaşayan ve gönüllü olan katılmak isteyen herkesin aktif olabileceği bir yapı kurgulanması önerilebilir. Mahallede gönüllü sayısı arttıkça sokak bazlı çalışmanın önü açılır. Her sokakta en az iki gönüllü olduğunda oluşacak örgütlenme ağı sayesinde yeni nesil bir katılımcılık modeli geliştirilebilir.

Toplum 5.0 - İnsan Merkezli Toplum

Japonya Bilim, Teknoloji ve Yenilik Kurulu'nun Aralık 2015'te yayınladığı politika metninde ilk kez yer alan Toplum 5.0 kavramı, “süper akıllı toplum” oluşumunda teknolojinin insanlığın yararına kullanıldığı gelişmeleri odağına alıyor. Süper akıllı toplum tanımı ise “ürünlerin ve hizmetlerin ihtiyaç duyan kişilere, ihtiyaç duydukları miktarda ve zamanda ulaştırıldığı; yaş, cinsiyet bölge gibi çeşitli farklılıkları dikkate alarak herkesin yüksek kalitede hizmet alabildiği bir toplum” olarak yapılıyor. Toplum 5.0'a giderken Japonya Hükümeti'nin 2017'de yaptığı tanımlamaya göre toplumu gelişmişlik

düzeyine göre sınıflandırdığımızda Toplum 1.0 Avcı Toplum, Toplum 2.0 Tarım Toplumu, Toplum 3.0 Sanayi Toplumu, Toplum 4.0 Bilgi Toplumu olarak yer alıyor. Türk Eğitim Derneği blogu olarak yayın yapan TEDMEM'de Dr. Nilgün Demirci Celep tarafından hazırlanan makalede, “Toplum 5.0'ın ne tür bir toplum yaratacağını kesin olarak öngörmek zor olmakla birlikte insan ve toplumu temel alan, sosyal sorunların çözümüne odaklanan, yeni ve akıllı bir topluma dönüşümün amaçlandığı bilinmektedir.”⁴ saptaması dünya üzerindeki tüm toplulukların yüzünü yeniye doğru çevirmesi yönünde bir farkındalık sağlıyor.

“Bugün, geleneksel çoğulcu ya da çoğunluklu katılımcılık yöntemleri yerine insan merkezli ve gönüllü katılıma her an açık olabilecek dijital sistemlerin geliştirilmesi ve bu yönde inisiyatif alabilen herkesi dahil edici sistemler geliştirilmesi mümkün görünmektedir.”

Toplumsal sorunları merkeze alan ve bu doğrultuda çözüm odaklı sistemler geliştirebilen topluluklar, teknolojinin araçsal, dolaylı desteğiyle Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda yenilikleri başlatabilir. Japonya tarafından dünyaya armağan edilen Toplum 5.0'ı anlayabilmek için katılımcılığı dijitalleştirme yönünde girişimlerde bulunmak bugünün en önemli ihtiyaçlarından. Bugün, geleneksel çoğulcu ya da çoğunluklu katılımcılık yöntemleri yerine insan merkezli ve gönüllü katılıma her an açık olabilecek dijital sistemlerin geliştirilmesi ve bu yönde inisiyatif alabilen herkesi dahil edici sistemler geliştirilmesi mümkün görünmektedir.

Bizİzmir Platformu: “Duy, Katıl, Paylaş, Şeffaf İzmir”

Bizİzmir Projesi bir platform yapısıyla karşımıza çıkıyor. Günümüz teknolojik gelişmeleri ışığında kentte katılımın önünün açılması için dijital araçların kullanımı gereklidir. Bizİzmir Projesi'nin, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından şeffaflık, hesap verilebilirlik ve katılımcılık ilkelerinin uygulama ayağı olarak yapılandırıldığı fark ediliyor.

Platformu kullanmak için internet sitesi üzerinden üyelik gerekiyor ve aynı zamanda mobil uygulama üzerinden bilgilere erişmek mümkün. Kentlilerin platforma katılmasını sağlayan iki araç olan internet sitesi ve mobil uygulamaya bakıldığında benzer içeriklerin yer aldığı görülebilir. Şeffaflık ilkesini destekleyen Belediye Başkanının ve eşinin mal varlığı dökümleri, bütçe, ihaleler ve performans göstergeleri bütüncül bir biçimde paylaşılmış durumda. Şeffaflığa ek olarak duy,

paylaş, katıl kanalları üzerinden yine Belediyenin tüm hizmetlerini kapsayan bütüncül bir bakış açısıyla kentlileri hem bilgilendirici hem de harekete geçirebilecek yönlendirmeler bulunuyor.

Bizİzmir, kentlilerin bireysel olarak Belediyeye erişimini sağlayan muazzam bir uygulama olmakla birlikte katılımcılığın sosyal boyutunu henüz içermeyen bir durumda. Katılımcılık, birlikte karar alma ve uzlaş kültürünün gelişmesine olanak sağlayan bir ölçekte yorumlandığında Bizİzmir Projesi'nin bu aşamada eksik kaldığı yönler olduğu görülüyor. Pandemi döneminin etkisi ya da henüz planlanmamış aşamaların olması nedeniyle beklentiyi tam olarak karşılayan bir uygulama deneyiminden söz etmek, henüz mümkün değil. Eksik yönlerin geliştirilebilmesi için “katıl” başlığı altında *gönüllülük* uygulamalarının derinlikli ve yaygınlaştırılabilir olması projenin gelişmesini sağlayabilir.

Sonuç Yerine

Yaşam alanı örgütlenmeleri ilgi alanı örgütlenmelerine göre farklılık gösterir. Yaşam alanı örgütlenmelerinde çoğulculuk

“Bizizmir’in paylaşım kültürünü geliştirici, sosyal etkileşimlerle desteklenmesi alışveriş kültürü ötesine geçebilecek bir gönüllülük sisteminin kurulmasına yardımcı olacaktır.”

yaklaşımı sürdürülebilir değildir. Yaşam alanları için demokrasi kültürünün gelişimini sağlamak için *derin demokrasi* uygulamalarının geliştirilmesi ve uzlaşılı kültürünün yerleşmesi ilk hedef olarak belirlenmelidir. Aynı sokakta yaşayanların kendi sokakları ile ilgili bir konuda karar alması beklenirken oylama yapılması ya da çoğunluğun belli oranlarda aranması o sokakta yaşamakta olan birilerinin ötekileştirilmesine sebep olur. O sokakta yaşayanların kendi sokakları için gönüllü olarak ayırdığı zaman ölçüsünde karar süreçlerinde etkin olmasını sağlayacak bir mekanizmanın gelişmesine ihtiyaç vardır. Michael Hardt ve Antonio Negri, *Meclis*’te bu durumu şöyle özetlemiştir:

Bakışlarımızı politik alana sabitleyip, insanların örgütlenmek için gerekli kapasiteye sahip olduğunu ve uzun dönemli tahayyüllerinin olduğunu yahut kalıcı kurumları kolektif bir şekilde idare edebileceklerini [kısaca demokrasiye yetkin olduklarını] varsaymak kesinlikle illüzyondan ibarettir. İnsanlar melek olsaydı, James Madison’un sözde gerçekliğini hatırlatırcasına sadece onların melek olduğu gün gerçek bir demokrasinin mümkün olduğunu söylemek size cazip gelebilirdi. Bugün yanıt vermenin gerçekte tek etkin ve gerçekçi yolu, bakış açımızı politik olandan toplumsal alana çevirmek yahut daha iyi bir tabirle ikisini bir araya getirmektir. Ancak o zaman

insanların mevcut, her yere yayılmış işbirliği ve örgütlenme kapasitesiyle çevrelerini fark edip besleyebilecek, toplumsal işbirliğine ait becerilerin politik örgütlenmenin geniş ve katı çekirdeği olduğunu o zaman gerçekten idrak edebileceğiz.⁵

İnsanların melek olmadığını kabul ederek katılımcılık modelleri geliştirmek gereğinden hareketle Bizizmir Projesi içinde bahsedilen ‘BizPuan’ uygulamasının zaman eksensli olarak yeniden yorumlanması kamuoyunda İzmir parası ya da İzcoin gibi çıkan tartışmaların bertaraf edilmesine de yardımcı olabilir. Toplum 5.0’ın dediği gibi insanı merkeze alan teknolojik gelişmeleri planlama aşamasına geldiğimizde insan için en değerli parametrenin zaman olduğu kabulüyle sosyal programlarının geliştirilmesini beklemek yanlış olmaz. Bizizmir Projesi’nin etkileşim boyutlarını çoğaltmak ve emek-zaman kurgusu üzerinden yeniden yapılandırılması sayesinde İzmirliilerin yaşam alanı çemberleri oluşturması mümkün olur ve tüm ilçelerde yeni bir katılımcılık modeli inşası gerçekleşebilir. Bizizmir, dayanışma ekonomisini destekleyen bir araç olarak katılımcılığı desteklerken İzmir’de yaşayanların birbirlerinden cesaret alarak dayanışma ağları örmelerine yardımcı olabilir. Bizizmir’in paylaşım kültürünü

geliştirici, sosyal etkileşimlerle desteklenmesi alışveriş kültürü ötesine geçebilecek bir gönüllülük sisteminin kurulmasına yardımcı olacaktır. İnsanların kapitalist düzen içerisinde alışkın olduğu kavramları bir tarafa bırakıp yeniye keşfetmek için rehberlik edilmesi Bizizmir’i güçlendirebilir. Bunun için gönüllü olarak katılımcılık için adım atanlara daha fazla kulak vermek, gönüllülük sisteminin kurulmasında gönüllülerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine yönelik program geliştirmek yararlı olabilir. Böyle bir gönüllülük yaklaşımı sayesinde kentine sahip çıkan insanlar topluluğu örgütlenebilir, örgütlenme kültürünün gelişmesiyle sürdürülebilir topluluk yapıları oluşturulabilir.

¹ Sadık Hidayet, *Kör Baykuş*, Çev. Behçet Necatigil, 2001, Yapı Kredi Yay. s. 64.

² Marshall B. Rosenberg, *Şiddetsiz İletişim-Bir Yaşam Dili*, Çev. Alav Şapçı, Çev., 2019, Remzi Kitabevi

³ Michael Tomasello, *Neden Ortaklıklar Kurarız*, Çev. Bahar Tunçgenç, 2019, Alfa Yay., s. 13.

⁴ Nilgün Demirci Celep, *Toplum 5.0: İnsan Merkezli Toplum*, 2020, TEDMEM.

⁵ Michael Hardt & Antonio Negri, *Meclis*, Çev. Akın Ege Pilgir, 2019, Ayrıntı Yayınları, s. 75.

İzmir’de Yeni Bir Kır-Kent İlişkisi ve Komünite Oluşturma Bağlamında Gıda Toplulukları

Fatih Özden

[Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü]

“İzmir’de kent çeperinin önemli bir tarımsal üretim potansiyeline sahip olması, tarımın kent gündeminin başlıca konularından birisi olmasına da neden olmaktadır. Kentteki tüketiciler açısından sofralarına gelen tarımsal ürünlerin ve gıdaların besleyici, güvenilir, bulunabilir, erişilebilir ve sürdürülebilir olması önem taşımaktadır.”

Giriş

Koronavirüs salgını, birçok şeyi olduğu gibi doğayla olan ilişkimizi de yenin gözden geçirmemiz gerektiğini hatırlattı. Doğayla olan ilişkimizi belirleyen temel faktörün içinde, bulunduğumuz ekonomik ve sosyal ilişkiler olduğu söylenebilir. Bu süreçte

koronavirüs ve benzeri salgınların ortaya çıkışında, endüstriyel tarım-gıda sistemini odağa yerleştiren görüşlerin öne çıktığı görüldü. Özellikle tarım ve tarım-dışı amaçlarla, arazi açmanın neden olduğu ormansızlaşmayla büyük ölçekli endüstriyel hayvan çiftliklerinin süreçteki rolü üzerinde duruldu.¹

Endüstriyel tarım-gıda sistemine içkin ekolojik, ekonomik ve sosyal sorunlar uzunca bir süredir paradigma değişimine yönelik düşünceleri ve önerileri de beraberinde getirmektedir. Mevcut sosyo-ekonomik düzeni ve tarım gıda-sistemini niteleyen temel kavramlardan birisinin küreselleşme olduğu düşünüldüğünde olası bir paradigma değişiminin temel unsurlarından birisinin yerelleşme kavramıyla ifade edilebileceği akla gelmektedir. Sorun bunun nasıl bir yerelleşme olacağıyla, yani birçok açıdan soyut kalan bu kavramın içinin nasıl doldurulacağıyla ilgilidir. Zira yerelleşme kavramının günümüz ihtiyaçlarına uygun, doğru bir ekonomi-politik ve kültürel zemine oturmaması durumunda küreselleşmenin sonuçları gibi

mücadele edilmesi zor sorunları, açmazları ve çelişkileri önümüze çıkarma potansiyeli de bulunmaktadır.

Kent ölçeğinde insanlar arası ilişkilerin güç ve para üzerinden değil farklılıklara saygı, güven, hak ve sorumluluk duyguları üzerinden şekillendiği bir yerelliği inşa etmek katılımcı ve demokratik süreçleri gerektirmektedir. Kent ölçeğinde böylesi parçalanmamış bir komünite oluşturabilmenin ön şartlarından birisi de kentlilerin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olmalarını yani sağlıklı olmalarını gerektirmektedir. Sağlığı etkileyen temel faktörlerden birisi de gıda ve beslenmedir.²

İzmir’de kent çeperinin önemli bir tarımsal üretim potansiyeline sahip olması, tarımın kent gündeminin başlıca konularından birisi olmasına da neden olmaktadır. Kentteki tüketiciler açısından sofralarına gelen tarımsal ürünlerin ve gıdaların besleyici, güvenilir, bulunabilir, erişilebilir ve sürdürülebilir olması önem taşımaktadır. Söz konusu güvenilir ve besleyici ürünlere yerelde, aracsız bir şekilde ulaşmanın

“İzmir’deki gıda toplulukları temel ve öncelikli olarak yerelde doğa dostu yöntemlerle tarım yapan üreticilere ulaşarak, bu üreticiler tarafından üretilen ürünleri üyeleriyle buluşturmaktadır.”

yollarından birisi de *gıda topluluklarıdır*. Gıda toplulukları üretici ve tüketiciyi aracılar olarak bir araya getiren, doğa dostu yöntemlerle üretilmiş, sağlıklı, güvenilir ürünleri tüketicilerle buluşturan, yurttaş temelli alternatif gıda ağları olarak tanımlanabilir.³ Gıda toplulukları insanları sadece ekonomik değil sosyal ve kültürel olarak da bir araya getirme potansiyeline sahip olmaları açısından kır-kent ayrımının ötesinde geniş ölçekli bir komünitenin oluşturulmasında da etkili olabilirler.

Gıda Topluluklarının Gelişim Süreci

Endüstriyel tarım-gıda sistemi girdi temininden başlayarak, üretim, işleme, paketlenme, dağıtım ve perakende aşamaları olmak üzere çok boyutlu ve çok aktörlü bir yapıya sahiptir. Kapitalizmin gündeme geldiği tarihten günümüze kadar olan süreçte tarım-gıda sistemleri, sermaye birikim dönemlerine denk gelen üç ayrı gıda rejimi üzerinden incelenebilmektedir. Küreselleşme sürecinin ve neo-liberal politikaların gündeme geldiği 1980 sonrasından günümüze kadar olan süreç Üçüncü Gıda Rejimi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin temel belirleyici özelliği çok uluslu şirketlerin hegemonyasında bir tarım-gıda sistemini ifade etmesidir. Bu nedenle Üçüncü Gıda Rejimi, *şirket gıda rejimi* olarak da nitelendirilmektedir. Bunun yansımaları satın alma ve birleşmeler yoluyla tekelleşme eğilimi

gösteren küresel tohum ve tarım ilacı [tarım zehiri] piyasasında yakından izlemek mümkündür. Örneğin 2007 yılında dünya tohum pazarında faaliyet gösteren ilk dört firmanın pazar payları toplamı %53’iken bu oran 2018 yılında %68,5’e yükselmiştir. Tarımsal ilaç piyasasında ise 2007 yılında %59 olan ilk dört şirket payı, 2018 yılında %70,7’ye kadar çıkmıştır. Benzeri yoğunlaşmalar diğer tarımsal girdiler ve perakende sektörü için de geçerlidir.⁴

Böyle bir ortamda akla gelen sorular şunlardır: Gıdayı üretenlerin ve tüketenlerin karar ve tercihlerini belirleyen veya etkileyen yine üretici ve tüketiciler midir, yoksa bu karar ve tercihler mevcut endüstriyel tarım-gıda sisteminin güdümünde manipüle mi edilmektedir? Araç olmaktan çıkarak amaç haline gelmiş mevcut piyasa yapısının karşısında; katılımcı, dayanışmacı, paylaşımcı ve şenlikli bir ‘piyasa’ mümkün kılınamaz mı? Gıda toplulukları bu ve benzeri sorulardan yola çıkarak mevcut endüstriyel tarım-gıda sistemine karşı doğa dostu, düşük dış girdili alternatif bir tarımsal üretimi ve gıda tüketimini mümkün kılmaya çalışmaktadır.

Gıda topluluklarının tarihi yeni değildir. Kökleri 1971 yılında Japonya’da bir grup kadının Teikei [işbirliği] Projesi kapsamında doğa dostu ilkeler çerçevesinde üretim yapan

çiftçilerle bir araya gelmelerine kadar uzanmaktadır.⁵ Ancak özellikle son otuz yıl içinde alternatif gıda ağları başta Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya ve Avustralya olmak üzere tüm dünyada giderek artan şekilde sorunlu ve küreselleşmiş gıda tedarik sistemlerine bir yanıt olarak popüler hale gelmişlerdir.⁶

Alternatif gıda ağları içinde tüm dünyada öne çıkan modelin dayanışma ekonomisine dayalı Topluluk Destekli Tarım [TDT] modeli olduğu söylenebilir. Bu modelde sağlıklı ve güvenilir gıda tedarikinin dışında üretici ve tüketiciler risklerin, sorumlulukların ve ödüllerin paylaşıldığı kapsamlı bir sosyo-ekonomik ilişki içerisine girmektedir. Bu kapsamda üretim dönemi öncesinde çiftçiye ön finansman sağlanması, alım garantisi verilmesi, ürün fiyatının katılımcı bir şekilde belirlenmesi, tüketicilerin çiftlik işlerine ve ürün dağıtımına katılımı, sosyal etkinlikler gibi farklı uygulamalar gündeme gelebilmektedir. TDT topluluklarının birçoğu dünya ölçeğinde Uluslararası Topluluk Destekli Tarım Ağı [The International Network for Community Supported Agriculture-URGECI] çatısı altında sağlıklı gıdaya aracılar erişim, agroekolojik sistemlerin desteklenmesi, gıda egemenliği ve gıda adaleti gibi konularda ortak mücadele ve dayanışma olanağı bulmaktadırlar.

Türkiye’de gıda topluluklarının gündeme gelmesi ise 2009 yılında kurulan Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi [BÜKOOP] ile olmuştur. Süreç içerisinde İstanbul’da Direnen Üretici Tüketici Kooperatifi [DÜRTÜK], Yeryüzü Derneği Gıda Toplulukları, Kadıköy Tüketim Kooperatifi, Beşiktaş Kooperatif Girişimi, Şişli Kooperatif Girişimi, Koşuyolu Kooperatif Girişimi, Üsküdar Tüketim Kooperatifi Girişimi gibi gıda toplulukları oluşturulmuştur. Ankara’da ise 100 Yıl Gıda Topluluğu, Güneşköy Kooperatifi gibi toplulukların yanında, doğa dostu yöntemlerle üretilen temiz, sağlıklı, güvenilir ürünlere aracılar ulaşabilmeyi kolaylaştırmak adına *Katılımcı Onay Sistemi* üzerine çalışmalarını yürüten Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ağı [DBB] gibi topluluklar kurulmuştur. Ayrıca Balıkesir’de Yaşam Dostu Ürün Dayanışma Üretim ve Paylaşım Grubu, Antalya’da Antalya Gıda Topluluğu, Muğla’da Bizim Bostan Topluluk Destekli Tarım Topluluğu ve Bodrum Tohum Derneği ile Gaziantep’te Yeşil Ev Tüketim Kooperatifi Girişimi sayılabilecek örnekler arasındadır.⁷

İzmir’deki Gıda Toplulukları

İzmir’deki gıda toplulukları temel ve öncelikli olarak yerelde doğa dostu yöntemlerle tarım yapan üreticilere ulaşarak, bu üreticiler

tarafından üretilen ürünleri üyeleriyle buluşturmaktadır. İzmir’de gıda topluluklarının başlangıcı 2012 yılında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü’nde iş yeri esaslı olarak kurulan Doğa ve İnsan Dostu Gıda Topluluğu ile olmuştur. Daha sonraki yıllarda üniversite içinde oluşturulmuştur. İzmir’de kurulan diğer gıda toplulukları ise Urla merkezli Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım Topluluğu [BİTOT], Karşıyaka merkezli Gediz Ekoloji Topluluğu [GeTo], Bornova merkezli kurulan Homeros Gıda Topluluğu, işyeri esasına dayalı olarak kurulan Orijinn ve Başka Bir Okul Mümkün [BBOM] gıda topluluklarıdır. Ayrıca yaşanan pandemi sonrası Güzelbahçe merkezli Güzel Gıda Topluluğu [GGT] adıyla yeni bir gıda topluluğu daha kurulmuştur.

Yeni gıda topluluklarının oluşumunda mevcut toplulukların üreticilere ulaşma, organizasyon ve koordinasyon konularında deneyim aktarımı yoluyla önemli katkıları olmaktadır. Örneğin BİTOT’un kuruluşunda Doğa ve İnsan Dostu Gıda Topluluğu’nun önemli katkıları olduğu gibi, GeTo da BİTOT içinden türeyen bir gıda topluluğu olmuştur. Son kurulan GGT’nin kuruluşunda ise yine BİTOT önemli bir rol oynamıştır. Benzer şekilde

Orijinn ve BBOM topluluklarının oluşturulmasına da diğer gıda toplulukları destek olmuşlardır.

“Yeni gıda topluluklarının oluşumunda mevcut toplulukların üreticilere ulaşma, organizasyon ve koordinasyon konularında deneyim aktarımı yoluyla önemli katkıları olmaktadır.”

Gıda topluluklarında toplumun çeşitli kesimlerinden tüketiciler güvenilir ürünlere ulaşmak, yerel ve küçük çiftçiye destek olmak, çevre duyarlılığı, sosyal etkileşim gibi farklı öncelik ve motivasyonlarla topluluklara dahil olabilmektedir. Gıda topluluklarındaki faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde organize edilebilmesi için ölçek de önem taşımaktadır. Topluluklar belirli bir büyüklüğe ulaştığında yeni grupların oluşturulması koordinasyonu kolaylaştırmaktadır. İzmir’deki her bir gıda topluluğunun üye sayısı birkaç yüz kişiyi bulabilmektedir. Bunların içinden aktif olarak ürün temin eden tüketici sayısı ise bazı topluluklarda 50-55 kişi arasında değişirken, bazı topluluklarda 100 kişiyi bulabilmektedir. Ürün temin eden tüketiciler devamlı aynı kişiler

FOTOĞRAF Dicle Dilan Salman

“Gıda topluluklarında toplumun çeşitli kesimlerinden tüketiciler güvenilir ürünlere ulaşmak, yerel ve küçük çiftçiye destek olmak, çevre duyarlılığı, sosyal etkileşim gibi farklı öncelik ve motivasyonlarla topluluklara dahil olabilmektedir.”

olmayabilmekte, ürüne göre farklılık gösterebilmektedir.

Gıda topluluklarına getirilen eleştirilerden birisi, bu topluluklarda yer alanların daha çok yüksek eğitim ve gelir seviyesine sahip, sağlıklı, güvenilir gıda konusunda belirli bir bilince ulaşmış tüketicilerden oluştuğu ve bunun da bir anlamda gıdanın soylulaşmasına yol açtığıdır. Oysa aynı kesim tüketicilerin söz konusu sağlıklı, güvenilir gıda ihtiyaçlarını mevcut piyasa mekanizması içerisinde sertifikalı organik ürünler üzerinden karşılayabilmeleri de mümkündür. Dolayısıyla gıda toplulukları üzerinden böylesi farklı bir arayışa girilmesinin nedenini biraz da bu piyasa ilişkilerinin dışına çıkma iradesi olarak görmek daha doğru bir bakış açısı sağlayacaktır. Bu saptama yapıldıktan sonra söz konusu eleştiriler de dahil olmak üzere toplulukların karşı karşıya kaldıkları sorunları ve çelişkileri aşmalarının yollarının aranması gerekmektedir. Bu soru, sorun ve çelişkiler dünyanın dört bir tarafına yayılan ve sayıları gün geçtikçe artan

alternatif gıda inisiyatiflerinin ortak gündemleridir ve bunlara yönelik yeni pratikler de geliştirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin gelir düzeyine göre yapılan fiyatlamalar, topluluk içinde belirlenen dayanışma fiyatı gibi uygulamalar bulunmaktadır. İzmir’deki gıda topluluklarında da benzeri uygulamalar denenmektedir. Bu kapsamda iş yeri temelli topluluklardan birisinde görece en düşük maaş düzeyine sahip üyeler, rutin olarak temin edilen topluluk ürünlerini %20 düşük fiyattan alabilmektedir.

Gıda topluluklarında üreticiyle aktif bir bağ kuran tüketiciler, üretici olarak adlandırılmaktadır. Tüketiciler böylece bir ürünün kim tarafından, hangi şartlarda üretildiğini yani ürünün çiftlikten çatala hikâyesini bilmekte ve bu anlamda ürünle ve üreticiyle bir ilişkilene içinde bulunmaktadır. Bu ilişki kimi zaman çiftlik işlerine katılım ve dayanışma, kimi zaman üreticinin karşılaştığı sorunlara ortak çözümler bulmak, kimi zaman da üretimin bir parçası olmak şeklinde

“Gıda topluluklarında üreticiyle aktif bir bağ kuran tüketiciler, üretici olarak adlandırılmaktadır. Tüketiciler böylece bir ürünün kim tarafından, hangi şartlarda üretildiğini yani ürünün çiftlikten çatala hikâyesini bilmekte ve bu anlamda ürünle ve üreticiyle bir ilişkilene içinde bulunmaktadır.”

olabilmektedir. İzmir’de de gıda topluluklarının tamamının ürünün hasadı, işlenmesi, paketlenmesi, nakliyesi ve dağıtımı konularının en az birkaçında üreticilerle dayanışma pratikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla gıda toplulukları tüketici olmaktan, üretici olmaya giden bir yol olarak da görülebilir. Bu aynı zamanda bir taraftan topluluk olabilme deneyimine katkı sunarken, diğer taraftan yeni bir kır-kent ilişkisinin nüvesini de içinde

FOTOĞRAF Dicle Dilan Salman

barındırmaktadır. Bu deneyimler sayesinde topluluk üyeleri, işlere katılarak topluluk organizasyonuna katkı sundukları gibi kendi aralarındaki ilişkileri ve toplulukla olan bağlarını da güçlendirme fırsatı bulmaktadır. Ayrıca üreticilerle dayanışma üzerinden kurulan ilişkiler sayesinde, mevcut tarım-gıda sisteminin üretici-tüketici üzerinde yarattığı yabancılaşmanın ötesinde sosyal bir ilişki ve bağ kurulması da mümkün olmaktadır.

Gıda toplulukları için ürün temin eden üretici sayıları topluluklara göre farklılık göstermektedir. Mevsimine göre değişmekle birlikte her bir gıda topluluğunun 15-25 arasında değişen bir üretici grubuyla ilişki içinde oldukları, yani toplamda yaklaşık 80-100 arasında bir üreticinin gıda toplulukları için üretim yaptıkları söylenebilir. Toplulukların sezon boyunca rutin olarak ürün temin ettikleri üreticiler dışında yılda birkaç kez genellikle İzmir dışından toplu sipariş verdikleri üreticiler de bulunmaktadır. Bunların içinde kooperatif vb. yapıdaki üretici

örgütleri de bulunması nedeniyle bireysel üretici bazında sayı daha da artmaktadır. Gıda topluluklarıyla bağlantılı üreticiler arasında geleneksel aile çiftçiliği yapanlar olduğu gibi yeni köylü olarak tabir edilen, sonradan kırsala göç ederek doğa dostu tarımsal üretime başlayan üreticiler de bulunmaktadır. Bununla birlikte gıda toplulukları için üreticilerin büyük ölçekli olmaması ve yerelde üretim yapmaları önem ve öncelik taşımaktadır.

Gıda toplulukları konvansiyonel olarak üretim yapan çiftçilerin doğa dostu üretim yöntemlerine geçiş yaparak dönüşümlerini sağlamayı da hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşabilmenin en etkili yollarından birisi yukarıda ifade edilen ve üreticiyle risk paylaşımına dayanan Topluluk Destekli Tarım [TDT] uygulamalarıdır. İzmir’de üreticiyle riskleri paylaşma, alım garantisi, ön finansman gibi konularda TDT’yi kendi içinde deneyimleyen gıda toplulukları olmasına karşın bu uygulamaların etkisi sınırlı kalmış ve yaygınlık kazanamamıştır.

“Gıda topluluklarıyla bağlantılı üreticiler arasında geleneksel aile çiftçiliği yapanlar olduğu gibi yeni köylü olarak tabir edilen, sonradan kırsala göç ederek doğa dostu tarımsal üretime başlayan üreticiler de bulunmaktadır.”

Son iki yıldır İzmir’deki gıda toplulukları, aralarındaki iletişimi ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla belirli aralıklarla bir araya gelerek çeşitli çalışma grupları oluşturarak ortak TDT projeleri geliştirmeye başlamışlardır. Patates, soğan, kuru fasulye, barbunya gibi ürünlerin üretimlerinde alım ve fiyat garantili TDT modeli uygulanmaktadır. Bu kapsamda topluluklar üyelerinden ön sipariş alarak yaklaşık olarak ihtiyaç duyulan üretimi saptamaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda 2,5 ton civarında patates, 1 tona yakın

“Topluluklar yönetim, organizasyon ve karar alma süreçlerinde katılımcılığa ve yatay örgütlenmeye önem vermektedir. Bu kapsamda gönüllülük esasıyla isteyen herkes bu süreçlere katılabilmektedir.”

soğan ve 100 kg. kuru fasulye alımı yapılacağı üreticilere sözlü olarak taahhüt edilmiştir. Böylece çiftçiler üretim planlaması yapıp, belirli bir geliri de garanti edebilirken, gıda topluluğu üyeleri de doğa dostu yöntemlerle yetiştirilmiş, sağlıklı, güvenilir ürünlere ulaşabilmektedir. Aslında bu projeler gıda topluluklarının doğaya zarar vermeden, kırsal çevreyi koruyarak, köylünün ve özellikle gençlerin tarımdan ve kırdan uzaklaşmadan doğa dostu yöntemlerle üretimini teşvik ederek, zehirsiz ve adil gıdaya ulaşabilme yönündeki ortak gelecek beklentisini de ifade etmektedir.

Aynı şekilde toplulukların kendi içlerinde uyguladıkları yönetim pratikleri de bu ortak gelecek beklentisinin bir yansıması olarak görülebilir. Farklı uygulamalar olmakla birlikte temelde topluluklar yönetim, organizasyon ve karar alma süreçlerinde katılımcılığa ve yatay örgütlenmeye önem vermektedir. Bu kapsamda gönüllülük esasıyla isteyen herkes bu süreçlere katılabilmektedir. Gıda toplulukları içerisinde yönetim pratiği olarak sosyokrasii⁹ esas alanlar da bulunmaktadır. Ayrıca bazı topluluklarda üretici organizasyonu, dağıtım, para-kasa gibi işler

dönüşümlü olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte toplulukların hemen hemen tamamında söz konusu işler için gönüllü sayısının sınırlı kaldığının da vurgulanması gerekmektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Hangi gıdanın, nasıl ve kim için üretileceği meselesi aynı zamanda politik bir meseledir. Günümüz dünyasında bu soruların cevapları gıdayı üreten ve tüketenlerin dışında çoğunlukla şirketlerin hakimiyetindeki piyasa mekanizması tarafından belirlenmektedir. Bu mekanizmanın dışına çıkmanın yolu da ayrı bir politik mesele olarak önümüzde durmaktadır. Üretenlerin ve tüketenlerin piyasaya tabi olmaktan çıkarak, tercihlerine ve geleceklerine müdahil olabilmelerinin politik çerçevesinin izleri ise gıda egemenliği⁹ kavramında aranabilir.

Bu konuda, İzmir'in kendine özgü avantajları da bulunmaktadır. Özellikle yoğun tarımsal üretimin, ürün çeşitliliğinin, güçlü bir kooperatifçilik hareketinin bulunması, üretici pazarlarının varlığı, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin ve inisiyatiflerinin yoğun ilgisi ilk planda akla gelen kolaylaştırıcı etmenlerdir. Ancak halihazırda,

“Tarımda İzmir Modeli” olarak ifade edilen sürecin de önemli bir bölümünü oluşturan bu kolaylaştırıcı etmenlerin mevcut tarım-gıda paradigması üzerinden sadece kentin rekabetçilik gücünün artırılması için değil; katılımcı, dayanışmacı, eşitlikçi, adil, ekolojik alternatif bir paradigma için seferber edilmesi hedeflenmelidir. Bu ilkeler çerçevesinde söz konusu dönüşümün sağlanmasına gıda toplulukları ve Topluluk Destekli Tarım yoluyla önemli katkılar koyulabilir.

Gıda topluluklarının temelinde gıdanın üretiminden tüketimine kadar olan tüm aşamalarda bağ kurmak bulunmaktadır. Bu bağ sadece süreci değil, süreçteki aktörlerle kurulacak ilişkileri de kapsamı bakımında belirli bir anonimliği ifade etmektedir. Dolayısıyla gıda tedarik sürecindeki çiftçisinden tüketicisine, işleyicisinden dağıtıcısına kadar tüm taraflar birbirlerinden haberdar ve ilişki içindedir. Bu birliktelik dayanışma temellidir. Dolayısıyla süreçte karşılaşılabilecek sorunların ve çelişkilerin aşılması da yine bu dayanışma zemininde olacaktır. Toplumun eksiksiz her kesiminin ihtiyacı olan temiz gıdayı üretebilme ve bu gıdaya ulaşabilme hakkının böyle

bir zemin üzerinden karşılanması kent ölçeğinde parçalanmamış bir komünitenin inşa edilmesine de önemli katkılar sağlayacaktır.

Mevcut haliyle gıda topluluklarıyla bağlantılı üretici ve tüketicisi/tüketici sayısı, İzmir genelindeki üretici ve tüketici sayısı ile karşılaştırıldığında çok düşük düzeyde kalmaktadır. Ancak birçok sorunu içinde barındıran, sosyal, ekonomik ve ekolojik bakımdan sürdürülemez nitelikteki mevcut tarım sistemine karşı alternatiflerin mümkün olabileceğini gösteren örnekler ve deneyimler olarak değerlendirildiğinde, gıda topluluklarının nicel büyüklüklerinin ötesinde bir anlam ifade ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Hem alternatif bir tarım-gıda sisteminin nüvesini oluşturan gıda topluluklarının yaygınlaşması hem de bu topluluklardaki uygulamaların toplumun tüm kesimlerini kapsayabilmesi için bir katalizöre ihtiyaç bulunduğu da gerçektir.

Yerel yönetimlere, bu katalizör olma hususunda günümüz konjonktüründe

“Mevcut haliyle gıda topluluklarıyla bağlantılı üretici ve tüketiciler/tüketici sayısı, İzmir genelindeki üretici ve tüketici sayısı ile karşılaştırıldığında çok düşük düzeyde kalmaktadır. Ancak birçok sorunu içinde barındıran, sosyal, ekonomik ve ekolojik bakımdan sürdürülemez nitelikteki mevcut tarım sistemine karşı alternatiflerin mümkün olabileceğini gösteren örnekler ve deneyimler olarak değerlendirildiğinde, gıda topluluklarının nicel büyüklüklerinin ötesinde bir anlam ifade ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.”

bir takım görevler düşmektedir. Bu amaçla, gıda topluluklarının mevcut özgünlüğünü, bağımsızlığını koruyarak, öz-güçlenmesini desteklemek; ayrıca bu toplulukların kentin belirli bölgeleriyle sıkışmışlığını aşabilmesi adına kent ölçeğinde yaygınlaştırmak için lojistik, depolama ve ürün dağıtım noktası gibi konularda destek ve kolaylaştırıcılık sunulması sağlanabilir. Böylece, üretimden tüketime tüm aşamalarda organize edilecek tedarik ve dağıtım mekanizmalarıyla gelir düzeyi düşük kesimlere sağlıklı, güvenilir ürünlerin ulaştırılması da mümkün kılınabilir.

Bu katalizörlük, sınırlı bir çerçevede ele alınmalıdır. Herkesin kendi iş yerinden, mahallesinden, sitesinden, apartmanından başlayarak bu hareketin parçası olması ve gıda hakkına sahip çıkması mümkündür.

TEŞEKKÜR

Bir parçası olmaktan büyük keyif aldığım ve mutluluk duyduğum, yazıda isimleri de geçen İzmir'deki gıda topluluklarının gönüllülerine ve yazının çerçevesinin oluşturulmasında işimi bir hayli kolaylaştıran Umut Kocagöz'e vermiş oldukları katkılardan dolayı teşekkür ediyorum.

¹ Bu hususta IPES-Food [2020] tarafından yayınlanan “Covid-19 and crisis in the food systems: Symptoms, causes and the solutions” başlıklı rapor için <http://www.ipes-food.org> adresi ziyaret edilebilir. Ayrıca bkz. Wallace, R., Liebman, A., Chaves, L., F., Wallece, R., [2020] “Covid-19 ve sermayenin çevrimleri” [çev. Gamze Boztepe], *Sendika.org*, <https://sendika63.org/2020/04/covid-19-ve-sermayenin-cevrimleri-rob-wallace-alex-liebman-luis-fernando-chaves-ve-rodrick-wallace-584354/> [Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2020].

² İlhan Tekeli, *İzmir Modeli, İzmir İçin Demokratik Bir Belediyecilik Önerisi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi, 2018, s. 127, İzmir.

³ Bkz. Çelik, Z., [2016]. “Gıda Toplulukları ve Aracısız Ürün Ağ Analizi”, *Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*, cilt:1, Özel Sayı, s. 26-32, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/270271> ve

Emel Karakaya, “Güncel Gıda Hareketinin Alternatifi: Kavramsal ve Eleştirel Bir Deneme”, *Mekanda Adalet ve Gıda*, Beyond İstanbul, 2018, s. 67-71.

⁴ EcoNexus, [2013]. “A Handful of Corporations Control World Food Production”, http://www.econexus.info/sites/econexus/files/Agropoly_Econexus_BerneDeclaration.pdf [Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2020].

ETC Group, [2008]. “Who Owns Nature? Corporate Power and the Final Frontier in the Commodification of Life”, http://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/publication/707/01/etc_won_report_final_color.pdf [Erişim tarihi: 6 Ağustos 2020].

ETC Group, [2018]. “Corporate control and mega-mergers in food and agriculture”,

p.27, <https://focusweb.org/wp-content/uploads/2018/12/ForumCCFA240718%E2%80%94Corporate-control-and-Mega-Mergers-in-food-and-agriculture-.pdf>. [Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2020].

⁵ Anonim, [1993]. “TEIKEI” system, the producer-consumer co-partnership and the Movement of the Japan Organic Agriculture Association”, Country Report for the First IFOAM Asian Conference [http://www.joaa.net/english/teikei.htm].

⁶ Hayden, J., Buck, D., [2012]. Doing Community Supported Agriculture: Tactile space, affect and effects of membership, *Geoforum*, 43 [2], p. 332-341, <https://www.sciencedirect.com/sdfe/reader/pii/S0016718511001461/pdf>.

⁷ Türkiye'deki gıda topluluklarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgiye, <http://gidatopluluklari.org/> adresinden ulaşılabilir.

⁸ Sosyokrazi, topluluklar için hiyerarşi ve rekabet içermeyen, toplu rızaya dayalı karar alma ve yönetme biçimi olarak tanımlanabilir. Ayrıntılı bir açıklama için şu linke bakılabilir: <https://www.guneskoy.org.tr/insan/sosyokrazi>

⁹ Gıda egemenliği kavramı ilk olarak, uluslararası köylü hareketi La Via Campesina tarafından gündeme getirilmiştir. Gıda egemenliği bireylerin, toplumların ve ülkelerin tarım, balıkçılık, iş gücü, gıda ve toprak politikalarını ekolojik, toplumsal, ekonomik ve kültürel gereksinimlerine uyacak şekilde düzenleyebilme haklarını ifade etmektedir.

Dayanışma Birlikte Yaşama İzmir